

प्रवेश सं०

४२२२

विषयः

धर्मशास्त्रम्

क्रम सं०

२१०

नम

जटमल्लविजासः

ग्रन्थकार

महापति जटमल्लः

पत्र सं०

६३, ६४-१६८, २३४-२४९

श्लोक सं०

६३, ६६-७२, ७४-८३, ८५-१०८, ११०-१२५, १२७-१५२, १५८-१६८, २३६-२४९

अक्षर सं० (पंक्तौ)

३२

पंक्ति सं० (पृष्ठे)

८

आकारः

पि. ४३.८.

लिपिः

दे. ना.

आधारः

५१.

वि० विवरणम्

अष्ट

13902

पी० एस० यू० पी०-७७ एस० सी० ई०-१६५१-५०.०००

आ. ८९४६

न। यदा पुनर्निश्चितं कृत्वा हृदये पर्वरात्रे रोहिणी नक्षत्रयोगसूदाय रदिने जय
 त्रीव्रतं न पूर्वदिने वर्जनीया प्रयत्नेन सप्तमी संयुताष्टमी। सप्तम्यापि न कर्तव्या सप्तमी संयु
 त, ष्टमीत्यादि कथनेन पूर्वस्थाः सप्तमी विद्याया निषेधश्च वणात्। उत्तरयदि
 केयन्मात्राष्टमी। सायदि रोहिणी युक्ता नृपसि कलानवमी बुधवारं सोमवारं वा
 यति। तदाष्टमी मृत्पाप्मुषायाः। न पूर्व। उदये चाष्टमी किं वि
 त्कलायदि। त्वेत्त बुधवारं वा प्राजापत्यं संयुता। अपि वर्षशतेनापि लस्यते वान
 ॥ त्रेतयोनिगतानां त्रुत्रेतवंनाशितं नरैः। कृताश्रावणे मासि रोहि
 रोहिणी युता। किंपुनर्बुधवारं सोमेनापि विशेषतः। किंपुनर्नवमी युक्ता कुलकी

॥ किंवा ननु नूनं विद्यायादिनक्षयस्य वा कथं तत्रोपवासः तिथिद्वये नुपवासनिष्ठ
 दिनक्षयनिमित्तद्योपवासश्च प्रतिषेधो ननु निमित्तात्तरनिमित्तकश्चात् इत्येका
 ॥ निमित्ते निपुणतरं निरूपणीयमिति । तत्रेदं नित्यकाष्ठोपाज्ञापत्यर्हं संयुक्ताश्राव
 ॥ नेताष्टमी । वर्षे वर्षे नु कर्तव्या उच्यते चक्रपाणिन इति । वाक्याद्वा श्रावणादित्यता
 ॥ द्यतो यथा वसन्ते वसन्ते ज्योतिषाय ज्ञेयेत्यत्र । उच्यते देवकीसुनो ज्ञेयस्त्री संतव
 ॥ अतश्च कर्तव्यं विद्वमानेन सत्कालक्षणेनैरपि । अकुर्वन्त्यातिनिरयं यावदिष्टाश्च नुद्वेति
 ॥ वाक्यात्तदकरणे निरयपातश्च वणात् । निरयपातश्च नपातकमंतरणेति । तद्याकरं ध्वं प्र
 ॥ त्यवायः कल्पनीयः ।

६३

॥

यद्यन्यनित्यत्वेनाकरणे प्रत्यवायतश्च नुकल्योपि द्यात्रयथासोमादी
 नामसंसवे वैश्वानरीष्टिरनुकल्पः । प्रतिसंवत्सरं सोमः पशुप्रत्ययनंतथा । क
 ॥ र्तेद्याय एणेष्टिश्चात्रुर्माद्यानि वैवहि । एषामसंसवे कुर्यादिष्टि वैश्वानरीष्टिज इति ।
 ॥ नित्यैकादशकरणे । एकसक्तेन नक्तैर्न हं कीणं हृद्वा नुरः क्षिपेत् । इत्यशक्तं प्रा
 ॥ त्यनुकल्प उक्तस्यथापि द्यात् । तस्य नुकल्पविधानमेव नित्यत्वबोधकं तथा क
 ॥ रणे प्रत्यवायादेव नित्यतोपपत्तेरित्यलमतिप्रसंगेन । अत्र च यथोक्तनिर्णयो नुसरण
 ॥ यश्च प्राचीननिबंधात्तरेष्वपि तथैवा सिधानात् । शुद्धा विद्याय वा यासवतियदि
 ॥ मान्यूनसावस्तितावा प्राज्ञापत्यर्हं युक्ता सवत्तु विरहिता तेन वासवैथसौ । कार्यास

वैफलार्थकथितवचनतः कृष्णजन्माष्टमीयं नक्षत्रे विष्टा शुभदक्षैः सकलकल्लिम
 लक्षालार्थेनोचतज्ञैः। विद्वाद्वाष्टमीया दुर्लभयदिवसयोर्द्वेष्टतेनैव किं विद्याया
 प्रत्यंदिनं कथं यद्विदुर्वचनतस्तत्र विद्वापिकायो। शुद्धाद्वाष्टमीया सवति विरहितो
 हिणीति न तेन पृथक् चोत्तराचोपवसनविधितस्तत्र पूर्वैव कायो। शुद्धा विद्वापि च द्वां स
 वति परदिने वाष्टमी वारो हिण्या संयुतातामुपवस उज्जना नात्र संस्थिमस्ति शुद्धं विदं
 च वदं हयमपि दिवसे रोहिणीयोगयुक्कृष्णादि द्वे वासा बुधोष्ठावत करणवतामष्टमी
 लात्र युक्तिः शुद्धं वदं च वदं हयमपि दिवसे अर्द्धरात्रे त्रयो गोयं रोहिण्या सवति काचिन्न
 तामेवोपवसेनाग्रामर्द्धरात्रोपयोगतश्च अष्टमारा हिणीयोगो मध्यरात्रे दिनद्वयोत्तदोच्च

६६

रेवकर्त्रेद्यानपूर्वेत्येष निश्चयश्च जयंती बुधवारो मसो मवारो वा पुनः। लस्यते दैवयोगो
 नतामुपोथमहाफलमिति संग्रहश्चैरपि तथैव निर्णयान्तिधानादिति।
 विलासोऽप्रीधरश्च कृत्तिनश्च कृत्तिरेषा संततं कृत्ति
 मुद्देसमुद्देत्वा ॥ ॥

जन्माष्टमी पर्यत्र तिथि निर्णयश्च ॥ ॥
 तत्र प्रशंसा देवी पुराणे ॥ ॥ आश्विने मासि सं प्राप्ते महिषारिनिवर्हणे
 देवीं सं प्रज्जयिष्याये अर्द्धरात्रेष्टमी शुचाद्यातयेति पञ्चसत्कृतातेन वंति महावलाः। चलि
 वये प्रयच्छेति सर्वभूतविनाशनं। तेषां पुत्रवृत्तयेते देवीयावकल्पपुत्रांकरश्च कीडंति विवि

धेतोर्गोदेवलोके सुदुर्लभो नाधयेथाधयस्त्रेयां नवरात्रयं लवेन नवदेवग्रहादेव
 नाभुवनचपनगाः॥ पीडयेति ग्रहाध्यासादेवीपादौ समाश्रिताः। यावद्भूतबुराका
 शं जलवन्निश्रियहा। तावच्च चंडिका पूजाविद्यति सदा सुवि। प्राहृक्षाले विशेषेण
 आश्विनेष्वष्टमीषु च। महाशिवेन वशांस्वलोके ख्यातिं गमिष्यति। प्राहृक्षाल इति मासव
 तुष्टयात्मकवर्षो कालातिप्रायेण। एतन्ने देवराजे शुभं गवांसफलप्रदम्। परापरविरा
 गेन तव सत्त्वाप्रदर्शितं। महानवम्यां पूजेयं सर्वकामप्रदायिका। सर्वेषु वत्सवो
 षु तव संस्था प्रकीर्तिता। कृत्वा त्रैतियशोराज्यं युवायुर्देन संपदा। मासि चाथ
 युजे वीरयुक्पुंजे विश्विने। नवम्यां पूजयेद्यस्ततश्चापुण्यफलमृणु। अथ मेव सइश्र

६१

श्वराजस्य शतस्य च। तत्फलं लभते वीरदिविदेवगणैर्हृतम्। अष्टम्यां नव
 म्यां च जगन्मातुर्मम चिको। पूजयित्वा श्विने मासि विशेषो जायते नरशत्रुचक्रिका। रिणश्च
 देवीपुराणोक्तः। मृगशक्रप्रवक्ष्यामि यथा त्वयि पृष्ठसि। महासिद्धिप्रदं धनं
 शं सर्वशत्रुनिवर्हणम्। सर्वलोकोपकारार्थं विशेषादसि हस्त्रिषु। कर्त्तव्यं बालाणां येषु
 क्षत्रिये लोकापालकैः। गोधनार्थं तथा वैश्यैश्च। देवप्रसुखार्थिभिः। सौभाग्यार्थं तथा श्रमि
 र्यैश्च धनकांक्षिभिः। महाव्रतं महापुण्यं शंकराद्यैरनुष्ठितं। कर्त्तव्यं देवराजे देवदेवीसु
 समक्षितैश्च। तस्माद्विष्महापुण्यान वमीपापनाशिनी। उपोष्यामुपयतो
 न सततं सर्वपार्थिवैश्च। सलोत्तरेण अक्षेण संयुक्ता विधिवच्च। विशेषतो ध्यानजपैर्बालैश्च

द्वैःसयोवनेश ब्रह्मणोऽक्षत्रियैर्वैज्यैश्चैरनैश्चकेवलेः। एवं नानाभेदगणोऽप्युत्पद्यते सर्व
 दस्युसिः। अंगवंगकलिगोश्चक्रिन्नैर्वैर्वैरैः अवेरित्यादिवचना निवयययालोचनयादेवीर
 न्नमनुष्ठाप्यैवावाधिकाश्चरति। तथा नवमीवलिदानप्रकरणे। अत्र दा
 नादिदेया नि सोपवासनेनैरुत्प। गोमुवर्णादि रसिंडु वज्राणि विविधानि च। अमांसे रुधि
 रेहैः देवी वृथातिवैभुश। महिषह्वागमिषानां रुधिरैण तथा नृपा मुमेकमेकं वरदा नृपा
 सवति चंडिका। मुमेकवर्षा रुधिरैणो रणये हतप्यित विधिव नृपा नृणाम्यमेषथा अज
 श्यदशवर्षाणि रुधिरैण वृत्तप्यिता। महिषेण शतं वीर नृपा सवति चंडिका। सहस्रं तु हिमा
 यातिमुदेह रुधिरैण। तप्यिता विधिव हुंसा सिद्धा वा हू रजं यको ना रेण शिरसा वीर रूजि

६७

न५

ता विधिव नृपा नृपा सवेह शंडुगावर्षाणां लक्षमेव च। अक्षत्रयं वसूलादौ सप्तथा
 माश्विने सिता चंडिका मुपहा रेश्च पूजयेद्वाष्टु हृदयो कुक्कुटो ज्जागरणस्य प्रथो नवश्यां वि
 धिव हर्लि। सहश्यां वलिहृदयं कुर्यात्तीराजनं नृपश। हु
 ग्गोष्टमी नवमी मिथ्याया स्वा। न सप्तमी शब्दोपहता युग्मा शिकुड धृताना मिति सामान्य
 वाक्येन बोधायने वसुरं प्रयो युग्मा सिद्धाना अविशेष वाक्यात्। अष्टम्या नवमी
 विज्ञानवद्या वायुताष्टमी। अर्द्धनारीश्वर प्राया उमा माहेश्वरी तिथिः। अष्टम्यां च नवम्यां
 च जगन्मातरं मयि को। पूजयेद्वाश्विने मासि विशो कीजायते नरश। सप्त
 मी चाष्टमी युक्तान सप्तम्या युताष्टमी। सर्वेषु व्रतकल्पेषु अष्टमी परतश्चुला। अष्टमी नवमी

युक्तानवद्यावाष्टमीयुता। अर्द्धनारीश्वरप्रायार्तिथिः सर्ववतादिषु। नाग
 विद्यात्रयायष्टीत्तात्रुविदोमहेश्वरः। वतुर्द्धशीकामविदानीयोष्टामलिनाः स्मृताः। नागश्च
 पंचमी। तात्रुः सप्तमी। माहेश्वरोष्टमी। कामश्रयोदशी। इत्यादिवचनजातेरष्टानवमी
 विद्यायाविधेयवृत्तिपादनाम्। सप्तमीविद्यात्रुप्रयत्नेनवर्जनीया। तत्रमहादोयश्च
 वणात्र। पुत्राद्देतिप्रसूत्रहंतिहंतिराहंसराजकं। हंतिजातानजातंश्चसप्तम्यासहि-
 ताष्टमी। तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसप्तमीवैधसेयुता। वर्जनीयाष्टमीचायधुवोराज्यमनीषु
 लिङ्गसप्तमीजात्यविद्यावर्जनीयासदाष्टमी। श्लोकापिसातिथिः। पुण्यापष्ट्याष्टयोद-
 योत्तवेत्। मूलनक्षत्रयुतापूर्वाषाढनक्षत्रयुतावायास्वा। अश्वयुक्शु

कृतनवमीपक्षेययाष्टमीमूलसंयुता। पूर्वाषाढयासाद्वैपक्षेययुताथवा। सामसानवमी
 नामजैलोकोपिमुहुर्त्तना। कथं गते सवितरिभुक्तपक्षेयुताष्टमी। मूलनक्षत्रसंयुताकासाम
 हानवमीस्मृता। मूलनक्षत्रयुक्तापिमुल्ययासप्तम्याविद्याअष्टमीत्याद्या। मूले
 नापि हि संयुक्तासदात्याजाष्टमीबुधे। लेवामात्रं हि सप्तम्यायदिष्ट्यादिहृषितायदायुनहि
 तीयेऽस्तिव्यापिनवमीनदृश्यते। तदासप्तमीमित्राष्टमीकर्त्रेया। तं यदाश्रयोद-
 येष्ट्यान्नवमीवापरेहृषिताष्टमीप्रकुर्वीतसप्तमीसहितादृष्ट्या। नवमीत्रयदाश्रयोदयोद्या
 न्नो नितष्ट्यावलिदानादिकं कर्त्रेयम्। अथोदयेपरिवक्तापूर्णाष्ट्यादपरायदि। वलिदानं प्रक-
 र्त्रेयं तत्रदेशसुखावहम्। वलिदानेहताष्ट्यां पुत्रसंगोत्तवेत्। मूलनक्षत्रयेद्वीतयात्र

लिखेदेवतेविश्वदेवेननक्षत्रेप्रजितादुःखदास्तेवप्रतिपद्यादरेत्सङ्गं हितियाविष्टतंध्रुः
 तीयायोकरेवक्रं चर्यां चमनिर्मलज्ञापयथांमाददेशुलेषध्यानुपरश्रुतयागदोविप्रश्न
 सत्रयांश्रष्टयांशक्रिमुत्रमांनवमीवसदादेशामूर्तिर्देवविनाशिनीअतएवहिङ्ग्यासा
 अष्टमीनवमीयुताएतेननवमीनिर्णयोपिद्याख्यातः॥

वसुरंजयोर्युग्मासिधानाञ्च

अष्टयानवमीविद्वाकर्त्रेयाफलकोहिसिनिङ्कयात्रवमीतातदश्याचकदावनेति
 पंचमीद्विसमीवैवदशमीचत्रयोदशी॥प्रतिपन्नवमीवैवकर्त्रेयासंभुखातिशि
 रितिअत्रचत्रयोदशीशुक्लचत्रयोदशी॥संभुखासायाज्ञयापिनी॥ नवथेका

१०

दशवैवदशाविद्वायदास्तेवप्रतदावर्जानिशेषेणगंगांसःश्वदृतौयथा
 अष्टमीनवमीविद्वाकर्त्रेयाफलकोहिसिनिङ्कयात्रवमीतातदश्याचकदावनेति
 याद्विजसत्रमेतिदुर्जानवमी॥प्रतिपत्यंचमीभूतंसावित्रवदश्रुणिमानवमीद
 शमीवैवनोपोद्याःपुरसंस्तुताइति॥प्रतिपत्यंचमीकृत्वाश्रुमीभूतेवसत्रमी॥नवमीदशमीशु
 क्तचत्रयोदश्यैवतिहृदिनसावित्रमापौर्णमासीचतुर्थीगणसेहितारंसादृतीयावैत्येताउ
 पोद्याःपूर्वसंयुताइतिजावालवाकाञ्च॥३॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥
 रात्रिप्राज्ञएकादशीविद्वाअष्टयानवमीविद्वाश्रुवाहितीयमुदयप्राज्ञातयोरेकाविह
 याउपवासादिब्रतेयाद्याः॥३॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥

नायस्मादिनिता सर्वतोमुखीति यदा वेकस्मिन्नपि दिक्से उदययोगिमीनलस्य ते तदा पू
 र्वविद्वेययासेत्याहुः । तद्यामाहात्म्यं नारदीयपु
 राणे । एकादशी समुद्रे न वल्लीनापातकें धनं सस्मतां याति शुजेद्दु अपि च प्रश
 तोद्भवमा नेदृशं पावनं लोके नराणां भूपविद्यते । यादृशं पद्मनाभश्च दिने पातकहानिदं ॥
 तावत्यापानिदेहेस्मिंश्चिंत्यंति मनुजाधिपाया वगोपवमेज्जं वः पद्मनाभदिने शुभसम अश्वमेध
 सहस्राणि वा जपेयशतानि वा । एकादश्युपवासश्चैश्च कलां नार्हति षोडशी । एकादशे द्वियौ
 पापं यद्भक्तं सवति प्रभो । एकादश्युपवासं न तस्यैविलयं न येन । एकादशी समं किंचित्पाप
 प्राणं न विद्यते । धर्ममोक्षप्रदास्तेषां राजपुत्रदायिनी । न गंगानया भूपन काशी न च पुष्क

७१

६२०

रमा नवापि कौरवं हे वं नरेवानवदेविकाय मुना चंडसागावबुद्ध्या भूपहरेर्हिनात्रा अनया
 सेनराजेष्टप्राप्य ते वैश्वं पदं धिता मणि समासेषाथवाक्ष्य निधेः समासं कल्पप्रादप्य
 ग्यादेदवाहोपमाथवा । एकामेकादशी वापि समुपोद्यतनाईनां कामेनापि सम
 स्यश्च संसारात्मुक्तिमाप्नुयात् । प्रसंगाद्वाथ मोहाद्वा दंराद्वा विदशाधिप । एकादश्यं मना
 कृत्वा सर्वदुःखात्मुच्यते । न संखेतपि वेतोयं नखादे कूर्मस्रकरो । एकादश्यां न भुं
 जीतपक्षयोः सल योरपि । ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिश्च याज्ञा सखा
 द्वात्रियो वैश्यः शूद्रोऽसर्तु मती तथा । असर्तुका तथा ये वाधृता वैदेहिकादयः । एकादश्यां
 न संजरीरुपक्षयोः सल योरपि । गृहस्थो ब्रह्मचारी वा वानप्रस्थो यतिश्च याज्ञा

कादश्यां हि यो धुंके धुंके गो मांसमेव हि परमापदमापन्नो हर्षे वासमनुष्ठिता मृतकेष्टत
केवापिन त्याज्यं दशजीवतमिति विष्णुधर्मे सिद्धाना मृतकादावपि न ज्ञतया गा

मृतके च नरः मावापणमनसा हर्षि एकादश्यां न धुंजीत ज्ञतं मेतन्नमुच्यते ।

मृतकात्तेन नरः मावापणमनसा हर्षे न शदानं दद्या विधानेन ज्ञतसा फलमश्रुत इति ।
दश्यां नित्यता हारो मांसमैश्वर्यवर्जितः । एकादश्यां न धुंजीत पशयो
सस्योरपि । तदिदं नित्यं काष्ठं चेति द्विविधम् । नित्यं सदा यावदायुर्वैकदा चिद्व
त्तिक्रमेन प्रत्युक्ता तिक्रमे दोषकृते रत्यागो दनाद । फलाकृते चोपयायत नित्यमिति की
र्तितं । सायुज्यादि फलकृत्या तच्च काष्ठमुदीरितं । तदेकादशी ज्ञतं नित्यमित्य

१२

दशी ज्ञतं काष्ठं वा । यदीदृष्टिं सायुज्यं मुताज्जस्य दमात्मना । एकादश्यां न धुंजी
तपशयो सस्योरपि । अदधिसपितत्रैवोक्तः । आशीतिवर्षमष्टांशं त्यज्यं वैधिकारिण इति
अथ यो धिको यस्तु अष्टांशं जीतिवत्तरः । एकादश्यां उपवसेत्यस्यो
सस्योरपि । नारदीया अष्टाष्टाधिको मर्त्य अष्टांशं जीतिहायनः । धुंके यो मानवो मोहा
देकादश्यां स पापकृत् । असामर्थ्ये रकरणे विशेषकः । असामर्थ्ये सरीरेषु ज्ञते च स
मुपस्थिते कारयेद्दर्शयतीति वा प्रवृत्तिविनयादिति । न गित्यासादृशि चैव कृते च फलमा
युयात् । नार्यसिद्धं ज्ञतं कुर्यात्कार्यायाश्च पतिस्तथा । असामर्थ्ये तयो मास्यं ज्ञतरंगो न वि
द्यते । ससर्तकायाश्च रज्जु रज्जये दोषवास ज्ञते धिकारः । विष्णु पत्न्यो जीवति याना री उप

अथ तव रिणी। आयुः सा हरते पत्युः सानारी नरकं वनेन। नारी खल्वननुज्ञाता ल
 अवापि सुतेन वा। निफलं त्वत्वेन ध्यायकरोति त्वतादिकं। आदिपदा त्वतिष्ठादीनामुपसं
 ग्रहात् त्वतिष्ठाया किं कर्तव्यं तदाह। कामं चतुर्विधं ज्ञाया सुपवासं समाचरेत्। तथा कुसुमे
 न्यलेकारं सिंहं रंजयामसी। विभृया सोपवासोपि ब्रवेद्यकरं पत्रं। रजोदग्निपि
 नवतया गा। आरुच्य दीर्घतपसा नारीणां वेदजो रवेज्जतेनापि तद्वतं तासां न
 वुथेत कदाचन। तथा च गतिनीति कावापि कुमारी यद्ये गिणी। यद्यश्च
 ह्यतदा येन क्रियमानं वृत्तकारयेत्। तथा आत्मा पुरोधाश्चावायो धातापत्नी सखा
 पिवा। एते धर्मार्थकार्येषु ज्ञायते प्रतिहृद्यका। एतिः कृतं महादेवि न्ययमेव कृतं सवेन।

७४

शुभं पुण्यो वाच्यमुद्दिश्य एकादश्यामुपोषणं। यमुद्दिश्य कृतं विप्रवृत्तं सद्यः
 फलं सवेन। अदिश गुणं पुण्यं प्राप्नोत्यनुन संशयः। नारी च पतिमुद्दिश्य एकादश्यामुपोषि
 ता। पुण्यं शतगुणं प्राप्नुवन्त्यः। पारद्वीताः। उपवासफलं तथा। पतिः प्राप्नोत्यसंशयः। पि
 तुमन्त्रिप्रतिरर्थे आचार्यार्थे विशेषतः। उपवासं वृद्धाणां फलं शतगुणं संशयमुद्दिश्य
 कृतं सोपि संपूर्णं फलमाप्नुयात्। सार्यादिमर्चनीयानां समर्थेष्वकारः। छंदपुराणां क्त
 असक्तावुपवासस्य सत्यं किंचित्कल्पयेत्। सर्वथा वृत्तैः कार्यमेकादश्यामुपोषणात्। अ
 शक्तावुपवासवचनं वृत्तैर्निवृत्तं। तदा मयति। एकलक्षेन न केन तथैवायि ते
 नवादानेन तपसा वापि नैवाहादशिको रवेन। एकलक्षेन न केन तथैवायि

विनेनया उपवासेन दत्तेन न निर्द्वादशिको लवेन। अथवा त्रिषु मुखे स्योदानं दद्या
 वृशक्तिः। एवं करोति यः कश्चिदेकादश्यां वृशक्तिः। उपवासाफलं तद्यसमये संरविद्य
 ति। नक्तं हविष्यान्नमनोदने वा फलं तिलाः क्षीरमथवा घृताज्यम्। यत्पंचगव्यं य
 दिवा पिवायुः प्रशस्तमजोन्नरमुन्नरं च। एकलक्तेन नक्तं नक्षत्राणां हृदा नुराक्षिपेन्न। प
 योमूलफलैश्चोपिन निर्द्वादशिको लवेन। प्रगृहीतव्रते वैद्वैरशीतिरुर्द्ध्वजीविस्ति।
 उपवासासमर्थे यः कर्त्तव्यं तदाह। उपवासात्परं सैवैकं सात्परमया चितं। अथाचितात्प
 रं नक्तं तस्मान्नक्तं न चर्त्तयेत्। उपवासे षडक्षानामशीतिरुर्द्ध्वजीविनां। एकलक्तादि
 कं कार्यमाहवैधायनो मुनिः। तत्रैकलक्तेन क्तायाचितादीनां लक्षणं पूर्वमेवाहं हवि

१५

८२

नुरविद्ये लिहितम्। यथा हेमचन्द्रिकं सिताधिर्नवाद्यं मुद्रास्त्रिलायवाः। कंलायैर्कंशनीवार
 वा मूकं हिमलोविका। षष्ठिका कालशाकं च पनसाग्रहरीतकी। पिप्पली जीबकं चैव नाग
 गकतिविली। कंदली लवली धात्री फलाद्यगुडमेक्षवम्। पयोमुद्गतसारं च गद्ये वदधि सपि
 षी। लावणे सिंधुसामुद्रे। मूलके केमुके तरुशु। अतैलपक्वं मुनयो हविष्यान् प्रवहन्ते। अशा
 रं वप्रशम्। आमते दुलमुद्राश्च गद्यं दधि घृतं पयः। अक्षराः कथितास्ते तैश्चाराश्च
 न्यप्रकीर्तिताः। संतकाष्टे तथेवापश्चिकटुश्चिफला तथा। लोभ्ये तत्र तथैवैतदक्षारं पा रेक
 ते। मूलकं वपटोलं च त्रयसंस्मरणादियत्र। कोषकारप्रसेदाश्च विद्वारा
 गुडवर्जिताः। हविष्याणि वंशगाटाः शास्त्रकादि विज्ञादियत्र। अपरमप्रहारयथा। गोही

रंगोद्यते वैवधाद्यं मुद्रासिलायवाः अक्षराः कथितास्येतेक्षराश्चैषकीर्तिताः रक्त
 श्रवर्जितं धातुं च प्रशस्तम् । अक्षरं ह्येवं च लवणं मधुमांसा निवर्जयेत् । तिल
 मुद्रा दृते शयं मोषगो धूमको डवो । चीनकं देवधान्यं च वणकं च तैलं च वणः । विधानं
 तथैव मधुमेक्षारगणं स्मृतं । दशश्रोत्रतया रात्रौ भुक्त्वा चोडा यणं वरेत् । प्रक्लृप्तमतो
 रात्रौ ज्ञानमेतच्चक्षरादिकर्त्तनं दशश्यामपि । प्रातर्हविर्दिनं विप्रश्चिष्टं
 धेकसोजनाः । अक्षरलवणाः सर्वे हविष्यान् विधानतः । स्मरध्वं देवदेवं शं पुराणं पुरु
 षोत्तमं । कोष्ठं मांसं मधुसूतं चैवं वा दृत्तसाधनं । पुनर्लेजिनमत्याजं दशश्यामपि
 वर्जयेत् । कोष्ठं मांसं मधुसूतं चैवं वा दृत्तसाधनं । शाकं मधु परानं च सोजनद्वय

७६

मिथुनम् । दशश्रोत्रदशैता निवैश्वः परिवर्जयेत् । शाकं मांसं मधुसूतं च पुनर्लेजिनमैशु
 नां दृत्तमत्यं बुधानं च दशश्यामैव वर्जयेत् । इह त्वष्टिस्तथा मुद्राः कलायाः सतिलायवाः
 अपामाकाश्चैव नीवारागो धमाद्या ब्रते हिताः । कृष्णोडाला बुवा त्रिकल्पालेक्यः पौतिका
 श्रजेत् । चउलो ज्यंशकुलशाकं दधि दृत्तं पयः । अपामाकाः शालिनीवाराः जीरकासु
 जतं दुलाः । हविष्यं च तनक्तादौ अभिकार्यादिके हिताः । मुद्राश्च वणककालाय म्पि
 नानाद्वीषिवा एते सोऽन्यानि नाभ्यान् मिथुनानां मनापदि । मिथुनानां हिदलानां
 विषयं योऽदृष्टवानो दनमथवा । रुदंतखाद्यं च वेद्यद्वितदो दनमिति स्मृतं । तस्य

सो जंतथा लेख मोदनं विष्णुकीर्तिना प्रेयं वानोदनं प्रोक्तमिति। जयं वाचेति कर्तव्यता।
 एही श्रौं दुधरं पावं वारिष्णुनंदमुखा। उपवासं उच्यते। याद्यह। वायेवधारयत्। इति व
 राहपुराणवचनात्। अदुधरं तस्य पात्रम्। सैकल्यमंत्रश्च विष्णुस्मृतौ। यथोक्तः। एकाद
 श्या निराहारः। द्विवाचे वा परेह नि। सोऽप्येहं पुष्परीकाङ्कशरणं मे लवाभ्युता। इत्युवाच
 नरो विद्वात्र पुण्यांजलिमथाप्ययेत्। सन्नायं संकल्पं शुविना प्रातरे वक्तव्यं। एवं संक
 ल्प्य द्वादश्यां। तगवत्तं देवमस्य च तं निवेदयेत्। अथैव तं निवेदनं मंत्रः पठनीयः। आ
 ज्ञानतिमिरो धृष्टते नानेन केशवा। प्रसीद मुमुखो नाथ ज्ञानदृष्टिप्रसेसवा। उपवासं ल
 क्कणां वृज्जनीयानि संत्यज्य गुणां संदृष्टवो दिताः। निराहारश्चितिर्यास उपवासः।

२ कादशी व्रत
 सं. २०:

११

दा १२ यो वनमिने
 दन घने : ॥

उपवास नंदन

कीर्तिना गुणां प्रशान्तनि यमात्रा वृज्जनीया आह समं च। विहितं दानं च ध्यानमिष्टि या
 णाम निग्रहः। निषिद्धं सेवनं जैलं वृज्जनीये प्रयत्नतः। पतितपापे दनादिकादि सं
 साधनमनु तशीलादिकं शुपवासं दिने वृज्जयेत्। आदिपदादि द्वियत्रापल हिंसादिप वि
 गृहः। यामात्रां उपां हतं कृपापे स्यो यस्तु वा सो गुणैः सह। उपवासः। सुविज्ञेय सर्वलो
 ग विवर्जितः। पापे सोऽत्र तां तया निषिद्धे स्य उपां हतं च निवृत्तं शुभं। हरिस्मरणनाम
 संकीर्तनार्चनादिरूपैः सह वा सो वृज्जानमहोरात्रं यः स उपवास इत्यर्थः। गुणाश्च विष्णु
 स्मरणोक्ताः। तज्ज्ञापय ज्ञानभ्यानम कथा श्रवणादिकां तददर्शनं वतना मकीर्तनं श्रवणाद
 यः। उपवासकृता मेते गुणाः प्रोक्ता मनीषिभिः। असंख्यसाधनं द्यूतं दिवा च नैवेम

उपवास दिने

उपवासविधिनाम
३३

ऊ
युनमृणकादृश्यांनधुंहीत उपवासपरोत्तरा। पतितप्राघंडसंसाधानुत्तयेयादिकंवा
र्जयेदिति। असंस्तुलपानात्रसंस्तुलसंस्तुलपानात्र उपवासो विनश्येत दिवा अथा
त्रमैथुनात्र। स्मरणंकीर्तनंकेलि श्रेष्ठं गुह्यराक्षणं संकल्पोद्यमसायश्च
कार्यनिष्पत्तिरेव चा एतन्मैथुनमष्टांगं प्रवर्द्धति मनीषिणश्च श्रीणां संवेक्षणात्पश्चात्तासि सं
कथनादपि। सिध्यते तद्भुतं सद्यः कृत्स्नवर्ग्योदिकं च यत्र। कृत्स्नवर्ग्यं तथा शौवं सत्यमामिषव
र्जनमृज्वेतानि च वारिवरिष्ठानीति निश्चयः। वरिष्ठानि च तसिद्धिं संपादकानि। आमि
षवर्जनं उपाराणदिने। अतदिने अक्षेरसावादिति। श्रीणां तु प्रेक्षणात्पश्चात्तासि सं
कथनादपि। निश्चयं ते कृत्स्नवर्ग्यं न दारिद्र्यमुसंगमात्र। रात्रिपूर्वकं श्रीणां प्रेक्षणादिसिद्धि

३३ -

उपवासेत्तद्विधिनाम ३३

वृक्षचर्यं धृष्यतीत्यर्त्तिवाया। उपवासेतथाश्विनखादेहृष्यावर्मादत्रानां काष्ठसं
योगो हंति सप्तकुलानि वै। दत्तकाश्रय हणमेवात्र निश्चिद्यते। न च कुल्योपि। मुख्यं संस्तरणव
तश्च विधानात्। उपवासो न कदापि। पुण्यां संकारवद्वाणिगंधमाख्यानुलेपनमृण उपवासेन
दुष्टं तिदत्रधावनमंजनमिति। तस्मिन्नुक्तं श्रीविषयम्। अथ काष्ठोपवासपरा नियमः।
यद्युपवासो दशशामिकरक्तं मांसं भैक्षुगवर्जितम्। एकादश्यामुपवसेत्यद्यो संस्तरयो
रपि दिवतास्य चतुर्थं तिका मितं वैवसिद्यति। सायमाद्यंतयोर्वेक्षोः सायं प्रातश्च मध्य
भा उपवासफलप्रेषु ज्ञेया इत्युक्तं च। कांछं मांसं मसूरं च व्रणकं कोरु
षकं। शाकं मधुपराजैश्च त्यजेत् उपवासः प्रश्रियः। कांछं मांसं मसुराक्षौडं लोखं च

तथसाधनमद्यायामेवप्रदासंवेदिवास्तुममंजनम्। शिलापृष्ठंमष्टसंवेदद्वयोतानिवेश
 दः। द्वादश्यांवेत्तयेन्नित्यंसर्वपापैः। प्रमुच्यते। पुनर्लोजनमध्वानेसारयामासमेधुने। उपवा
 सेफलं हन्युर्दिवानिद्रापंचमी। दिवानिद्रापरात्रैवपुनर्लोजनमेधुने।
 द्वादश्यांमिष्टंतेलद्वादश्यामष्टवर्जयेत्। एतेषुवाक्येषुकविक्रामितंयैवसिध्ति। क
 विदुपवासफलप्रेषुरिति। कविदुपवासफलंहन्युरितिफलसंवेधः। धृतोततोविज्ञा
 यतोकासाधिकारकर्तव्यताकादीतियुक्तैवतनाकाद्यकर्मसुसर्वाज्ञोपहारनैयत्या
 न। जहाद्वक्तृद्वयंनित्येकाद्येनक्तृवृष्टयं। नित्योपवासीयोमष्ट्या
 यंप्रातः। धुनिक्रियां। संत्यजेन्मतिमा द्विषः। संप्राप्तेहरिवासरे। उपवासफलप्रेषु

७५

जहाद्वक्तृवृष्टयम्। काद्येविशेषमाह। संकल्पौदुधरेपात्रेजलमष्टाक्षरेण
 अथसिमंअपिवेद्वर्जकांश्चादीन्यरिवर्जयेत्। अष्टाक्षरेणमंत्रेणविजयेनासि
 मंत्रितम्। उपवासफलप्रेषुः। पिवेत्यावगतंजले। अष्टाक्षरेणमंत्रेण।
 विशेषमाह। अज्ञानतिमिरेत्कक्षासमाप्योयोषां। हरेः। द्वादश्यांपारणंकर्यान्निचे
 काद्येषुपोषितः। नित्येकाद्येचोपोषितः। अज्ञानतिमिश्रं। धृष्टेति। शोकं। पठित्वा। कृत्स्न कृत्स्न
 पातुस्त्वमगतीनां। नानिर्दे। संसारार्णवममातो। पसीदमधुसूदतेति। वमंत्रमुक्त्वा। उपवासम
 मर्षणंहरयेकर्याज्ञ। मंत्रंजपित्वाहरयेनिवेद्यापोषणं। द्वादश्यांपारणंकर्या
 योहजपित्वाव्योतकीं। पोतकीं। शाकलेदः। नित्येउपवासाशुक्रयात्रयाकर्यादिति। अथशु

युक्तकृत्स्नोऽस्योसपवासविषयोपि विचारः क्रियते। एकादश्यां सुपुपवसन्त्यस्योसस्यो
 रपि। द्वादश्यां योर्ध्वे द्विभुसमुक्तिफलतासवेऽ। विभुसहोनायदवाकां नृपराणि वयो
 कानि नरकानि सहश्रया। यमस्य मर्दने घोरेयातनायम किं करैः। यत्किं विद्विद्यातार्थं य
 ममार्गश्च नृद्वयं मनसापि विकीर्य विद्वादशीयेनरोत्तमातिपियोरं नययैति
 संसारं दुःखसागरं। शुशुक्ते वायुदिवान्कृत्स्ने विभुस जनतत्परा। एकादश्यां नृपुं जीतपक्ष
 योसस्योरपि। यथासुप्रजितो गौरः कृत्स्नो वाधेदविद्विजः। संतारयति दातारं द्वादश्यां
 फलतस्तथा। सर्वपापविनाशाय विभोः मंतोषणाय च। उपोष्य द्वादशीं पुण्यां सेवेतो न्य
 यक्षयोः दशश्च पूर्णमासश्च पुण्यतम्यथा समो। तथासितासिते सुष्ठे द्वादश्यां सु

७०

निसिः स्मृतौ। यथोत्तरेरक्षिणवात्रयने वैषकीर्तिना। वृत्त्यं फलमवान्नोति द्वादश्यां सु
 तथोसयोः। सोमध्वर्ययहोपुष्टो द्वादश्यां धर्मतः समो। यथाविभुः शिवधैवसं
 ज्योमुनिसिः स्मृतौ। तथासितासिते पुण्यधर्मतः कथयथा समो द्वादश्यां विभु उचिदे।
 सायंप्रानमर्यथासंधेसायंप्रातर्यथा। कृती। तथासितासितो पुण्यधर्मतः कथयथा समो। इत्या
 दीनि यद्वृत्तिवाक्यानि सुकृत्स्नो एकादश्यां रविशेषेनोपवासमपराणि तत्क्रयं सुकृत्स्नायामेव गृह
 सुष्ठोपवासकथनमिति। तथा नित्यवात्र कृत्स्नायामे। मित्रिकवाशतः शुक्लकृत्स्नस्य
 विश्विषयो। कृत्स्नकृत्स्नमेव। द्वादशीं केन हेतुना। किं सान्ते प्रियादेव किं
 वाद्यां नयुज्यते। यथा कृत्स्ना तथा सुकृत्स्ना द्वादशीं मे सदा प्रिया। शुक्ला गृहमेव।

अनेयः

कर्त्तव्या लो ग संता न व ह्निनी। सुमु क्तु नि स्रया कृष्णा ते न ते नो प दे शिता। एका दश्यां न पुं
 जीत पक्षयो रस रयो रपि। वृक्ष वा रौ च ना री व शुक्ला मे व स दा गृही। एका दश्यां न पुं
 जीत पक्षयो रस रयो रपि। वन म्रय नि धर्मा यं शुक्ला मे व स दा गृही। शुक्ला मे व स दा गृही त्य ने म
 गृह म्रय शुक्ला या म प्रा त एवो प वा सो वि धी यते। स च नि त्यो वे दित यः। नित्या
 शुक्ला समा ख्या ता कृष्णानै मि त्रि की स्मृ ता। शुक्ला पा र्थ स दा का या न त्या ज्ञा सं कटे ष्य पि। मु
 क्ता यां य स्र वै धुं क्ते स धुं क्ते कि त्ति धे न र। कृष्णानै मि त्रि की ति। नि मि त्त र वा नै मि त्रि की नि
 मि त्त र श य नी वो धि नी म ध्य व त्ति च। श य नी वो धि नी म ध्ये या कृष्णै का द शी र वे त्
 से व पो ष्या गृह म्रे न ना न्या कृष्ण क स च ने ति व र ना ज्ञा ता कृष्णै न्य शु वा ट्ठ स मा से र ता वा

५१

जात वा यं सा वा। सामा ख्य त पक्ष द्वये पि स ध्वे षा म वि शे षे ण लो ज न नि षे वा ज्ञो ज न मा त्र व र्ज
 ने म का म गृह म्रय नि रि क्ता नां पक्ष द्वये षु प वा स त्र त म्। गृह म्रय त्र स का म म्र शु क्ता या मे
 वा श य नी वो धि नी म ध्ये कृष्ण या म पि। श य नी वो धि नी म ध्ये या कृष्णै का द शी र वे दित्या शु क
 वा ज्ञ। पु व व तो गृह म्रय श य नी वो धि नी म ध्ये किं वि द्म ह्यं क ल्प यि त्वा पो ष णं क र णी यं।
 दा य प न। उप वा स नि षे धे षु र ह्यं किं वि द्म क ल्प ये त्। न दु श्य त्क प वा से न उप वा स फ लं ल
 रो द्दि ति। र ह्य क ल्प ना पि त वै वो क्ता। न कं ह वि श्या त्र म नो द नं वा फ लं ति ता। क्षी र म था शु
 वा ज्ञं। य तं व गा द्यं य दि वा पि वा यु। प्र ज्ञ म म्रो त्र र मु त्र रं व। य ज्ञ। निष्काम म्र गृह लो पि
 स र्वा ष्ट पि कृष्ण शु। शुक्ला मे व स दा गृही त्या दि वा को ष्ट गृहि प दं स का मो प ल स क मि ति नि

कृष्णकादयि

वेधात्रेषु वज्रलंघ्याद्यानां द्वितीयां संज्ञायां द्विनिमित्तोपवासप्रतिषेधात्तुकायामपि
 एहं ह्युक्तं यमुपोषणमिति संज्ञायां उपवाससंज्ञकश्लोकाद्विवासेऽयं
 इह ययहे चैव न कुर्यात्पुत्रवान्गृहीत् इदं ह्येकं संज्ञायां द्विनिमित्तकादशी द्विनेत्यु
 वासेन कुर्यात्तयदीहं संततिं कुर्यात् एकादश्यां वज्रलंघ्यायां संज्ञायां चरवे स्यात् पारणे त्रौ
 पवासं च न कुर्यात्पुत्रवान्गृहीत् दिनह्येकं संज्ञायां यहा त्रैदस्य योऽनपवासं
 न कुर्यात्तयुजो त्रसमं द्वितः आदित्यवत्संज्ञायां द्विनिमित्तकादशी द्विनेत्यतीपाते कृते
 आदौ पुत्रीतोपवसेद्गृहीत् संज्ञायां उपवासं न प्राप्तेन युधिष्ठिर एकादश्यां वज्रलंघ्यायां
 ओष्ठां पुत्रो विनश्यति समं संज्ञायां द्विनिमित्तोपवासप्रतिषेधो न वेकादशी

उपवासनि
येयस्तु

७२

द्विनिमित्तया तदुक्तं जैमिनिना त्रिनिमित्तोपवासश्च नियमो यमुदाहृतानां युषंगकृतोऽत्र
 स्वोयतो नित्यमुपोषणमिति तस्य युक्तोपवासश्च नियमो यमुदाहृतानां
 युक्तप्रयुक्तश्च न विधिनं नियमनमिति तस्य युक्तोपवासश्च संज्ञायां उपवासविधि
 प्रयुक्तोपवासश्चायं नियमो मुदाहृतानां नित्येकादश्यां उपवासविधिप्रयुक्तोपवासश्चायं
 नियमो इत्यर्थः दिनह्येकं विशेषमाह उपोषणं न विद्यायां ह्येकादश्यां न ह्येकं सति पितृ
 षंसमाश्रय कुर्याद्वा हरे द्विने ह्येकं सति विद्यायां ह्येकादश्यां उपोषणं कुर्याद्वचनात्
 साराज्ञां संज्ञायां द्विनिमित्तोपवासश्च संवर्धेनोक्तं अमावास्या ह्येकादशी च संज्ञायां
 विशेषतः प्रशस्तिर्योऽस्मिन्नां वारं सत्येव वा अत्र मानं जयो होमो देवतानां च पुत्रानां

उपवाससमयादानमेकैकंपावनं स्मृतं। एकादश्यां यदा रात्रौ मदारक्तसर्विषसंवेष्टा
 सैवोपोध्यामहापुण्यापुत्रपौत्रप्रवर्द्धनी। साधुवारे च विशेषतः सनकुमारोक्तः। साधुवारे
 णसंयुक्ता कृत्वा संक्रान्ति संयुता एकादशी सदा पोथ्या सवे संपत्करीतिथिः। आद्ये च विशेषतः
 आर्द्रं चैव त्रयोविधो नभं केपि दृष्टं सेवितं। हविर्देवान एहति कथा निपित रस्यथा। तदेका
 दश्युपवासश्चतिरिक्तविषयः। तदुक्तं। उपवासो यदानित्यः। आर्द्रं नैमिषिकं लवेन। उपवा
 संतथा कुर्यादाद्यापि दृष्टं सेवितं। ततश्चाह दिवसे एकादशी संपाते पिंडानां प्रायोपवास
 करणीयः। मात्रापि वोः ह्येव प्रसेन वेदेकादशी यदा। अस्म्यपि दृष्टं वांश्चानि
 प्रेम्नि दृष्टं सेवितं। तस्मात्पावंडिलिः पापेरात्तापस्यार्जनं तज्ज्ञेन विरोधतः कि

आर्द्रं नै उ
पवासमिति
५३

५३

क्रियोरपकर्षः। आर्द्रकल्पः क्लृप्तो ज्ञानप्रवृत्तकालोऽपलक्षणं। यदा ब्रह्मा
 दशीयात्राप्यपकर्षेण ज्ञेयं। प्रातर्मध्याह्निकं तथापि तत्रादपकर्षेण। य
 दासंवेदति ब्रह्मा दशीपरिणामिने। उषःकाले ह्ययं कुर्यात्वा तर्मध्याह्निकं तथा मत्तान्न
 माहाकं चैव साध्यं यदानालं दद्यात्। अस्मिन् पारयेन। कृतावशात्प्रातः शवयथा ह्यंजीतेत्यपरे जगुः।
 अथाथः। यदा हादशी साध्यं कर्तुं नालं प्रातर्मध्याह्निकं सोमययोगं कर्तुं नैव मययं प्रातदाहि
 पारणां कुर्यात्। कृतावशात्प्रातः शवयथा कृतावेकं द्यौक्कं चैव संपासेनो जनेयं कस्मिन् दिने कर्तुं
 येन निकायेर्यो आति तत्रैवानाशितमित्युदकविधानं। नुजिकार्यं सिद्धिं यदा स सिद्धि
 श्रवति। तथा च हिः पारणे नुजिकार्यं सिद्धिं त्रित्यं कर्मो नुजानार्थान्नशन सिद्धिश्च लवति।

धुतिरवेन
नदोषस्तत्र।

मंथारिकं रवे त्रिव्यं पारणं त्रिभिर्नित्यं अद्विक्तपारयि वायुनैव क्वात्रे
संकटे विषमेषां प्रेक्षादश्या पारये कथम् अद्विक्तपारयि वायुनैव क्वात्रे
अध्वरीष पतित्राह्यत्तानो वचनम् हरः पादोदके कार्यं पारणं द्वादशी
दिने पञ्चाकर्मणि कुर्वीत स्वत्पात्रे द्वादशी सवेन पारणे पारणे व प्रतिषिद्धं वराहपुराणं व
चनात् तत्र विशेषः कृत्यको सुदीकारणोक्तः पितुः पुत्रश्च यच्चात्रं भ्रातृश्चैव यद्भवेत् अमुं
त्रं मातुलाच्च न पराप्तं प्रवक्ष्यते तत्तत् पारणे द्वादशी न लंघनीया महाहानिक्ता
स्तेषां द्वादशी लंघिता तृणाश्च करोति धर्मो हरणममाते वसरञ्चनी त्कृत्वा च।
संताप्यात्मसाक्षात्तुल्यतस्तिकादलम् अमलक्याः फलं वापि पारणे प्राश्य शुद्धिर्वा एव

य

मपरोपि दिशो यंथा त्ररासु संवेद्य।

तत्रैकादशी द्वेधा शुद्धा विद्वात्

तत्र शुद्धा संक्षेपतस्त्रिविधा इद्वि साध्यज्ञासैः एवं विद्वापि इद्वि साध्यज्ञासैः त्रिविधा धनरैकेका
एकादशी द्वादशी इद्वि साध्यन्यूनतासिः प्रत्येकं त्रिविधा सवतीत्यष्टादशधा विरिद्यते। शु
द्धाधिका शुद्धसमा शुद्धस्य ना। एवं विद्वाधिका द्विविद्वा समा विद्वद्दीनेति पद्यकारेकादशी त
तः शुद्धा प्रकारेषु त्रिषु विद्वा प्रकारेषु त्रिषु एकेका एकादशी द्वादशी तात इद्वि साध्यज्ञासैः पुन
त्रिविधा सवन्ति। शुद्धाधिका द्वादश्यधिका शुद्धाधिका द्वादशी समा शुद्धाधिका द्वादशी दीनेति
शुद्धाधिका त्रिविधा एवं शुद्धसमा द्वादश्यधिका शुद्धसमा द्वादशी समा शुद्धसमा द्वादशी दीना
एवं शुद्धदीना द्वादश्यधिका शुद्धदीना द्वादशी समा शुद्धदीना द्वादशी दीनेति शुद्धानवधा।

एवं विद्याधिकाद्वा दश्यधिका विद्याधिकाद्वा दशीसमा विद्याधिकाद्वा दशीहीनेति विद्याधि
 का विविधा एवं विदसमाद्वा दश्यधिका विदसमाद्वा दशीसमा विदसमाद्वा दशीहीनेति वि
 दसमात्रिविधा एवं विदहीनाद्वा दश्यधिका विदहीनाद्वा दशीसमा विदहीनाद्वा दशीहीने
 ति विदहीनात्रिधेत्यष्टादशधारात्रिकेकादशीशंकराचार्यैरुक्ता सुहा
 विद्यादशधाराकचिदपि चततो द्वेधमेकादशीयं प्रत्येकं च विधायोऽनुरूपसमतात्पुनताधि
 क्ययोगावपकाः प्रत्येकं लिनाः पुनरपि षडशीद्वा दशीत्युनताद्यैः संवन्धादेव मष्टादशखलुभि
 लिताः कल्पनाः संभवति। यद्वा विद्यात्रिधा तृद्वि साष्टासैः पुनत्रिधा
 तत्रैकेकादशीस्तृद्वि साष्टो नतायुल्लेखतत्रयवस्थापितेनैव दर्शिता आद्योपाध्यापरोद्दो द्वेपो

६८

५५६

द्योययोद्वावक्षितं हि यत्नोऽसत्त्वा सुप्रसूयैव संमतातिष्ठ धं व्यासु विद्वेव तत्पूर्वैव उच्यते
 ते। अविद्वेव उच्येया सुवृत्तीया सुव्यवक्षितेति संपूर्णैकादशीयानरवतिपर
 तः सासमावासमावात्पुनावानाश्रिवाशं ज्ञति हरिदिनेद्वा दशीसापि चोर्द्धे। सर्वैक्यः पर
 साद्वपवसनमथद्वा दशीमोर्द्धमेति। पात्राडव द्वितीया सुपवस उज्जनाः पूर्वमन्ये उच्यते
 द्वेषा पूर्वविद्या नरवतिपरतः सासमावासमावा सर्वैक्यं द्वितीया मथ हरिदिवसः पूर्व
 विद्यापि प्रायात्राद्वा दशी सात्रिसंष्ट्यादिसवतिपरं मोक्षिणः पूर्वमथे यद्वा विद्या नचोर्द्धे
 रमुपरिसवेत्तत्र सर्वे उच्यते। पूर्वविद्यायवासानरवतिद्वा दशीवापि चोर्द्धे कुर्या
 तत्रोपरिष्ठानुनिजनैकिकः पूर्वमथे उच्यते। विद्वंप्रातर्दशधारा हरिदिनमथ चद्वा दशी

रात्रिरोषेसमैः पूर्वतदानीमुपवसउजतः प्रीतयेकेगवथाः इति प्राचीनमतमनुष्ठायोपवा
 सद्यवस्योच्यत। एवंतेषामष्टादशप्रालदानांमाध्यमाद्याहादश्याधिक्ययुक्ताधिकोकाद
 शीपरोपोथा। संप्रलैकादशीयत्रप्रसातेपुनरेवसातत्रोपोथापरा
 पुण्यापरतोहादशीयदि। संप्रलैकादशीयत्रप्रसातेपुनरेवसातत्रोपोथाद्वितीया
 उपुत्रपोत्रप्रवर्द्धिनी। संप्रलैकादशीयत्रप्रसातेपुनरेवसातत्रोपोथाद्वितीया
 कैकापिट्यते। गृहस्योपिपरांकुर्यात्पूर्वात्रोपवसेत्तद्यावैश्वीहादशी। नक्षत्ररांयतिः कुर्या
 त्पूर्वाभुपवसेद्दृहीतिवाकात्रयतिविषयिनी द्वितीयेकादश्युपवासद्यवस्योच्यते। नक्षत्र
 ति। मारुडनारदीवाक्यहयेनाधिकारिविशेषानुलेखनेवद्वितीयेकादश्युपवास

८७

विधिप्रवणान्। स्मृतिवचनेनवगृहस्योपिपरांकुर्यात्पूर्वाभुपवसेत्तदेतिगृहस्युपापिपूर्वैकादश्यु
 पवासनिषेधाज्ञानयतिमात्रविषयेषाद्यवस्योच्यते। सत्त्वरपिपरोपोथा। अतउत्तरेहेकादश्यो
 पोर्वापर्यागृहियत्योग्रवस्मिन्तोहादशीसामयुक्तमुदाधिकाहादशीहानियुक्तामुदाधिकात्
 त्राद्यागृहस्यानामुत्तरंयतिनामिति। संप्रलैकादशीयत्रप्रसातेपुनरेवसा। उत्तरा
 त्रयतिः कुर्यात्पूर्वाभुपवसेद्दृहीतयास्मृत्यन्तरे। संप्रलैकादशीयत्रप्रसातेपुनरेवसालुथत्वे
 दशीतस्मिन्नुपवासः कथंनवेत्त। उत्तरंउपोथेहेतिश्रीतत्रविशुप्रीणनतत्परै।
 संप्रलैकादशीयत्रप्रसातेपुनरेवसा। त्रयोदशीनष्टः कालेउपोथातत्रकालवेत्त। उपोथेहेति
 श्रीतत्रविशुप्रीणनतत्परैरिति नवास्यावचनांस्यामिमेहेतिश्रीसंहतेउपोथेइत्युच्यते। नक्षत्र

गृहसुयत्यधिकारिसेदेनपृथपृथग्यदद्यात्। उत्तरांशुयतिः कुर्यात्पूर्वांशुपवसेदृहीतिपृथग
 धिका रिसेदेनोपवासविधानात्रसंहतेपवासः। पूर्णैकादशीयत्रप्रसातेननुत्तर
 सा। पूर्वांशुपवसेत्कामीनिःकामश्चत्तरांसदानच्चेनेनवाक्येनसकामनिःकामत्वेनद्यवद्याकृता
 ननुगृहसुयतिसेदेन। यदितिपदंनिःकामोपलक्षकम्। गृहिणीप्रायसःसकामवान्। तस्मा
 दनेनापिचत्वेनपृथक्कथयुपवासप्रतीयान्। उत्तरांशुयतिः कुर्यादितियतिपदंनिःकामोप
 लक्षकं। गृहसुोपिफलकामनोविनापरामेवोपवसेत्। निःकामस्तुगृही
 कुर्यात्तदुत्तरैकादशीसदा। सकामस्तदापूर्वामितिबोधायनोऽर्चनीय। ननुत्रयोदश्यापारण
 प्रतिषेधाकथमेवं। पारणत्रयोदश्यायः करोतिनृपोत्तम। द्वादशद्वाद

८८

शीर्हेर्निनात्रकार्यविचारणा। सुथतेद्वादशीयदेर्तित्रयोदशीउषःकालइतिवाक्या
 लोद्वादश्यासावण्ययतिनामुपवासविधानात्रत्रयोदशीपारणमिषेधश्रेष्विषयः। अतउत्र
 राशुषद्येकादशीपुष्वैवोपोथाद्वादश्याधिकशुक्लाशुद्धसमा। द्वादशीसाध्यशुक्लाशुद्ध
 माद्वादशीहानिशुक्लाशुद्धसमाद्वादश्याधिकशुक्लाशुद्धहीनाद्वादशीसाध्यशुक्लाशुद्ध
 हीनाद्वादशीहानिशुक्लाशुद्धहीनाइत्येतोषसुपूर्वोपोथा। सुद्धासदास
 माहीनासमद्गीणोत्तराधिका। एकादशीसुपवसेत्तदुद्वां वैश्वं तदेति। ननुसुद्धसमायांसु
 द्वाहीनायांचत्रयोदश्याद्वादशीसद्वावेशुद्धद्वादश्यामेवोपवासइत्यक्तम्।
 एकलिप्ताचसंशुक्तायदिहृदिपरातिथिः। अथचैकादशीनाक्षिदश्यावाथसंगताद्वाद

जीवकलाकाश्यादिद्यादपरेहर्नि। द्वादशाहादशीर्हर्तिष्वर्थापारणकतमिति।
 यदाहृदिगामिद्येकादशीपरस्मिद्विसे एकलिप्तावति। अथवापरदिनेएकादशी
 नविद्यते। नृत्तयथापित्रयोदशीदिवसे किंचिद्द्वादशीसंनवेष्टुं द्वादशीमेवोपवसेदिति।
 अथवाकथं विदुस्मायां द्वादश्याधिकावत्योचरितार्थे चान्नाये विषयशान्त्यदशयावा
 यसंगतेत्यलिधानात्र। तेतत्र विषयंचनमेतदिति वाच्यम्। एतद्वचनमथ द्वादशीविषयश्च
 संनवात्र। नृत्तत्रिंशद्देकादश्यावरुद्धे उपवासे द्वादशीविद्यालावात्र। नचवाच्यम्। तस्माद्द्वा
 पवासोद्देशेन द्वादशीविधिरपि नृत्तपुद्गेवपारणाविधिरुपवाससंबंध इति द्वारात्तरेण सं
 वंधः। एकादशीमुपवसेन्नृत्तपुद्गेवमिवमिति कदपुराणीयवाक्यविरोधेन द्वारात्र

८७

रेणापि द्वादशीविध्यसंनवात्र। अथदशयावायसंगतेत्यथ कथमुत्पत्तिरिति चेन्न। नृत्तार्थका
 परिहारायैव। यदाविद्वाधिकातदाप्रथमातिक्रमेकाराणां नृत्तार्थका। प्रथमेकाद
 श्यामेवोपवासः कथं नद्यादिति चेकायामिदमुत्तरं। यद्यपि प्राथम्यापूर्वैवोपोष्या। तथा
 पि नृत्तरादश्याप्रसंगताप्रतः सैवोपोष्येति न किंचिदनुपपन्नम्। एवं नृत्तानवधानिरूपि
 ता। विद्वाधुना निर्णीयते। अस्यामुत्तिष्ठेकादशीविद्देवोपोष्या। द्वादश्याधिका युक्ता विद्वद्
 ना। द्वादशीसाध्ययुक्ता विद्वद्हीना। द्वादशीहानियुक्ता विद्वद्हीनेत्येतामुविद्देवोपोष्या। एका
 दशीनिरूपेत सकलाद्वादशीरुच्येत्। उपोष्येकादशीविद्वांसि सहा लकोत्तरीना।
 सर्वैवेकादशीकायाद्वादशीमिधितानरेः। प्रातरेव नृत्तवामावायस्मान्नित्यमुपोषण

मिति। तत्सर्वव्यवस्थिते। अथासुतिष्ठपुत्रैरेकादश्याद्यवस्थिते। द्वादशीमाश्रयुक्ता वि
 द्वसमाद्वादशी ज्ञासयुक्ता विद्वसमा ज्ञेत्येतौ एकादश्याद्यवस्थिते। ३
 योदश्यान्तलस्येत्द्वादशीवेकथंवनल्योद्येकादशीतदशमीमिश्रिताप्रिया। नवनेनव
 नेनकथंयवस्था। वचनात्तरणयवस्थावर्तीयते। दशमीमिश्रितापूर्वाद्वादश्या
 यदिलुच्यते। एकादश्यान्तदात्रसमुपवासः कथंनवेत्। इत्यप्युक्तं। शुद्धैवद्वादशी
 रात्र्युपोद्यामोक्षकोक्षिलिः। सकामेष्टहिरिः। पूर्वाविद्यापीतिविनिश्चयः। इत्यनेनवचने
 नगृह्यत्योः संवधावगमाद्विषययवस्थामधिगच्छामः। शोभास्वविद्वैवोप्याद्वादश्याधिक्य
 युक्ताविद्वाधिका। द्वादशीमाश्रयुक्ता विद्वाधिका। द्वादश्याधिक्ययुक्ता विद्वसमेत्येताव

५०

विद्वैवोपोद्या। उत्तरैवोपोद्या। द्वादशीहानियुक्तायां गृह्यत्योद्यवस्थितो विद्वाधिकायां
 द्वादशीमाश्रयुक्ताधिक्यवर्त्यापरैवेपोद्यलंविशुद्धमेषुक्तां एकादश्यष्टमीषष्ठी द्वितीयाचवउ
 द्दशी। अमावास्याश्रुतीयाचउपोद्याः स्युः पराचिता इति। विद्वसमायां द्वादश्याधिक्यवर्त्या
 द्दशी। अमावास्याश्रुतीयाचउपोद्याः स्युः पराचिता इति। विद्वसमायां द्वादश्याधिक्यवर्त्या
 परवोपवासः स्युः युक्तः। कलादेनापिविद्वाद्याद्दशश्रेकादशीयज्ञातदासेकादशीत्यक्त
 द्वादशीसमुपोषयेदिति। ननुविद्वाधिकायां विद्वसमाधिकोत्तरायांचपरवोपवासः कथं
 युक्तः प्रथमातिक्रमिकारणात्तावादिति नवाच्यम्। विद्वैकादश्युपवासस्य दोषवचन्यानि
 रस्यवात्र। नोपोद्यादशमीविद्वासदैवेकादशीतिष्ठितामुपोद्यनरोजसा
 लुप्यंत्तर्जगतो हवम्। द्वादश्यायैकविद्वायामेकादश्यामुपोषितः। तद्यायुः हीयते सत्यं नार

दोहं चर्वा मिवः । दशद्या भुगता यव तिथिरिका दशी न वेत्त । तद्यापत्य विनाशः । द्या तरेत्यनर
 कं च जेत्त । दशमी शेष संयुक्ता गांधार्यो ममुपोषिता । तद्याः पुत्रगतं नष्टं तस्मात्तं परि वज्जेये
 नानवेवं विद्वहीना वयेपिन विद्याया मुपवासः । द्या । वचनात्तरा नुरोधेन विद्वही
 ना वये विद्वेका दश्या एवोपोष्यत्वात् । पारणायन लयेत द्वा दशी यदिकु
 वचिना तदानीं दशमी विद्वेवोपोष्येका दशी तिथिः । द्वा दशी तिथि दत्त्यापि
 यस्मिन् द्या तरे ह नि । दशमी मिथिता कार्या न हि दोषोऽस्मिन्नेव । त्रयोदश्यां यदा
 नद्या द्वा दशी षटिका द्वयं । दशश्रेका दशी मिथ्या संवोपोष्या तदा तिथिः । एकाद
 शी यदा विद्या मकला द्वा दशी न वेत्त । उपोष्या दशमी विद्या अभिसंहालकोऽवचीत्त ।

५१

एकादशी यदा विद्या द्वा दशी वक्ष्ये गता । द्वा दशी मिथिता तत्र उपोष्या मुनि सत्तमा इति
 विद्वेका दश्युपवास निषेध वचना निपुन हर्षा दश्या धिक्त्ववत्त्वं विद्वसमेकादश्यां द्वा दशी सा
 र्थ्य धिक्त्ववत्त्वं विद्वसमेकादश्यां द्वा दशी सा र्थ्य धिक्त्ववत्त्वं विद्या धिक्त्वेकादश्यां विद्वेकाद
 उपवास निषेध पराणि । कला र्हेनापि विद्या द्वा दश्या द्वा दशी यस्मिन् तदा सैकादशी
 तस्मादशमी ममुपोषयेदित्यनेन वाक्येन वेध इति ताया मेकादश्यां सत्यां शुद्ध द्वा दश्या
 मुपवासी विहितः । एकादशी उपोष्येत्त द्वा दशी मथवा पुनः । विमिश्रां वापि कुर्वीत न
 दश्या युतां क्वचित् । इत्यनेन वचनेन शुद्ध विद्वेका दश्या मुपवासं विधाय दशमी वेध इति
 यामेकादश्यां सत्यां शुद्ध द्वा दश्या मुपवासं विधायामपि प्रशक्तौ न दशम्या युतां क्वचित् ।
 रा २ मपकादश्यां द्वा दश्यां । सत्यं सत्यां मुपवासं विधाय विमिश्राति निराकाराणां द्वा दश्यां विद्या

कश्चाएवंविद्धहीनाउये पूर्ववदशमी मिथैकादश्यामुपवासोनयुक्तः। दशमीवेधदुष्ट
 वात्रानामुत्तरव/हादश्यामुपवासः। तद्याउदयात्पूर्वप्रविष्टवेन शुद्धहादशीवासावात्र।
 नखेवंविधायं द्वादश्यामुपवासविधायकं वचनमस्मि तिनसर्वदोषवासवाधप्रशक्तौ वि
 द्वेकादश्यामुपवासविधायकवचनवलेन विद्वेकादश्यामेवोपवासइति निश्चीयते। द्वाद
 श्याधिकवत्यां तु विद्वसमायां शुद्धहादशी संसवाक्षद्यामेवोपवासः। द्वादशी साष्टाधि
 कवत्यां विद्वाधिकायां मिथैकादश्यामुपवासविधायकवचनसंज्ञावा मिथ्यायामेवोपा
 वासानुद्वादशी द्वादश्यामवत्यां विद्वाधिकायां व्यवस्येत्युक्तम्। तत्र किं कारणम् अथ द्वाद
 शी द्वादश्यामवत्यां विद्वसमायां व्यवस्थापनेयकारणमुक्तं तदेव कारणमिति चेन्न न शुद्धैव द्वाद

दशीराज त्रितितवतवयवस्थाकारणम् अत्र द्वादशैकादशी मिथान शुद्धेति तनेन व्यवस्था
 सिद्धिः। तस्माद् व्यवस्थाकारणं वक्तव्यम्। द्वादशीसंगताय उपवासव्येकादशी कला। दिनर
 येपि सा पुण्यान दश्या युता कवेत्वा हि स्युगेकादशी यत्र तत्र स निहितो हरिः। पुण्ये ऊतुश
 तद्योक्तं त्रयोदश्या उपारणमित्यादिवाक्यैः परवोपवासः प्रतीयते। एकादशी द्वादशी चरा
 त्रिंशेषे त्रयोदशी। अहस्य द्वादशीरात्रे नोपोष्यतत्सुता र्थि लिङ्ग एकादशी द्वादशी चरात्रिं
 षे त्रयोदशी। उपवासं न कुर्वीत पुत्रपौत्रं समचित् इत्यादिवाक्यैर्हिए परवोपवासप्रति
 षेधात्। पूर्ववोपवासः प्रतीयते। पारिजोष्य इत्यतिनां परवोपवासइति व्यवस्था सिद्धिः। न
 न एकादशीयद्वा विद्वाद्वादशी च संगता। क्षीणा सा द्वादशी जियान कंतं तत्र विधीयत इति

वाक्याद्दिनक्षयेन कं विहितं। एकादशी यदा विद्वाद्द्विदशी च क्षयं गता। दानं वाप्ये
 कसक्तं वा यद्वा कुर्यादद्याचितमिति। अनेन वचनेन दानादिकं विहितं तस्माद्दिनक्षय
 वच्चापनमिति चेत्। उपोष्येकादशी नित्यं पक्षयोः शुक्लपक्षयोः। एकादशी सद्यो
 ध्यापक्षयोः शुक्लपक्षयोः रित्यादिसि विहितैर्वचन विहितमुपोषणमादितक्षयेपौ वापि
 र्येण गृहियत्यार्थे वच्चापितंतेनोपोषणं वा धिउं न शक्ये। एकसक्तादि विधयश्च शक्तविष
 यानक्तविषयुवा दका इति न विरोधः। ननु कलाकाष्ठा मुहूर्त्तवा यदिवेत्त परे ह निद्रा
 द्वाद्वा द्वाद्द्विदशी त्रयोदश्या उपारण इति। एकादशी मुपोष्ये वद्वा द्वाद्द्विदशी पारणं स्मृतं त्रयो
 दश्या न तत्कुर्याद्वा द्वाद्द्विदशी त्रयोदश्या। उपोष्येकादशी यमुत्रयो दश्या उपारणं

७३

करोति तद्युक्तं त्रिदश्या द्वाद्द्विदश्या उपारणं त्रयोदश्या यः करोति त्रयोदश्या द्वाद्द्विदश्या
 द्वाद्द्विदश्या त्रिदश्या उपारणं। इत्यादि मत्पक्षे कं दस विद्युपुराण वचने मुयो द्वा
 पारण प्रतिषेधात्कथं द्वितीयैकादश्या उपवासः। न च त्रयोदश्या सक्त द्वेवा ल्यमस्तीयादुप
 वासस्य सौ सवेत्। इति वाक्या कथं विद्वाद्वा द्वाद्द्विदश्या उपवास इति वाच्यं। अविद्वापि निषे
 धे श्वेत्तलस्येतयदा तिथिः। मुहूर्त्तैः पंचसिः विद्याया साप्येकादशी सवेदि निवचना जीरुदि
 प्राशनमेकादशी चतिरिक्तविषयम्। यद्यविद्वानलस्ये रं स्थियोक्त
 फलाधिकं। नृपमुज्योपवासीत्यादुपवासो न लुप्यते। ॥ केचित्तु नरेकादशी मष्टभा मुद्वा
 विद्वादेन वर्णयंति। एकादशी विधा मुद्वा विद्वादेन विधा यतो द्वा दश्या सदा सदा

वात्र प्रत्येकं ताः पुनर्द्विधा परेषुः द्वादशीलावालावास्यामिथमष्टधा तत्रैव द्वापनमप्यन्य
थावर्णयंति तद्विज्ञाने श्रवयोगिप्रभृतिरिना दृढवात्रसिद्धाश्रितमिति तत्रैव द्वापनमात्रं
वक्तव्यमेषां पूर्वैव परेषां द्वापसंगताः इत्यविरे प्रतीच्यामैत्रे शुं विज्ञाने योगिनः वा।
कात्र विरोधेन न विमर्हसहं यतः एकदशी शुद्धिवेधयोगाद्विधा न वति अ
रुणोदयकालाद्वितीयसूर्येदियात्वं वर्त्तमाना ता शुद्धिः दशमीयोगो वेधः शुद्धिवेधयो।
गात्र शुद्धिवेधवशात्तत्र शुद्धिवेधने द्वादश्यां सङ्गावा दसङ्गावा द्विधा द्विप्रकारे तेषु
प्रत्येकं द्वादश्यां विद्यमानत्वा विद्यमानत्वा स्याद्विधिवेध इत्यर्थः ताः परेषु सूर्योदयो
द्वादश्यां तावालावास्यां प्रत्येकं द्विधा शुद्धाद्वादश्यां सती शुद्धाद्वादश्यां सतीत्येताश्च

५५

तत्र सूर्योदयोद्वादश्यां तावा दलावा प्रत्येकं द्विधा द्विप्रकारिका इत्यर्थः इत्यमनेन प्रक
रेणाष्टधा अष्टप्रकाराः तत्र वक्तव्यं पूर्वैवोपोष्याः शुद्धैकादशी द्वादश्यां सती त्रयोदश्यां द्वा
दश्यां तावती वक्तव्यं सा पूर्वैवोपोष्येत्यर्थः अथा मुससंज्ञेकादशी शुद्धैवोपोष्याद्वादश्यां
सती त्रयोदश्यां द्वादशीलावती शुद्धाप्रथमा द्वादश्यां सती त्रयोदश्यां द्वादश्यां तावती
शुद्धाद्वितीया द्वादश्यां सती त्रयोदश्यां द्वादशीलावती शुद्धातृतीया द्वादश्यां सती त्रयो
दश्यां द्वादशीलावती विद्यापंचमी द्वादश्यां सती त्रयोदश्यां द्वादश्यां तावती विद्याष
ष्ठी द्वादश्यां सती त्रयोदश्यां द्वादशीलावती विद्यासप्तमी द्वादश्यां सती त्रयोदश्यां द्वाद
दश्यां तावती विद्याअष्टमी इत्येतास्तपरा न पोष्याः तत्र प्रथमद्वितीययोः पूर्वैवोपोष्येत्य

वप्रमाणं स्मृता बुद्ध्या सर्वत्रैकादशीकार्यं द्वादशीमिथिताननेऽथातरेकत्रयमावायतेति
 त्रयुपोषणमिति। द्वादशीमिथिताकार्यं सर्वत्रैकादशीतिथिः। द्वादशीवच
 योदश्यां विद्यते यदि वानवा। तृतीयापरैवोपोषा। एकत्रयसंयुक्तायदिष्ट
 द्विपरातिथिः। अथवेकादशीनासिद्वाद्यावायसंगता। कलाकाशाद्वादशीवयदिष्टाद
 परेहनि। द्वादशाद्वादशीर्हतिपूर्वस्मिन्पारणेकतश्चति। पंचमीषष्ठ्यापरैवोपोषेति।
 द्वादशाद्वादशीर्हतिपूर्वविद्वात्तुपोषिता। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सर्वविद्वां विवर्जयेत्। स
 त्रमष्ट्योः परोपोषेति। नोपोष्योदशमीविद्वासदेवैकादशीतिथिः। तस्मिन्पोष्य
 नरोजह्यात्तुप्यं वषातो ज्ञवम्। कलाद्वेनापि विद्वाद्याद्दशमैकादशीप्रदि। तदास्वेकाद।

६५
 २५

दशीत्यक्ताद्वादशीसमुपोषयेत्तत्तृतीयमतं योऽपि विज्ञानेश्वरप्रवृत्तिर्निर्देश्यस्माद्विमर्ह
 सहं न स्वति। वाक्यान्तरविरोधात्। संयुक्तैकादशीयवप्रसतिप्रतरेव
 सा। उक्तं त्रयतिः। बुद्ध्यात्तुचसुपवसेद्गृही। तथा स्मृत्यन्तरेपि। संयुक्तैकादशीयवेत्यादिशि
 चैवनेर्गृह्यत्योर्ध्वपद्यवस्थाप्रतीयते अतो द्वितीयतृतीययोः परैव सर्वेषामुपवासः
 तिपक्षो न युक्तः। तत्र सर्वत्रैकादशीकार्येति द्वादशीमिथिताकार्येति। एकलिङ्गाचसंयुक्ते
 तिवचनेः। सर्वेषां परैवोपवासः इति प्रतीयते। तत्तत्र समुक्तमिति चेत्। आद्यवचनो
 यतिविषयेत्युपपत्तेः। तृतीये विद्वांसमद्वादश्याधिक्यविषये च रिता र्यमिति पूर्वमुक्तमेवाति
 थापरैद्युद्वादश्याववती विद्वाधिकावष्टीसापरैवोपोषासर्वैरित्यपि पक्षो न युक्तः।

स देवापरे बुद्धादशरावसंलवति। ज्ञासतः साष्टतथा तत्रोत्तरस्मिन्त्यहो सर्वेषां परत्रैवोप
 वासप्रत्यक्षः। आद्ये पक्षे द्वादशी संगतेत्यादिति वचनैः परत्रैवोपवासविधायकैरेकादशी
 द्वादशी चेति वचनैर्यदि हिणः परत्रैवोपवासनिषेधकैरेव वच्चाया विधानात्। सर्वेषां परत्रै
 वोपवासयोगात्। द्वादशी द्वादशी हेति त्रिंशत्तिष्ठन्मपुराणवचनम्। द्वादश्यामसतीत्रयोदा
 श्यां द्वादशी राववती विद्वांसजमी। द्वादश्यामसतीत्रयोदश्यां द्वादश्या राववती विद्वाअ
 शुमी। सा परत्रैवोप्येति पक्षे न युक्तः। देवादि द्वादश्यामेकादश्या रावो ज्ञासतः साष्टतथा त
 त्रयोपक्षे सर्वेषां त परत्रैवोपवासः। सर्वत्रैकादशी कार्येति। एकादशी न लस्येतेति वचनद
 येन सर्वेषां विद्यायामेवोपवासविधानात्। द्वितीये कल्पेन सर्वेषां परत्रैवोपवासश्चाद

९६

शी सिद्धितायुपक्रययुद्धे वैकादशी राज्ञो नोपोष्टा दशमी विद्धिति वचनं यति विषयेषु यपक्षं
 तस्मात्सर्वे कपरेष्वपक्षे न्यायः। अंकराचार्यादिसंमतत्वादिति सिद्धं। एकादशी शुद्धा रेदेनद
 धानिरूपिता। तत्र कीदृशी शुद्धा कीदृशी विद्धौ। अरुणोदयमारस्य दशमी संयुक्ता
 विद्धा। तद्वहिता शुद्धा। प्रतिपत्त्यधृतयः सर्वा उदयादुदयाद्वै। एकादशी ति
 शिर्ष्यावेन तेयोदयावधि विन तेयोदयं अरुणोदयम्। चतस्रो यति
 काः प्रातररुणोदय उच्यते। यतीनां प्रातःकालो यं गंगासमहाराः स्मृतः। उदयात्पाक
 चतस्रस्तनाडिका अरुणोदयः। तत्र प्रातःप्रशमंश्चात्सहिष्यतमः स्मृतः। आदित्यो
 दयवेलायां प्राक् मुहूर्ते देया वितासैकादशी च संपूर्ण विद्वान्पापरिकीर्तिता।

अरुणोदयकाले दशमीयद्विहृत्यते। सावित्रीकादशीतत्राप्यमृतमुपोषणम्। अरुणोद
यवेलायां दशांगे भोजयेद्यदि। दृष्टव्यं तत्सु जनेन वर्जनीयं नराधिप। दशमीमेघ
संयुक्तो यदि द्वापरुणोदयः। नैवोपोष्यं वै श्रवेत तद्धिनेकादशी ज्ञेया वै श्रवणम्
परमापदमापन्नो दर्पे वा समुपस्थिते। नैकादशीत्यजेद्यन्नयश्च दीक्षां विवर्जयेत्। सामा
द्यः सर्वज्ञा विषुक्तिना वाराद्विज्ञतः। विज्ञापिता विलावारः सहिवै श्रवणम्। अत्र यद्यपि
नास्तदोदयवेधः संभवति तदानीमेकादश्या अस्तावात्र। सूर्योदयात्प्राक् मुहूर्ते दय
वितैकादशीत्फक्ता। तत्र स्मृतिपुराणादिविरुद्धं। तथा सति च वृषादिदाया। तिमिरातिथि
श्चात्र। षष्ठिमास्यो हि वै तिथिः। आदित्योदयवेलायां मारय

७७

षष्ठिनाडिकातिथिरिति। तत्र विंशद्दहोरात्र इति। नववार्यतिथिर्द्वौ षष्ठिना
डिकास्तोतिथिरेवतीति। यतस्त्रिंशत्वेव द्वेतेन द्वादौ तस्मान्नारुणोदयवेधः संभवतीत्याहुः
तथापि संपूर्णायामेव तिथाचरुणोदयवेधाङ्गीकारः। तिथ्यन्तरपेक्षया एतश्चात्रैलक्षण्या
त्। अरुणोदयमारस्य पुनः सूर्योदयावधि। संपूर्णैकादशी ज्ञेया नैवान्वा
तिथिरीहृत्वा। षण्तिपत्यष्टतयोरोत्ता नद्यासे दयाइवेः। संपूर्णोदयतिथि
ख्यातादरिवासर्वजिता इति। अत्र केचिदरुणोदयादारस्य संदिग्धादि। ते देनयाका विदुः।
मी विद्वैकादशी। तां सर्वोपरित्यज्य द्वादश्यामुपवासः। त्रयोदश्यां पारणमिति वर्णयन्ति। विदुः
मुग्रहवचनानि पुनर्दशमेकादशीतिथि त्रययुक्ते दिनकुर्ये उपवासं विदधतीति व्यवहृत्य।

विज्ञानतथाविधायविद्यायानारदेनोपोथवा सिधानात्रादशमीशेषसंयुक्तानोपोथे
कादशीतिथिः। एकादश्यां रात्रि शेषेद्वादशीचेन्नदृश्यते। दृश्यते वेत्तोपोथेत्यथोडुकेरुव
ति। पुनश्चैवोक्तमयदिदेवावसंसिद्धेदेकादश्यां तिथिः त्रयशतत्रकचुशतं दुप्येद्वादशी
पारणेत्वेत्त।

द्विष्टगोकादशीयत्रतत्रसन्निहितोदरिः। तामेवोपवसेकाममा
कामोविश्रुतत्परः। यादशमीद्वादशीसृशतिसेकादशीद्विष्टक। दिनहयमृतेदेवि
नोपोथादशमीयुतासिवोपोथासदाश्रुथापरतश्चेवयोदशी। यस्मिन्दिनहयेत्रयोदश्यां
द्वादशीसानोपोथेत्यथोडुकेन। तस्माद्योक्तवपक्षोद्यायइति।

मङ्गलद्वादशीयुक्तेति। युग्मविधायकवाक्यादेकादशीयुक्तायास्त

५७

श्रवणद्वादश्यांपरमेतावानविशेषः। कदाचिदेकादशीविद्वाश्रवणयुक्ताद्वादशीकदाचि
दविद्यायदावेकादशीयुक्ताश्रवणद्वादशीरुवतितदैकैर्नैवेकादशीवतेनद्वादशीवतसिद्धिः
द्वादश्यांशुक्तपक्षेपुनश्चैवश्रवणंयदि। उपोथेकादशीत्रयद्वादश्यांप्रजयेद्वा
विद्वाद्वादशीश्रवणसृष्टासृष्टेदेकादशीयदि। सएववैश्वयोगोविश्रुशृंखलसंज्ञकः। तस्मि
नुपोथविधिवन्नप्रहीणकल्मषः। प्राप्नोत्युत्तयजोसिद्धिंपुनरावनिडुर्सेराश्र।
याः कश्चिन्नित्ययः प्रोक्ताः। श्रुथानहत्रयोगतः। तामेवतदुत्तक्यांश्रवणद्वादशीविना। अयम
र्थः। याः कश्चिन्नित्ययोयेनकेनविन्नहत्रयोगेनविशेषणयोगेपुथाः प्रोक्ताः। तामुयद्विहितं
तंततामेवक्यांश्र। नतित्यत्रे। नहत्रयुक्ते। यथाफाल्गुनशुक्लद्वादशीयुक्तागो।

विदहादशीनामतद्यामुपवासव्रतं विहितं तत्र द्यामेव प्रप्या चितायां कुर्यान्न न प्रप्या चिता
 यामेकादश्याः सोयं श्रवणद्वादशीं विनानियमः श्रवणद्वादशीव्रतं तु श्रवणेकादश्यामपि न
 वतीत्यर्थः। द्वादश्यामे विधिः प्रोक्ता सक्तानां विजयप्रदाय
 श्रवणेन युषिष्ठिरः सर्वपापप्रशमनः सर्वसौख्यप्रदायकः। एकादशी यद्वा तु द्या ब्रुवणेन सम
 चिता विजयासातिथिः प्रोक्ता सक्तानां विजयप्रदाय द्या तु एकादश्यां संपूर्णवेन पृथगुपवा
 सस्तदा श्रवणद्वादश्यां च पृथगुपोषणीया। एकादशीमुपोष्येव द्वादशीमुपोष्येन्न
 चावविधिलोपः द्या तु सयोर्देवता हरिः अयमर्थः असमाश्रयते पूर्णं ते वक्तुयाद्वा तत्र रमिति
 वचनम्। द्वादश्यां पारणाया अलावे पूर्वं वत द्या समाप्ते कथं न विधिविलोपः पारणा नं व्रते

५५

स्मृतमित्यक्तवान्। तत्राह तु सयोर्देवता हरिरिति। श्रवणेकादश्याः श्रवणद्वादश्याश्च हरि
 रेकावदेवतायतः। इयोक्तविशेषः। यद्ब्रुवणेकादश्यां वामनो हरिः पूजनीयो द्वादश्यां तु जना
 र्हेन इति उपवासद्वयाशक्तौ एकादश्यां भुक्त्वा द्वादशीमेवोपवसेत्। एवमेकादशी तु
 क्त्वा द्वादशीसमुपोषयेत्। पूर्वोपवासं प्रत्यं सर्वं प्राप्नोत्यसंशयो वाक्यात्तरं च। उपोष्य द्वाद
 शीपुण्यां विष्णुसंज्ञेण संयुतो। एकादश्यां देवद्वयं नरः प्राप्नोत्यसंशयम्। श्रवणद्वादश्या
 पृथगुपोषणं त्रयोदश्यां पारणं न विरुद्धम्। अत्राह न संयुक्ता द्वादशी यद्विहस्यते। उपो
 ष्या द्वादशी तत्र त्रयोदश्यां पारणं। एकोपवासपक्षे तु द्वादश्या। एका
 दशी यद्वा तु द्या ब्रुवणेन समचिता विजयासातिथिः प्रोक्ता सक्तानां विजयप्रदातिथिर्न ह

त्रयोगोत्रपुत्रासोयदासवेजातावदेकलोक्तार्थयावदेकसंज्ञयाः विशेषेण महीपालश्च
 वणवर्द्धतेयदि। तिथिरूपेण लोक्तार्थाद्वादर्शने वल्लभयेन
 बालचतुर्कुलकैरववंदन्तोऽणिपालजटमल्लविलासिध्वरश्चरुतिनः कृतिरेषासंत
 तं कृतिमुदेसमुदेव।

सुक्तपक्षेत्रयोदशी प्र
 ब्रविद्यायाः। त्रयोदशी प्रकर्तव्याद्वादर्श्यासहितामुने। तत्र विद्वानकर्तव्यादर्शपूर्णक
 दाशनेति। ब्रह्मवैवर्तवचनात्। द्वितीयापेक्षमविधाद्दर्शमीव त्रयोदशी।
 एताः परयुताः प्रज्ञाः पराः पूर्वोणसंयुताः। इति निगमवाक्यात्। अनंगत्रयोदशी च पूर्वविदे

१००

४ स्फुट

वयासा।
 द्याः पूर्वसंयुता इति। तत्र सुक्तपक्षेत्रयोदशी परविद्यायाः। चतुर्दश्या
 च पूर्णमेतियुग्मबोधक निगमवाक्यात्। सुक्तपक्षेत्रमिव सुक्तपक्षेत्रयोदशी। पूर्वविद्या
 नकर्तव्याकर्तव्यापरसंयुते निस्मरणात्। सुक्तपक्षेत्रयोदशी। पूर्वविदेवोपोथा। सुक्तप
 क्षेत्रमिव सुक्तपक्षेत्रयोदशी। पूर्वविदेवकर्तव्याः परविद्वानकर्तव्याविति वचनात्। त
 त्रापिशिवरात्रिचतुर्दश्यां विशेषः साधुनः प्रदोषद्यापिनीयासा।
 दोषद्यापिनीयासा शिवरात्रिः शिवधियैः। रात्रौ जागरणं यस्मात्तस्यामुपोषणं। तथा। कृत्वा
 प्रमीक्षं दध्नी शिवरात्रिचतुर्दशी। एताः पूर्वयुताः कार्योक्षित्येवैषां सवेन। जन्मा

नस्मात्

हृमीरोहिणीचशिवरात्रिमेववापूर्वविद्वेवकर्तव्याशिवरात्रिर्वेलेहिनां तत्र माघासिते
 पूतदिनेहिराजत्रुपैतियोगंयद्विषं च दशाजयाप्रयुक्तानुतत्रकुर्याद्विवधरात्रिप्रियक
 द्विवधेतिवाक्यात्रयोदशीविद्याया निषेधात्सर्ववचनविरोधः अत्रेयंशुवश्रात्रयो
 दशीयदादेविदिनधुक्त्रिमाणातःजागरेशिवरात्रिःश्रात्रिशिष्यावचदृशीइतिवाक्यात्रा
 योदश्यासृष्टप्रदोषायदावचदृशीरात्रिर्वतितदोषवासजागरणादिकंकरणीयमप्यस्ति
 चचदृशीनिशात्रयोदशीमिश्रासवतितातदातथांनशिवरात्रिचतंकरणीयमिति तत्रैवेद
 मुपतिष्ठतेजयाप्रयुक्तानुतत्रकुर्याद्विवधरात्रिप्रियकद्विवधेतिवाक्योदशीसंवंधधरा
 त्रयोत्रतिषधनात्राणतदुक्तं सवति यदा द्वितीयदिक्सेपारणा योयस्त्रिजालस्यतोतदापूर्व

वा

पोथ्यायदापुनर्द्वितीयदिनेप्रदोषयापिनीचचदृशीसवति तदाजागरोपवासोद्वितीया
 यथायायदापुनश्चदृशीदिनद्वयेपिप्रदोषस्याग्नितादापरोपोथ्यायदिपुनःपूर्वोपोथेत
 तदोत्तरस्मिन्नद्विसेदिवातिथ्येत्तद्यारात्रात्रोपारणं प्रसज्येतातनुप्रतिषिद्धं सर्वेष्वेवोपवा
 सेषुद्विवापारणमिथ्येतोअथथाप्राथहानिःस्थाहृतेधारणपारणम् मावसमनपय
 त्रयापिनीचैत्येहनिद्विवेवपारणंकुर्यात्त्रापारणेनेवदोषरागिति तद्दिनद्वयेसमनाइदं
 रात्रिवचनोडीविषयंरवेद्यत्रयोदश्यापूतयासामहानिशाशिवरात्रिचतंकरणीयज्जाग
 रणंतथेतिवचनविरोधोत्तवतीतिवेत्ता महानिशाविधोपियाहकिंपुनश्चउत्रोडीवेधज्ये
 तत्परंतद्वचनमात्रयथात्रयोदश्यासंगेसूर्येधतसृष्टेवनाडिषुपूतविद्यात्रयातत्रशिवरात्रि

वतं चरे हिति वाच्यपुणवाक्यविरोधः स्यादिति यदा पुनर्दिन इत्येपि अत्र मयोर्धवाच्यं
 हीत्यादि अत्र उद्देश्यानां मितादा कुत्रोपवासः पूर्वो मितेव दिवसे तदा न च
 र्येन वचनाद्वाच्यं तद्विहाय्योद्देशी। शिवरात्रि च तेन वक्तव्यं नगराण्येति ननु शिवरा
 त्रि च तेन धर्मतां कामविद्वां विवर्जयेत्। अथाप्रयुक्तान् धर्मतवक्तव्यां शिवरात्रि प्रियं
 द्विवेति। वचनेन रात्रौ च योद्देशी चेष्टप्रतिषेधा कथमियं व्यवहृतेति चेत्। संप्रवेष्टि
 शेषवाक्यपर्यालोचनाद्वाच्योद्देशी संवन्धेन दिन इत्येपि प्रदोषगामिष्याश्च उद्देश्या
 अल्पाने शिवरात्रि च तं कर्त्तव्यमित्येतद्विधानपरं प्रागुक्तं वचनमित्यवगच्छेत्तद्यथा इहा
 पिदिवातिथ्यन्तर्गते दिवापारणं विवेयमिति

202

तथा सा उपपद्यते च उद्देश्यो हि जोत्तमा पौर्णमास्या समया
 गोवतं वातन कंचरेत्। अथवा पूर्वमेकलक्ष समयापि च मित्युक्तमेवेति। अथाप्येकल
 क्षत्ररूपवा इति। अथ पक्षेष्टमी वैद्युत्पक्षे च उद्देशी। पूर्व विज्ञानकर्तृणा कर्त्तव्या
 परसंयुतावतोपवासनियमेष्टिकौकापियाखेत्तसातिथिः सकलाज्ञेया विपरीता
 पैष्टिकोऽतिवचनाद्देवकार्यत्रायेयमुदयसमयगामिनीया स्यात्। अथवा वाच्यं
 प्राणाः प्रतिपद्यन्मावाद्येति युग्मवाक्यज्ञानं। अथष्टमीवमावाद्याक्षपक्षेत्रयोद्देशी
 ताः पर्युताः कार्योपराः पूर्वोणसंयुताः प्रतिवाकाः अपरात्रितायाउपोष्यालिधानात्र
 वेदानो मावाद्योपराः अथवा एकादश्यष्टमीषष्ठी पौर्णमासी च उद्देशी। अथवा वाच्यं

यावताउपोथाः परावृत्ताः। इतिविष्णुपुराणाया इयं वसावित्रीव्रतवृत्तिरिक्तेवसाय
 दपि ब्रह्मपुराणवचनेष्वेकादशमावाद्या पूर्वविदातया प्रसी। पूर्णिमापर विदावना
 पोष्टंतिथिपंचकमिति तत्सावित्रीव्रतादिरिक्तविषयम्।
 होलिकापूर्णिमावसायाः कथापि नीयाद्या। सायाः होलिकां कुर्यात्पूर्वाह्ने क्रीडने गवांसी
 पंदद्यात्तदेष्वृषसंघर्मेऽस्नातत इति स्मरणात्। तत्र तत्र विशेषश्रवणात् तत्र कालाद्यापि
 वध्यविवक्षितवान्। सायदिप्रहरद्वयाहर्षे प्रह्वानदाराचोत्तरे पवित्रहो लिका
 प्रजाकार्या। सदायामहादोषश्रवणात्। सदायां दीपिता होलीराष्ट्रदाहं करो
 तित्वेन गराद्यवने वेष्टातस्मात्तां परिवर्जयेत्। तया सदायां हेनकत्रेयेयावली फाल्गुणी

१०३

तथा। आवणी नृपतिहस्त्रिया मंदहति फाल्गुनी। दिनाद्वात्सरतोवाद्या फाल्गुनी पूर्णिमायदि
 राचोत्तरे वसाने च होलिकांतत्र दीपयेत्। साह्र्यामहयं च द्याद्वितीये दिवसे यदि प्रतिपद
 ईमानापित दासा होलिकां स्मृता। फाल्गुन्यां फाल्गुनी योगेयद्युदेत्युदनायकः। विष्टिदोषेय
 स्थिज्य होलिकांतत्र दीपयेत्। फाल्गुयोगे प्रदीप्ता च होलिका मुखदा मता। सर्वसौमंगलायेह
 संवत्सरहितैषिणीति विशेषोदष्टः। फाल्गुपूर्वफाल्गुनी नक्षत्रा एवंप्रतिपदीपनसमये च
 ज्वलति सावसुतरोपरि हार्यावक्रौवक्षिं परिहरेदिति वचनात्। वक्रौ होलिकायां वक्षिं प्रति
 पदं वर्जयेदित्यर्थः। वचनात्तरं। प्रतिपद्युक्तिकरणो द्वितीयायां गवाजनेन कुले द्रुवे वलेरा
 ज्यं सोपद्वति प्रजनात्। तया सदायां दशनैरहावलिदानं दशा मुखलह्यायां सहगो क्रीडा

देवानां प्रायश्चायतो ततो लडा सङ्गावमवधार्य तद्वसामेराजो प्रतिपदेवं च वर्ज्यं विद्वाक
 यति सिद्धम् । हतपातयारं सासा विद्वाक
 विकाजन्माष्टमी च दृता च कर्त्तव्या संख्यतिथिः । हतपातयारं सासा विद्वाक
 ता शिवचतुर्दशी । संख्यसायाः कृष्णपिनी । शिवचतुर्दशी दुर्गाचतुर्दशी रावज्जताशनी ।
 वसुधावदश्चैव कर्त्तव्याः प्रथमे ह नि । इति विशेषध्ववस्थापनादूर्ध्वं विद्वायासा । तथोक्त
 मध्वसात्र । पूर्वविद्वाचतुर्दशी कार्तिकेयसिते तरे । यथाः प्रथमसम
 ये मानं कुर्यादिति । तद्वदमानतियोनं दायदासर्वा विद्यामिकी । द्वितीया ह द्विगामिच्या
 उत्तरातत्र बोध्यते । प्रतिपद कर्मराकायां यः कुर्यात् इति मंगलम् । जीणितद्यवद्वैते प्रजागा

१०४

५४

वोमहीपतिः । युष्माभिज्जुतानीति निगमवाक्याच्चास्मिन्नर्थेन विवादः । या कुहुः
 निपमिथ्यातजगाः प्रजयेष्ट्या प्रजनाडीणि वर्द्धते प्रजागावोमहीपतिः । कार्तिकेयसिते तरे
 वलेसाचुर्यदसवेना । यनेन प्रजयेजावयसधर्मभनातनः । नंदायादशनिश्चावलदानं द
 शासुच । सहायांगो कुलक्रीडा सदेशो वै विनश्यति । गोः प्रजनं प्रति सुमंगलं च पूर्व
 युक्तं मुनयो दिशंति । दिनद्वये वै विधौ विधेयं राजेकुले वृद्धिकरं पशूनाम् । प्रतिपद्यधिक
 रां द्वितीयायां गवार्चनम् । ह्युद्धेदं विजानीया द्विजनाशं कुलक्षयम् । इति विद्या
 उक्तं । तद्वा देवकर्म वात्पूर्वोक्ते कर्त्तव्यम् । पूर्वोक्ते वै देवानामिति
 अन्ते । ततश्च पूर्वोक्त्यापिन्यांथावात्पुपाकर्म कर्त्तव्यम् । तत्कर्त्तव्यं पवित्रां पवित्रोद

शिके कुर्युः श्रावणं त्रि विरीयकाः । वरुचः श्रावणे कुर्युः । ग्रहसंक्रान्तिवर्जितम् । तत्र तैत्तिरीय
 काः श्रवणपलक्षणं तेनाथेपियङ्गुः । श्रावणो लक्ष्यते । तेषामपि पर्वण्युपाकर्म्मविधानम् । श्रा
 वणसोत्तराधिकरणे चायसिद्धथायमर्थः । संप्राप्तिश्रावणस्यात्रैषोर्णमाश्रमिनोदये ।
 कुर्वन्ति ब्राह्मणाः श्रानं वेदाः । नृदिश्यान्ति । वरुचः श्रावणसमुत्पन्नो वसु
 रो मधुकेटसो विद्वद्भीर्कुर्वन् पञ्चयोनेसौ । जङ्गलः श्रुतीः । हवाता वसुरो देवः । पातालतलम
 सिनो । ब्राह्मण्यताः श्रुतीश्च सैदहो लोकयुक्तः स्युः । संप्राप्तवान् श्रुतीर्ब्रह्मापर्वण्यौ दधिके
 पुनः । अतो भूतयुते तस्मिन् नोपाकरणमिष्टम् । असुखं वर्जयेत्कालं वेदाहरणार्थं कया । तस्मात्
 त्रिरीयकाः श्रुति कर्तृमात्रं विधीयते । तस्मात् तैत्तिरीयकपदं हविरुत्पन्नं वसुपलक्षकं ।

१०५

उवेदुपाकर्म्मयोर्णमाश्रमं पूर्वाह्न एव । ब्राह्मणाः श्रौतयेत्तत्रपि हनुर्हि श्रवणदेवताः ।
 इति सामायेनास्ति विधानम् । धनिष्ठा प्रतिपद्युक्तं वा एतद्गुरु समश्चितं श्राव
 णं कर्म्म कुर्वीत । रश्मयङ्गुत्तामपावकाः । धनिष्ठा युक्तं श्रावणं नृदिश्यान्ति । प्रतिपद्युक्तं पर्वविषय
 संहसनं नृदिश्यान्ति । वेदश्रवणं द्युलिकात्मके ज्ञेयः । वेदश्रवणं द्युलिकात्मके ज्ञेय इति स्मरणम् ।
 उपाकर्म्मपञ्चवर्त्तिकमात्समयङ्गुत्तामपावकाः । ग्रहसंक्रान्तियुक्तेषु हस्तश्रावणपर्वेषु । अथ
 वेदोपसंयुक्तापर्वणि श्रावणं क्रियाः । दुस्वशाकामययसाराष्ट्रं तस्मिन् विजातयः ।
 पुण्ये उहंसां कुर्यात् । हिरण्यं नृदिश्यान्ति । माघशुक्लश्रावणपर्वणि नृदिश्यान्ति । अथ
 एतद्गर्गनचमीत्यादि वचनश्रावणं कर्म्म विशेषानुपादानम् । हिरण्यं नृदिश्यान्ति । अथ विजातयः ।

तद्व्यर्थः एतेषु वाक्येषु मद्याल्लमस्पृशवेधोर्ध्वमतः द्वितीयात्रुपतिपर्मिष्ठितासूतएवापरा
 स्त्रिकीरुतविद्याश्रीकार्यो प्रवर्त्तयेदमावाद्यानापरास्त्रेववेद्यदि। सूतविद्वेसा
 यास्यापिठकार्येषु सर्वेषां नापरास्त्रेपतियदीति शेषायामावाद्याप्रतिपदिपूर्वाः कएवस्वेवा
 परास्त्रव्यर्थः पतिपट्यमावाद्यापूर्वास्त्र्यापिनीयदि। धृतविद्वेसाकार्योपिजेक
 म्मणिसर्वदायामावाद्यापूर्वोस्त्र्यापिनीनापरास्त्रेव्याप्नोतीत्यर्थः तृतीयात्रुत्तरयत्रापरास्त्रि
 यत्रद्वेयोपतिपट्यापरास्त्रिकीरुवतिसाद्यवस्तुविज्ञातया। तवेयं च साग्नेः पूर्वाश्च
 हिमाग्नेश्चिह्नानां द्वितीया। सिनीवाती द्विजेयाद्यासाग्निर्कोपि
 कर्मणि। तिस्र्युदैः। कुहूयात्तथावानग्निर्को द्विजेः। यत्तरयत्रापरास्त्रसंबद्धासाधिविधि

कुतपाद्याभ्युहर्त्रोऽपि त्रियदापरतिराक्षरांसकालकुतप
सुत्रपिहृणाद्वत्तमक्षयं। अ पराक्षप्रवेशासावेतविरिचयापिद्यानावादेवविश्वकुतपयापितु
ममावाद्यायंन। श्रीतिवेच। युर्वाक्षेवेदमावाद्यानापराक्षेसवेद्यदिप्रतिपद्यपिकर्त्रेद्य
अइथाइविहोविडुरिति। जावालिक्वनेनअमावाद्यायाअलावेप्रतिपदोपिआइकालवे
नासिधानाकुतपतपकथप्रतिपदगेपिसमाप्तौवनविशेषः। ननुइतिनइयेयपराक्षयापि
द्याअमावाद्यायाअलावेप्रवात्रावेतिस्मृत्यत्ररक्वनात्यनीयेत। घटिकैक
पमावाद्यायापि। द्यापराक्षिकी। सुतविद्यपिमायाद्यादेवेपिअयेकमौलि। अतिप
द्यपमावाद्यानापराक्षगतम। न। सुतविद्येवमायाद्यापिअयेकमौलि। अत्रापिअद्या

320

५१

999

5

कामवृत्तरादयः। एताश्चतुर्दशतिथयोऽसुखरादयः कथिताः। कामाऽत्याहुः। विवेकाऽर्त्तिका
 ज्येष्ठेफाल्गुणे मासि पूर्णिमा। पुष्ये मासि। वशाहः समुच्चयार्थः। तथा फाल्गुनी फाल्गुनमास
 संबंधियमा। अमावास्या अपि राहः समुच्चयार्थः। अश्वयुजी। अश्वयुजमास संबंधिनी फा।
 लुनमास संबंधिन्यप्यमा। अपि राहः समुच्चये। अश्वयुजी। अश्वयुजमास संबंधिनी शुक्लनव
 मी। कार्तिकी कार्तिकमास संबंधिनी सिता द्वादशी। वकारः समुच्चये विवेका इत्यपदेव मासि
 तादृतीया। वकारश्चैवरा इत्यपदे समुच्चयार्थः। पौषी पौषमास संबंधिनी सितेका दशी। आषा
 ढी आषाढमास संबंधिनी पूर्णिमा सिता दशमी। वकारः समुच्चये। जयन्ती वयावणे मासि
 कृष्णाष्टमी जयन्ती शुच्यते। माघे मासि शुक्ला सप्तमी। वकारः समुच्चये।

११२

अश्वयुजशुक्लनवमी कार्तिकी द्वादशी सिता। तृतीयस्यैवमासश्च तथा सा इत्यपदे वा फाल्गु
 नमास्यमावास्या पुष्येष्टेका दशी सिता। आषाढमास्यमाघमासश्च सप्तमी। यावणस्या
 मृगशिरसा आषाढमास्यपूर्णिमा। कार्तिके फाल्गुनी ज्येष्ठे वित्री पंचदशीति च। मन्वरादय
 येतद्वत्तथा ह्यदेतदः। अवदादशी। सितेत्यसिताजहं मृतीययाप्यवेति। एकादशी सितेत्य
 चसिताजहोदशमाप्यवेति। मताश्चरं। आषाढी द्वादशी माघी शुक्ला वै कार्तिकाष्टमी। पौ
 षमा पूर्णिमा अजो कामवृत्तरादयः। आषाढी आषाढमास संबंधिनी। शुक्ला द्वादशी शुक्ला
 कार्तिकाष्टमी। शुक्ला शश्वेहा दश्या चवेति। पौषमा पौषमास संबंधिनी। अमा अमावास्या
 वसुक्ता। सा इत्यपदे तृतीया फाल्गुनमावास्या। आषाढ दशमी अवर्णीष्टमी च विहायान्यादि

शयश्चमवन्नरादयः। नकारः समुच्चये।

अथ युक्तयुक्तनवमीकार्तिकी

द्वादशीसिता। तृतीयावैशाखी मासस्य अष्टमेश्वरं पंचदशीसिता। सप्तमीमाघमासस्य पुष्यश्रमात्
थापरा। श्रुति केवाष्टमीकृत्वा मकरेद्वादशीसिता। गोविंदद्वादशीकुंसे मेघे पंचदशीस्मृता
कार्तिकीफाल्गुन्याषाढी पूर्णिमाद्वादशीसिता। मवन्नरादयश्चैतामुनिः परिकीर्तिता। अ
थ युक्तनवमीसिता पंचदशीपौर्णमासी श्रुति के कार्तिकी मकरे पुष्यकुंसे माघे मेघे वैशा
षाढी पूर्णिमाद्वादशीच।

मुक्ता तृतीयावैशाखी

नवमीकार्तिकीसिता। माघीचामातथा शौष्ठपदी कृत्वा त्रयोदशी। एताश्च तत्प्रसिद्धयो युगा
द्याः परिकीर्तिताः। वैशाखी वैशाखमाससंबंधिनी शुक्ला तृतीया। कार्तिकी कार्तिकमाससं

११३

बंधिनी त्रिमा। तथा शौष्ठपदी तद्द्विपदमाससंबंधिनी कृत्वा त्रयोदशी। एताश्च तत्प्रसिद्धयो यु
गाद्याः परिकीर्तिताः।

वैशाखमासस्य युगा तृतीया नवम्यसौ कार्तिक शुक्ल

पक्षे नक्षत्रमासस्य च कृत्वा पक्षे त्रयोदशी पंचदशी च माघे।

वैशाखस्य तृतीययो

नवमी कार्तिकस्य च। अमावास्या च माघस्य नक्षत्रे त्रयोदशी। युगादयः स्मृतास्तेताः पितृणां

वृद्धिहेतवः। मन्वादिषु युगादिषु यत्कृतं तेषु।

मन्वाद्याः सुयुगाद्याः सुषट्तः सति नाज

तिः। सहस्रवार्षिकं द्विर्निपिष्टमावहेत्यरं। हिसाहस्राधिकं तृत्विक्तं त्र्याहं यथा विधिमा

नंदनं जपो होमः पुण्यानेत्याय कल्पते।

पानीयमथ त्रितैर्विमिश्रं दद्या

सिद्धत्वा प्रयतो मनुष्यः। आहं कृतं तेन समासहस्रं रहस्यमेतत्तु न नयो वदंति।

तंथाहंविधानेनमवादिषुयुगादिषु। दायनानिर्हिसाहस्रं पिष्टुणंठविदंसवेच। आसुमानं
जपोहोमः। पुण्यानेत्यायकल्पतोपुण्यानेतायसवतीत्यर्थः। यामवाआयु
गाद्याश्चतिथयसामुमानवः। मावाद्वाचकवाचजज्ञानंतफलंसवेच।

नसद्याथापरः। यक्षोयचकथाव्रजे।

अविः। समहालयसंज्ञः। आहुजज्ञायाक्षयस्येति। तथानरस्यथापरपदाः। शुक्तप्रतिपदास
हामहालयप्रतिप्राक्तेगजज्ञायाक्षयस्यथा। तस्यस्यसाक्षयस्यथपरः। पदाः। शुक्त
प्रतिपदात्रययुक्तशुक्तप्रतिपदासहमहालयप्रतिप्राक्। तथागजज्ञायाक्षयः। प्रोक्तइत्यर्थः।
कन्यांगतिसवितरियान्पहानिचमोदरा। कश्चसिन्धानिचयानिसमाप्तव

११५

रक्षसिणोः। यहपोदराकंयवुशुक्तप्रतिपदासहप्रुक्षयाविशेषेणसापिदशो
मिकासृता। अचकल्पमाहाविर्गद्वयंसमुद्दिष्यथाहमाद्यसदेविक्रु। कुर्यात्प्रावणमागोण
नोचेहोषोमहासवेच। पिष्टवर्गमातामहवर्गवसमुद्दिष्यथाहं कुर्यात्। पिष्टपितामहप्रपिता
महाः। पिष्टवर्गः। मातामहप्रमातामहहृष्टप्रमातामहवर्गः। पितरोयवहृष्ट
नेतप्रमातामहाप्रपिताविशेषेणकर्तव्यविशेषान्नरकंजजेच। आद्यत्रदेविकंथादावनेचवि
विकंवेष्टदेविकंयद्यतत्रया। देवाद्यैवकुर्वीतदेवात्रनेवकुत्रविज्ञादेवद्यं
तर्हि कुर्वीतथाहंलक्षणहेतुना। तत्रप्रावणविधानेनयद्युस्योहेनकुर्यात्।
उत्तराहस्रविश्वसुकन्यायांलसृतिस्त्रितेप्रावणयाहताकुर्यादिकोवश्चाप्यमत्सरः। आहृताप

परिपाद्याविधानेनेत्यर्थः।

परिपाद्याविधानेनेत्यर्थः। आषाढीमवर्धिल्लवापंचमंपक्षमाश्रितश्चक्रं
तिपितरःक्षिष्टाश्रममश्रुधहंजलम्। तस्मात्त्रैवैवदातयंदत्तमश्रुजनिःफलम्।

तिपितरः क्षिप्रमश्वहं जलम् । तस्माच्चैव दातव्यं दत्तमश्वजनिः फलम् ।
नेयोगिकीतिथिर्लघ्वापक्षो वैषं वमः स्मृतः । तस्मिन्नुक्तं ह विद्वेत्पितृणामक्षयं सवेत्नम् ।

नेयोगिकीतिथिरेषापक्षोत्तेयंचमःस्पृतःतस्मिन्नङ्गुतंहविर्हर्षेपिष्टणामक्षयंसवेत्त।
 ध्रुवानाद्युप्तयारोयमैश्वर्यमनुलेतथाप्राप्नोतिपंचमेदवाश्चकामांसयापरक्षापंच
 मेआषाढीमवधिंक्षुत्वापंचमेपक्षोअकर्णेदोषप्रकतिश्च। संयैकत्र्यागनेत्य

इदं यो न कुर्याद्गृहस्थमी। धनं पुत्राः कुतस्तथपि हनिष्यामपीदयेति।

मयाषाढीमवधिं कृत्वा पंचमे पक्षे। अक्षरणि दोषप्रतिष्ठा।
द्वयो न कुर्यात्तु हाश्रमी। धनं पुत्राः कुतः सद्यपि ह निश्वासा पीडयेति।

द्वयोऽनङ्ग्याङ्गहाश्रमी॥ धनं पुत्राः कुतश्चपि हनिष्यामपीडयेति॥ हश्चिकेस

मत्तिकात्रेपितरोदैवतेऽसह। निखस्य प्रतिगच्छ त्रिशापंदवासुदारुणं। खेतकन्यागतवैनाथ

सुखपदं च पूज्यं मुक्तम् ।

२२५

सपहसकलः पूज्यः आशुषोऽशकं घषति । नवाषाढीमवर्षिकवायः पहाः पंचमोऽश्वेऽतएव
 आहं पकुर्वीतकन्याः कोऽश्वेऽतएव तिमन्ववचनाऽवेः । कथागतवसनाऽह्येव कलपहय
 पूज्यताका । तक्थमिदमिति वेत् । अवशंप्रशाहं कुर्यादित्येतत्परमिदं वचनं ननुका ।

पुष्पतत्त्वातकथमिदमिति च न ।

हृदयकर्मणि दिनकरे घतराजा उवाच ॥ सितजम्बू

वत्येकपुरं ह्यथा वदृष्टिकदर्शने। हसनक्षत्रसूतयोनिरफाल्गुन। हितयिपदि कथंगत

आगतेऽपि रवौ कथायाद्भक्तवत्सलस्येति । आवा

ह्याः पंचमः पक्षः प्रशस्तः पितृकर्मसु। सर्वथा अवश्यः। किंचात्र विग्रहमहर्गत्तमात्रेण।

[illegible]

Indira Gandhi

नरथ कक्षपक्षे अथाहं कुर्याद्दिने दिने विरागहीनं पक्षं वा विरागं वद्धमे
ववा विरागहीनपक्षे पंचादि विरागपक्षे दश्यादि अर्द्धपक्षे अष्टयादीनि सर्वे स्मिन्ने
तिवद्वा पक्षा संसर्वतीति तत्राक्षपि कथा पक्षविता गोदृष्ट्या। अथ मपक्षशकौ हि।
तीयः पक्षा तद्वाक्यौ अष्टयादि पक्षः तदशकौ दश्यादि पक्ष इति अवविशेषमाह ननं
दामुभृगो वरिरो हिण्यो वट्टजन्मसु रिवत्यां वमद्यायां च कुर्यादाप रपक्षिको नं दामुप्रति
पत्यप्येकादशी शुभ्रगोः शुक्रमद्यवारिरो हिण्यो वट्टजन्मसु जन्म दिने जन्मनक्षत्रे जन्मतारा
यां च न कुर्यात्। नंदायां तार्गवदिने चतुर्दश्यां विजन्मनि। एषु अथाहं न कुर्यात्
तदृही पुत्रचनक्षयात् तथा मद्यायां पिण्डदानेन ज्येष्ठपुत्रो विनश्यति। अत्र अथाहं निषेध

११६

परंपिण्डदाननिषेधवचने आह पूर्वकवाच्यपिण्डदानथा। अतेनेमिदिकं का
र्थं आहं यस्तमया दिने दद्यात्तज्येष्ठपुत्रवचनाशयादिति निश्चितं। राजापत्ये च
पौत्रे च पित्रर्हता गेवैतथा। यस्तथाहं प्रकुर्वीत तस्य पुत्रो विनश्यति। राजापत्यं रोहिणीपौ
त्रा रेवती। पित्रर्हं मया अत्र वचनं दादिनिषेधः अथ मपक्षं विना नुसरणीयः।
मुक्ताद्यपक्षं नंदादि वर्ज्यमाह स्मर्तनीयिण इति। नरथ अथापरो
पक्षे आहं कुर्याद्दिने दिने नैव दानं दिवसं अत्रैव वर्ज्यं चतुर्दशी मत्र रपि कक्षपक्षे दश
यादि वर्ज्यं विवाचतुर्दशी। आहं प्रशस्नाक्षिथयो यथैतान तथेतरा इति। कौस अथ
पक्षे आहं कुर्यात्तो देवा चतुर्थो यदहं संपद्यते अते चतुर्दशी। आकेनापि नापरपक्षमति

कामे दिशि। प्रतिपत्तु तिष्ठेकां वज्रं यिवाचवर्द्धनीमिति याज्ञवल्क्यविशेषवचनवता देवा
 द्यपक्षयतिरिक्तेष्वेवायं प्रतिषेधः। प्रवर्त्तते। चतुर्दशी प्रतिषेधश्च पक्षवत्तुयेपि। अत्र वि
 शेषः। अस्मिन् रणि सा हिमहास रणि सच्यते। अयोदशी गजह्वाया गयामध्याह्नीतिव
 आसुआइंगया आइंसममाहर्महर्षयः। सरणी पिटपक्षे च महती पक्षीतिता
 अथा आइंकेते येन स गया आइं कृत्तुवेत्। पिटपक्षे महालयः। यद्वेदः पिटपक्षे वेदं
 सञ्चैव करेष्ठितः। यातिथिर्हिलवेत्सा च गजह्वाया पक्षीतिता। आषाढाः प
 चमेष दो गयामध्याह्नी स्मृता। अयोदशी गजह्वाया गयामध्याह्नीतिव। पिटपक्षे वेदं। मया
 करोहस्य हंसः सूर्यः। याद्याचयोदशी। पितृयाइकर्मणि। अत्र विशेषः। असेनवेदलाया

११७

बह्वृक्षिकं यावत्तथाइंकार्यं। येयंदीपाद्विताराजस्रया तापंचदशीनुदि
 तं दशानवेदं पिटृणां च महालयः। पिटृणां महालयेन दत्तं वेत्तिर्हिती दद्यादित्यर्थः।
 दीपावित्तापंचदशीतिउलासेकाति युक्ताश्चिन कृत्तुपक्षो पलक्षकम्। अथ युद्धं प्रयत्ने
 हंकार्यमित्यर्थः। तवाग्रसेन देया वहुश्रिकं कार्यं। कथां गते सवित
 रिपितरोया त्रिवेमुता। तावत्वेतपुरं श्रमं या वहुश्रिकं दर्शनेन। अथ याइकाल
 वास्तवमं पतिविषुवित्सूर्यसंक्रमः। यतीपातो गजह्वाया ग्रहणं चंद्रसूर्ययोः। आइंप्रति
 विश्वेवथाइकालः। पक्षीतिता। एतां सथाइकालाच्चै नित्यानाह प्रजापतिः। अमावास्या

गदेवतमशेषातद्यमस्रकेचयमपादेयद्विचंद्राद्यादित्यर्थः। यद्वा मस्रकं मृगशिरः
 प्रत्याद्विकेप्येवमेवतिथिर्याहापराह्मिकी। ननु यत्र तथावे।
 पिसमवेन विनिर्णयः। समवे पूर्वविद्वत्स तथावे पिसाग्रदि। विमुहूर्तसिद्धेसायं सवेवेवं
 विनिर्णयः। अथाथः। प्रत्याद्विके प्रति संवत्सरं क्रियमाणे सांवत्सरिके कोहि श्रेयाद्वेप्येवमे
 व। अमावास्याया मिवापराह्मिकी अपराह्मकालयापिनीतिथिः। धीकार्या। पूर्वा
 ह्नो वै देवानां मध्यं दिनं मनुष्याणामपराह्मः। पिष्टाणामिषिनि। अपराह्मः पिष्टाणाम्
 यापराह्मयापिनी। सायाह्मापिष्टकृत्येषु न पूर्वाह्मयापिनी। ननु यत्र तथावे। अपरा
 ह्मयापि वेमहवेन विनिर्णयः। आतिथिर्महतीयात्मायास्वा। अपराह्म

२२५

थापिनीविदाहिकद्ययदातिथिः। महती तत्र विद्वोसः प्रशंसंति महर्षयः। ह्यापराह्मोद्यात्रोति
 इति ह्यापराह्मयापिनी। अपराह्महये समवेन नृयतिथेः कृत्ये पूर्वविद्वेयथास्वा।
 हर्षेव पूर्णमासं वपिः। सांवत्सरं दिनैः पूर्वविद्वामनुवाणो नरकं प्रतिपद्यते। ननु यत्र
 तथावेतिथेः। अयगामिचेनापराह्महयापि वेसायुततिथिर्याहाया पूर्वद्युःसायं विमुहु
 र्त्तरवेन। साह्यहयापिनीवेत्यानृताद्ययदातिथिः। पूर्वविद्वेवकतेयो
 विमुहूर्तसवेद्यदि। पूर्वद्युःसायं समय इति वाक्यशेषः। अथ मयवेलायाका
 तामावापियातिथिः। सितप्रत्याद्विके ज्ञेयानां परापुत्रहानिदा। इदमपि पूर्वद्युःसिमुहूर्तति
 थिः। धीकार्या। इत्येवंपरं कलाभावाधीकार्या नितरा विमुहूर्तवैत्यर्थः। ननु समवे पूर्वविद्वेवेय

ननेवपूर्वविद्याधीकारादतयात्रेपिसेतिपुनरुक्तिर्यथो। प्रत्यादिकेपेवमेवेतिप्रत्यादि
 केप्यमावाद्याधर्मातिदेशात्। अथपराह्णइयद्यापिवेअमावाद्यायामिवपरविद्याधीकाराज्जा
 सकौअयंविधिरितिनवैयर्थ्यं। पूर्वद्युत्रिमुहूर्त्तावेपरविद्वैवधीकायो
 विमुहूर्त्तसवेद्यास्वापरैवकुतयेहिसेति। अत्रकुतपयदंकुतपरोहिणविस्वाशमुहूर्त्तत्रयप
 रग्राननुति। अथिहयविषयेपरविद्याग्रहणोक्तपद्यापिवेयुक्तिः। तर्हिपूर्वविद्याग्रहणंनद्या
 त्र। अततिथेरपराल्लेकुतपेवात्तावात्। सातिथिस्मददोरात्रयग्रामसमियाडवि। अति
 वाक्यासुसारेणासमयतिथेः। पूर्वविद्याग्रहणमतोनविरोधः। नन्वेवंपरविद्याग्रहणपियांतिथि
 समनुप्राप्यउदययातिलाकरः। सातिथिः। साकलायाखेतिवचनानुसारोऽयु। तिथि

१२०

हर्हिर्विषयत्रादद्यवचनद्येतिनर्किर्विदुपपन्नम्॥ अत्रविज्ञेयमाहाअशौवंतगतिरिति
 ब्रतंतरदिनेसवेत्त। अयमर्थः। सां वसारिकेआह्वेसंप्राप्तेयद्याशौवंद्यात्तदातस्मिन्नाशौवेगते
 अतीतसतितद्वाह्वेत्तवेत्त। अत्रश्रेयंद्यादित्यर्थः। आदिकेवेवसंप्राप्तेआशौवं
 जायतेयेदि। आशौवेत्तद्यतीकानेतद्यथाइवतीयतइति। अशौवानन्तरकरणांसंवेदमेवसु
 योत्त। देयेप्रत्यादिकेयादिवंतराश्रुतमृतक। अशौवानन्तरं कृत्यान्मासेंदु
 सयेपिवेति। विशेषात्तरमाहा। मासाज्ञानेदिनज्ञानेकार्यमायादमाद्ययोः। अतहंतदिनज्ञाने
 मासाज्ञानेउतकुडु॥ कृष्णवेकादशीयास्वावज्ञानेमुत्तयोरपि। प्रवासमासदिवसोऽप्याद्यवे
 केकशासयोः। अज्ञानेनन्तरायायसंबोज्ञानंयदासवेत्त। अथवाहेतदाकृत्यान्मासेंदुइयपि

वायदा मरणमा सो न जायते मरणदिनं जायते तदा आषाढे माघे वा मासि सांवसरिके आ
 ष्टमास्ये । यदा मासो न विज्ञातो विज्ञातं दिनं मेव श्रातदा आषाढके मासि मा
 धे वा तद्दिनं सवेत् । यदा मासो विज्ञातः मरणदिवसं न ज्ञातस्तदा तन्माससंवेधिनी मुहूर्तः
 अमावास्या कृष्णैकादशी वा । न जायते मृतादश्चेत्योषिते संस्थिते
 ति मासश्चेत्यतिविज्ञातमुद्देशे आद्यादथा द्विकं । आश्विमे समुत्पन्नया द्वे विदिते
 तथा । एकादश्यां प्रकुर्वीत कृष्णपक्षे विशेषतः उत्तयोरपि मरणमासदिवसयो रज्ञाने प्रवा
 समासदिवसो या होयस्मिन्मासियस्मिन्निवसे वा देशात्तरंगतः तस्मिन्मासे तस्मिन्निवसे
 कुर्यात् । दिनमासो न विज्ञातो मरणं यदा पुनः प्रज्ञातमासदिवसो या

१२१

सौ पूर्वोक्त्या दिशातयोरेकैकशो ज्ञाने अनन्तरोक्त्यायः श्रीकार्ये । अर्थसाक्यदा प्रवा
 समासो न जायते दिवसं न ज्ञातस्तदा आषाढे माघे वा मृता हकार्ये । यदा प्रवासमासो वि
 ज्ञातो दिवसं न ज्ञातस्तदा प्रवासमाससंवेधिनी दर्शने कृष्णैकादश्या वा कुर्यात् ।
 पूर्वोक्त्या दिशोतिथ्या समासो ज्ञानं सवेत् । मरणमासो मरणदिवसः प्रवासमा
 सः प्रवासदिवसश्च न ज्ञातस्तदा श्रवणा हे मरणश्रवणदिवसे त कुर्यात् । तत्रासं सवेत् श्रवणमा
 ससंवेधिनी दर्शित कुर्यात् । अपरिज्ञाते अमावास्यायां श्रवणदिने वेति । या
 त्रिथा द्वे विशेषमाह । यते मेहा लये दर्शे वा मृते दानि पात्रेण वितरे प्रांतदेको द्विष्टः
 उवा सवेत् वा शब्दः समुच्चये । यते सद्या सिनश्चिद्विने एकद्विने मृता हे पात्रेण सवे

३। दस्युद्वयमात्रेण नैव प्रेतोक्तवेद्यति। अतश्च तेन कर्त्तव्यं पात्रांतद्युस्य
 दा। महालये अपरपक्षे वा मृतमृतादिपात्रेण सवे। अमाया वाक्ष्योयद्युक्त
 पक्षे वायदि। पात्रेण तद्युक्तं चैनेको हिष्टं कदाचन। इतरेषामसन्ध्यासिनो महालयद्य
 ति र्द्विपक्षमृतानां दर्शयति र्द्विदिनमृतानां तत्पात्रेण मेको हिष्टं वा विकल्पेन सवे।
 सपिण्डीकरणाद्द्वे प्रति संवत्सरं नरैः। मातापित्रोः पृथक् कार्यमेको हिष्टं मृताहनि
 शातातया। सपिण्डीकरणाद्द्वे कुर्यात्पात्रेण वअदा। प्रति संवत्सरं विद्वाच्च गलेयोदितो वि
 धिः। एवं विधयस्परस्पर विरुद्धवचनानां दर्शनाद्विकल्पः।
 तवेत्तं यवच्छा। एकादशे क्षिमास्यन आद्ये षष्ठे

१२२

तथा चिमे। प्रतिमासमृते ब्रह्मं सुषुप्तिपक्षे च षोडश। अष्टाश्रे। एकादशे ह्यिष्टाश्रे मासि जनेषु
 षे मासि कुनो संवत्सरा विमे मासि जन द्वादशमे मासि अहमिति काला धनो रि नि द्वितीया। संव
 त्सर पूर्तिपर्यंतं प्रतिमासं मासे मासे मृते हनि मरण दिने विपक्षे च मरण दिना मृतीयपक्षे च षो
 डश मासिकाष्ठानि आह्वानि स्युः। एतेषु षोडश मुकलिषु षोडश आह्वानिका योणीत्यर्थः।
 मृते हनिषु कर्त्तव्यं प्रतिमासं संवत्सरा प्रति संवत्सरं चैव मास्यमेकादशे हनि।
 जनमासिके षष्ठे मास्ये जनमासिके। विपक्षिके विपक्षे द्वाद्वादशे तथा। एतादृशे षु
 षोडश मासिकाष्ठानि आह्वानि स्युः। द्वादश प्रतिमास्यनि आद्यषष्ठा
 सिकेतथा विपक्षिका द्विकं वति आद्ये ता नि षोडश। आद्यमासादिक द्वादश जनमासिको ना

हिकपराः। एकादशाहहिकेताद्येन सह द्वादश प्रतिमाद्यानि द्वादशाहे वि
पक्षे च यथासमासिकाधिकोप्राद्वानियोडशेतामिसंस्तुतामिसनीषितिः। द्वादशाहे विहित।
मूनमासिकं। यथासिजनयथासि विहितमूनयाथासिकं। मासिकं प्रतिमासं विहितमेकाद
शाहिकमाद्यं च। आधिक्यदमूनाहिकपरे। ननु ऊनमासिकश्च कथं द्वादशाहिकवशा मा
सिकं चिह्ने विहितवान्। द्वादशमासिकं चिह्ने वा विहितवान्। म
राणां द्वादशोक्तिस्थान्मास्यनेत्यनमासिकं। बिश्वाद्योपि। मासेषु कंदरासु मृतदिने वाद्यमेका
दशाहेत्यनाद्येयत्र दर्शयते तदपि तदपरं द्वादशाहे विपक्षे इति विप
क्षात्सर्वतः। साधने वेत्संस्कारवासरे। ऊर्द्धमृतदिने नमेः सर्वोप्येव मृता इतः। साधने राहित्येः।

विपक्षात्सर्वतः। पूर्ववक्तव्यं मासिकं संस्कारवासरे। दाहदिने सवेत्राद्यधस्तकारयेद्वाहादा
हिताग्नेः द्विजन्मनः। इति। मासिकानिमृतादिने सवेयुः। अन्नमेव नाहिताग्नेः। सर्वोप्येव मासिकामि
मृताहंतो सवेयुः। मृताहंत इति सप्रत्यर्थं सार्धं विलक्षितकसमिः। ऊर्द्धं विपक्षा
द्यतयाहं मृताहयेव तत्सवेत्राद्यधस्तकारयेद्वाहादाहिताग्नेः द्विजन्मनः। पुनर्मासिकेष्वेव विशेषे
षस्तेनोक्तः। एकोहिष्टेयसंप्राप्तेयदिविज्ञः। धजायते। मासेयस्मिन्विद्योत्तयांकुर्योदन्नरितं चतुर्ना
अथैकोहिष्टपदमुत्तयविधं मासिकमुपलक्षयति। तिनयमर्थः। अत्ररितं मासिकं तन्माससंबंधि
च मासिकं उच्यते। मासिमृताहेक्योदिति। अथैव विशेषमाह। विप्रक्षरेचनं दासुदशे रागवत्
सरे। वतुर्दशान कुर्वीत जनानि वीणि वन्निरे। अथ विप्रक्षरशब्दो द्विपुष्करमप्युपलक्षयति।

द्वितीयासप्तमीद्वादशीनां पुनर्वसुत्तरफाल्गुनीविशाखाउत्तराषाढपूर्वसादपदनक्षत्रा
 णोत्तात्रसेप्ताश्विनेश्वराणामेतेन विप्रुक्षरम् नंदाप्रतिपत्त्यष्टेकादश्याः सागविवारः शुक्र
 वारः वक्रिसंस्तिकावीर्यनानिजनमासिकजनघात्यासिकजनादिकानि विप्रुक्षन
 दादशशुक्रवारवउद्दशीः कृत्तिकासुग्रीयूनानि नक्षत्रादिति नंदायां सागविदिनेषु उद्दश्ये
 विप्रुक्षरेऽनथाहं न कुर्वीत गृहीषु वधनक्यात्र। द्विप्रुक्षरे वनंदासु सिनिवात्यां।
 ष्टगोर्दिमो वउद्दश्ये वनो नानिस्तिकासु विप्रुक्षरे।

१२४

आद्यादशाहं मरणादिषु मेघुदिनेषु पुत्रानवथाद्वा निचातिष्ठेदेको।
 द्विष्टं विधानतः मरणादिनादारस्य द्वादशाहपर्यन्ते विषमेषु दिनेषु प्रथमद्वितीयपंचमस

समनवमेकादशमर्दिनेषु प्रणवथाद्वा निष्कोर्दिष्टाद्वयविधानतो मंत्रतंत्रप्रक्रियातो
 उतिष्ठेत्। सप्तमेक्षि तृतीयेक्षि पंचमेनवमे तथा। एकादशे येन मेसु त्रैवथाद्वा निष्
 ऋथा। केचित् त्रैवमेनवथाद्वा निनवमे यद्विदेवा त्रितिलवेत्तदा एकादशे क्तिकुर्यादित्याहुः।
 मरणादिषु मेघुदिनेषु एकैकं नवथाद्वा कुर्यादानव माद्यत्र नवमं विधि।
 द्यते एकादशे क्तिकुर्यादिति। वर्णविषयेऽथ वसोक्ता नवमसप्तविंशोराज्ञा।
 नवथाद्वा त्रयुक्तामात्र। आद्यत्रयोर्धर्णयोस्तु षडित्याहुर्महर्षयः। विंशानवराज्ञां सत्रे त्रयुक्ता
 मः। शिवस्वामिना उविषेष्टे वयवश्चात्र मुक्तं नवथाद्वा तिपंचाङ्गराश्वलायनशास्त्रिनः।
 पसेवाः षडित्याहुर्विशेषात्रैतिरेयिण इति। इविद्याणां सप्तनवथाद्वा निवेशानां नवयुद्धा

णां विप्रणां च घट्वा तवाप्याश्चलाय नशाखिनोपंच आपसेवानां षड् तै त्रिरयानां पंच षडे
 तिविकल्पः यद्वाहकालादर्शकारः। एकादशेद्वादशे
 विप्रक्षेवात्रिमासिवा। षष्ठे वैकादशे वा द्वे सं प्रणे वा सुतागमे सपिण्डीकरणे छित्य मष्टैका
 लाः प्रकीर्तिताः। अथ सपिण्डीकरणं ततः संवत्सरे प्रणेद्वादशाहेवेति।
 अथ सपिण्डीकरणं संवत्सरे प्रणे विप्रक्षेवाय दिवा वृद्धिरायद्येतेति।
 अथ संवत्सरे प्रणे सपिण्डीकरणं विप्रक्षेवा उत्तरीयमासि षष्ठे वैकादशे वा द्वादशाहेवेति। अथ
 वैवंकालयवस्था। मासौ कर्तुं युक्ता वाद्यौ प्रेतसामादनंतरः। अथ नमो द्वितीयाद्याः सप्तकाला
 मुनीरिताः। कर्तारि प्रवेसाग्राकहिताग्रासति। आद्या बुद्धौ कालौ स्याता। एकादशाहो द्वाद

१२५

हिताग्रे प्रेतश्च प्रणे द्वेत्तरतर्कलाद्वादशे हेनिषष्ठे वा विप्रक्षेवा त्रिमासिवा। एकादशे पिवामा
 सिमंगले द्यादुपस्थिते। ननु सामितानग्निना वा द्वादशाहे विप्रक्षेवामासिसापिण्ये प्रमादादक
 ते कालासावा त्रयलोपस्थादित्यवाह। प्रमादादिकृते तस्मिन् विप्रक्षेद्वादशे क्लिवा/उत्तरो
 त्ररकालेषु यथा संख्यमाधुरेत्। प्रमादात्सामिनानग्ने प्रेतस्थानग्निना साम्ने प्रेतस्थानस्मिन् सपि
 ण्डीकरणे ऽकृते उत्तरोत्तरकालेषु विप्रक्षादिषु यथा संख्येय प्रसंख्यतितत्र कुयोः।
 द्वादशाहादिकालेषु प्रमादादनमुद्धितं सपिण्डीकरणं उत्तराकाले प्रत्तरला विषु/अथ
 विशेषमाह। पितृवृत्तस्थसापिण्यं मृतयो मर्हयो मर्हयो। एकस्मिन् वाहयो बापि जीवत सुसुतश्चरे
 त्वा मृतस्थपितुः सपिण्यं मर्हयो मर्हयोः पिता मर्ह प्रपिता मर्हयो मृतयोः सुत आश्वरेत्।

सैव सन्निवेता यतस्तिवेतस्तितामहायतात्पितामहायवकाहणाश्चैव पूर्वोक्तये
 ३। ननु पितामहप्रपितामहवाजीवनि कुर्याच्च जीवतोः कथं ग्राह्याह एकस्मिन्वाहयोर्वापि
 सापिष्टं जीवतोः स्मृतश्च एकस्मिन्वेति। पितामहप्रपितामहवाजीवनिद्वयोर्वाजीवतोः सतोः
 सापिष्टीकरणं कुर्यादित्यर्थः। मृतेऽपि तिरियथाथ विद्यते न पितामहाति
 न देशादयः पिताः प्रपितामहपूर्वकाः। तेऽप्यपेक्षकः। पिष्टेऽनियेक्तव्यश्च पूर्ववत्। य
 थापितायेतथापितामहे जीवतिसपिष्टपिष्टेऽनिधाय पितामहात्परायां दद्यात्। मुमंउ। ३
 याणामपि पिष्टानामेकेनापि सपिष्टेन। पिष्टमममृतेऽनेन निधर्मोद्यवस्ति। ननु युक्तमा
 त्रयमीतानां नैव कुर्यात्सपिष्टतामिति वचनाद्विपरीतकामरणे सापिष्टमेव नास्तीति प्रमी

१२७

यत इत्यवहितो निषेधः समातापिष्टसर्वेति रिक्तविषयः। यक्रमेण य
 मीतानामसापिष्टीकृतिरिद्यते। यदि मातायदि पिता सत्वा नैष विधिः स्मृतः। यदि मातान्युक्रम
 मृतायदि पिता युक्रममृतः सत्त्वायुक्रममृत इत्यथाहार्ययोग्यः। मृतेऽपि त
 रियथाथ विद्यते न पितामहाप्रपितामहपूर्वकार्यसत्त्वाथयं विधिः। मातृसापिष्टीकरणे वि
 शेषमाह। पत्न्याः कुर्यात्सत्त्वायाः पतिर्मात्रादिति। सहासापिष्टमनुयानेन जनकेन सहात्मजः।
 पितामहादिसिद्धौ विवाहोऽस्त्रियः सुतः। पिष्टपक्षे मातृपक्षे वा सुराद्या इतामुतः। प्रतिरयु।
 जाया मृतायाः पत्न्याः सापिष्टमात्रादिति मातृपितामही प्रपितामहीतिः सह कुर्यात्।
 अथवाया मृतायां च पतिः कुर्यात्सपिष्टतां। सहस्रस्वादिसिद्ध्याः सापिष्टीकरणे

वेत्ता एवं सर्वेषां सायवा दमाह। अयुयानर्गमि। अयुयानमग्निप्रवेत्ता। तवात्मजाः पुत्रजनके
 नपित्रा सह मातुः सापिष्टं कुर्यात्। पत्न्या वै केन कर्तव्यं सपिष्टीकरणं स्त्रियाः।
 साधृतापि हि तेनैकं गतामं वाङ्मतिजतैरिति। धृताया उगता नाथं सातेन सहपि
 ष्ठिताया अहंतिष्ठर्गवसोपियावदाहृतमंजवं। अयवविशेषमाह। वाह्यदेवाय धाजापत्ये
 विवाहे रुढाया स्त्रियाः सुतः पितामहादिति। सहमातुः सापिष्टं कुर्यात्। नातुः
 सपिष्टीकरणं कथं कार्यं वेत्तुते। पितामहादिति। साहं सपिष्टीकरणं स्मृतं। विशेषाच्चरमा
 ह। पितृपक्षे रिति। आशुरादितिराशुराणां धर्वरान्सपेक्षा वैराहताया उदायाः स्त्रियाः सु
 तः पितृपक्षेः पित्रादिति। पितामहादिति। पितामहादिति। पितामहादिति। पितामहादिति।

सिर्वा मातृपक्षे वा मातामहादिति। सिर्वा विकल्पेन सापिष्टं कुर्यात्। जीवयितापि
 तामहामातुः कुर्यात् सपिष्टता। धर्मीय पितृकः पित्रा पितामहापिवा सुतः। सुमंजः। पितापितामहे
 योज्याः श्रेयसं वसं स्मृतैः। मातामातामहेतद्दित्याह रगवा ब्रजिव्रति। तन्मात्र
 तत्पितामहातस्तु आवा सपिष्टं नमः। आशुरादिविवाहेषु विमानं योषितं स्मृतं। अयपत्ये
 केनेति वचने पत्येति पदं पित्रादिवर्गो फलश्रुतां। अयविशेषमाह। विवाहपुत्रदेन तज्ज
 दं अयवस्तितां वात्यादिविवाहसेदेन अरसपुत्रिका पुत्रादिति देन यतज्जोषं यवस्तितां वा
 विवाहपुत्रयोदायाः स्त्रिया लट्गोत्रेणोद्देहिकं कार्यं। आशुरादिवत्तुष्टयोदा
 मातुः। त्रेणो रसपुत्रः पुत्रिका पुत्रो मातामहगोत्रेणोति वाकार्यः।

॥ पापि पुत्रः पिण्डोदकक्रियाः ॥ कुर्वीत श्रुतिः पुत्रवत्प्राप्तः ॥
 ॥ अथ विवाहेषु यारुहाकचकासवेत्सु रोगो वेणकवेद्याः ॥ पिण्डोदकक्रियाः ॥ अथ
 ॥ विवाहेषु पिण्डो वेणधर्मविदिति ॥ पिण्डो वेणमात्रः ॥ पिण्डो वेण ॥ अथ पुनर्विशेषमाह ॥
 पुत्रथापि कुर्वीत धर्मपत्नीसपिण्डनां अथ पुत्रथापि धर्मपत्नीधर्मण सह विचारिणी सपिण्ड
 तां कुर्यात् ॥ ननु चापुत्रथापरेण पुत्रकुर्यात्सपिण्डतां ॥ अथोचमुत्कर्षेण मेकोद्दिष्टं न पाव
 णं ॥ अथवा येष्टतां केचित्सुखोवास्तियोपि वातिषां सपिण्डताया देकोद्दिष्टं न पावणमित्या
 दिवचनेन पुत्ररहितसपिण्डतयातिरेकः प्रतीयते ॥ सर्वोपावेष्टयत्युत्तरहणा
 ममेव कं सपिण्डीकरणं कुर्युः सतः ॥ पावणमेव वा अपुत्रे प्रसूते कर्ता न सवेष्टा इत्येवमिति तत्र

१२५

पत्न्यपि कुर्वीत सपिण्डीकरणं तथेति ॥ लोकादिभुमं तु वाक्येन सपिण्डीकरणायोद्दिष्टं
 श्रावश्यकत्वेन प्रतीयते ॥ अतः प्रजाश्चोत्पादयित्वा प्रतिविध्यवात्तया तद्वचनं हयं
 र्णीयमिति ॥ अथ यतिविषये विशेषः ॥ एकोद्दिष्टं कर्त्तुं पिण्डमाशौचं प्रेतस
 क्रिया न कुर्यात् ॥ यत्प्रादश्वद्वह्नीधतायस्तिरुवेन तत्सन्ध्यामिनो कुर्यात् ॥ यत्प्रादश्वद्वह्नी
 तत्सपिण्डीकरणं सन्ध्यामिनो विदंदिनामेकदंदिनां च यतिर्नाम कुर्यादित्यर्थः ॥
 सपिण्डीकरणं तेषां न कर्त्तव्यं सुतादिति ॥ विदं ड्य हणा देवप्रेतवने वजायते विदं ड्य हणा
 मित्युपलक्षणमेकदं ड्य हणादित्यपि दृष्टं ॥ वड्यमाश्रमं
 वा ब्रह्मविद्यापरायणः ॥ एकदं डी विदं डी वा सर्वसंगविवर्जितः ॥ तदा होशनाः ॥ एकोद्दिष्टं न

कुर्वीत यतीनां चैव सर्वदा। अहोकारो नोपायार्थं विधीयते। अत्र विशेषः। कामावा
 लोपो विप्रसर्प्य वैद्युतदंष्ट्रिणिः। निहतानां विषोद्वंशश्चैरात्मन्यज्ञामपि। विधिं विनैवानु
 नादयात्रियतनैरपि। ऊर्ध्वं संवसरात्सर्वमोर्ध्वदेहिकमावरेत्। पापं इमात्रि
 तामेनात्तुं शक्यं। कामगादिकः। सुराण्योपानयातिथोनाशो चोदकसंज्ञना। आदिश
 द्वात्पुनस्तर्जवाह्याणादियातिन्यत्रयसंयासा। श्वेत्यामराणां विषाहं गिरं
 मरीच्योः। अंत्यात्मजविषोद्वंशश्चैरात्मन्यैव ताडने। मंत्राणं सर्वगात्राणां विषाहकघृतो
 वा। जालामिगलेपातेश्च निराहारादिलिप्तया। येषामेवं सद्यंतैवैकधिताः पापकर्मि
 पापं इमात्रित। श्वेतमहापातकिनश्च। श्रियश्च यपि। रियश्च। रुदयति ताम्रय

प्र

पापं। अकारो न आहं न सपिण्डनमिति। अंत्यायामां वजाः। विधिं विनैवात्तवचनाद्विधिना अत्र
 शादिना प्रयागादिमरणेन कालविलंबः। श्वेत्यामराणां विषाहं गिरं यत्प्रा
 तास्त्रिक्रिया। आत्मानं यातयेद्युक्तं पृथग्पुनरात्मनां बुद्धिः। तद्यत्रिणवमाशोर्ध्वे द्वितीयवस्त्रि
 वयः। तृतीये वदकंदत्वावर्धयेत्। आहमावरेत्। तथावायेद्युद्धिपकरणे निरूपयिष्यामः।
 अथ कामादितिवचनात्सकामतश्चाहोदिह्यारामरणेन कालातिपात इति।
 अथ कश्चित्प्राप्तेन प्रियताम्युदकादिलि। तथा शोर्ध्वं विधातुं कर्तव्यं। चोदकक्रिया।
 वव विशेषः। अनाकणितवान्नेष्ट्योषितद्यपि। सुतः। ऊर्ध्वं पंचदशाहयासोर्ध्वदेहिकमाव
 रेत्। अनाकणितवान्नेष्ट्युक्तकुशलद्योषितद्यदेशान्नरगतद्यपि। वरैर्ध्वदेहि

कसुतः। पंचदशवर्षाद्द्विमाचरेत्। पंचदशमुवर्षेति तिष्ठकुर्यादित्यर्थः।

पितरिजोषितेयश्च नवात्तौ नैव चागतिः। ऊर्ध्वं पंचदशाद्वर्षात्तत्पुत्ररूपकां कुर्यात्तद्ययसंस्कारेययोः कविधिना ततः। तदानमिव सन्नाणि प्रेतस्थाद्वा निसेचरेत्। पितृयतिरिक्ते विशेषमाह। अथेषां दशादशात्पूर्वमुक्तेव ततिथिः। अथेषां पितृयतिरिक्तानां पितृयप्र। दृषवादीनां दशाद्वाद्द्विपैतृमेधिकमाचरेत्। यश्च नश्चयतेवात्रोपावह्य दशवसरं। कुर्यात्पुत्रकदाहेन तद्यथा हवधारणं। कस्मिंश्चिन्नेपैतृकं कार्यमित्यत्राह। नक्षत्रि पृथ्व्युक्तेव पितृमेधया बुभुक्षानतिथिर्मासानेहिना ज्ञाने ज्ञत्यादिना पूर्वमुक्तेव प्रोषितश्च। पत्यन्तिकश्चाद्वेयातिथिः। सेवया स्तैत्यर्थः। पंचदशाद्दशाद्वा दशाद्वावात्तौ नाकणेनेमरणाति

१३१

सु५

अपेष्पाद्देहिंकेकतजीवचस्मिमागन्तेतदार्किर्विधेयमित्यत्राह। यद्यागत्वेयुमाजीवनपे तृमेधिकसंस्कृतं। दृतमद्येष्टापयिवात्सुत्याप्यशुल्लेखणे। संस्कृतं जातकर्मोद्योरुपनीतं विधानतः। दशादशाहं विराजं वा विहितोपोषणं ततश्च। गिरावागत्य पूर्ववात् दशावेपणं श्रियं। अष्टवंतं च संकुर्यात्वरुणा युष्मते न वप्रियित। ये तृमेधेन कर्मणा संस्कृतं पुनः। यद्यागत्वे तदा तमागतं दृतं कुर्यात्पयिवात्सुल्लेखणेऽप्यति। आश्वेसाशुवेन निर्दिष्टे लमेतमुत्थाप्य जातकर्मणा सकरणात्राशानवुडाकरणादिसंस्कारैः संस्कृत्य विधानेनोपनीय यस्मिन् कस्मिंश्चिद्विधौ दशाहं तोपोषणव्रतं तदशक्तौ विराजोपोषितं आगत्य गिरागत्य पूर्वणीतं श्रियं। यस्मिन् व्रतं तदशक्तौ श्रियं। यस्मिन् व्रतं आशुभतेन वरुणा संस्कृत्य। अथ आशुभतेन पुरोडा

वि६

पार२

शमष्टाकपालं निर्वपेदिति शास्त्रविहितेनायुष्मदग्निदेवताकेन वरुणा संभुयोऽत्राहिता
 मेऽपुरोडाशा अनाहिताभिश्चरवः। यएवाहितभिः पुरोडाशा एवाना
 हिताभिश्चरवन्ति। जीव्यदिसमागच्छेत्तद्वृत्तकुंसेनियोजयेत्। उद्धृत्य प्रापयि
 वाष्ट्रजातकम्भोदिकारयेत्। द्वादशाष्टं च तं चर्यात्। विरात्रमथ वाष्ट्रं। प्रावावहेतुं ताया
 मयां वातदलावतः। अग्नीनायाय विधिषड्वात्यसेमेन वायजेत्। अथेत्वा मेन पशुना गिरिं गवा
 चतवव। इष्टिमायुष्मतीं कुर्यात्तदेष्टितांश्चक्रं संततं इति। विशेषात्तरमाह। उक्तेषु कालेषु
 तं मापिष्टं यद्विस्वसेरोहिणिरिष्टं हस्तेषु तं कुर्यादिति निर्णयः। मयिं
 कालेऽप्येन यमसां च तं लवेत्। अत्रुराधाई हस्तेषु रोहिण्यां वा समाचरेत्। गालकां मापिष्टीक

१३२

रण आह मुक्तकाले स्वेत्नवेत्। रोद्धे हस्ते च रोहिण्यां मेचरे वा समाचरेत्। अत्रुराधाई हस्तेषु स
 पिष्टीकरणं स्वेदिति तदुक्तं।
 एको द्विष्टं तु मध्याह्ने न वशाद्वा दिकं चरेत्। न वशाद्वा मेको द्विष्टं च मध्याह्ने वाचरेत्।
 पूर्वोक्ते मातृकं आह मपराह्ने उपैष्टुं। एको द्विष्टं तु मध्याह्ने वातदेष्टिनिमित्तकमिति
 गालवः। पूर्वोक्ते वैवमध्याह्ने वापराह्ने वैवदेष्टिं। एको द्विष्टं पार्श्वे च वद्विष्टादंतथायिकं।
 आरस्य कुतपे आहं कुर्यादरोहिणं बुधः। विधिज्ञो विधिमाध्यायरोहिणं तु न लंघये
 त्। रोहिणं लंघयेद्यस्मान्नास्मानतो पिवा। आसुरंत इवेष्टुं। इष्टं पिष्टुं नोपतिष्ठत।
 न केवलमेको द्विष्ट आहं पार्श्वे आह मपि कुतपे आरस्य रोहिणं समापयेदिति।

तत्र कुतये पारं संवृत्तार्चणं मया महे। कुतये पारं विधानात्।
मुहूर्तविख्यातादशपंचमवेदाः। तत्राष्टमो मुहूर्तः। स कालः। कुतये पारं। इति सद्याष्टमा-
सप्तमं दीप्तवतिराक्षरः। तस्मादनन्तरं फलदस्य पारं तो विधीयते। अर्द्धं मुहूर्तं कुतये पाद्यमुह-
र्तवेव उच्यते। मुहूर्तपंचकं स्वेतत्वात् सवनमिष्यते। तदुच्यते। हिणस्य समाप्तिविधानमयम्।
मुक्तपक्षे उच्यते। श्राद्धं कुर्याद्विषयः। अथ पक्षे परस्मिन् हिणं नूनं लघयेत्।
सत्यां वासरस्य उत्तमिष्येति संस्था समीपतः। इति ध्वनविरोधादेतद्वचनमेको हिष्टविषयः।
मध्यवद्याम। न च नावाद्याम यमपराक्लादयोऽपि वेदश्राद्धं कुतये पारं स्यौ हिणसमापये-
दित्युक्तं। अर्द्धं वेत्यतिपद इति विशेषवचनवलेन तद्विषयविषयेतद्विषयते। अतः

१३३

सर्वपार्चणविषयवरो हिणसमापनस्य। मया क्यते वक्तुं ते नैको हिष्टविषयः। दशश्राद्धविषय-
विषयवत्वेति निश्चयः। एवमनागो ह्यदशनाडी। सिद्धिं कुर्यात्पंचदशसिद्ध्या। भूतो ह्यदशनाडी।
ईषयस्य त्वरांतिथिमित्यादिष्वपि नागो ह्यदशनागो हिं कुर्यात्पंचदशरागोः। भूतो ह्यदशरागो रित्य-
थोयास्याननुवौधायनेन भूतो ह्यदशनाडी। सिद्धिं कुर्यात्पंचदशरागो रित्य-
उविशोक्तिः। सत्यां। अतविषये ह्यदशनाडी विधोक्तिः। अथ विषये ह्यदशनाडी विधोक्तिरिति वि-
षयवत्त्वात् उच्यते।
अथ विज्ञेयं द्वितीयं श्राद्धं कर्मणि।
नैमित्तिकं सुयश्नादं निमित्तानेतरं सवेशानां दीपुषा ह्यं प्रातराग्निं च परा-

किं वपराङ्गतः। अयमर्थः। यद्वाहनेमि त्रिकं तत्र मिश्रान्नं रं सवेत्रा वृशाहणको हिष्टोक्तम
 ध्याङ्ग्यावर्त्तकः। नां दीमुखान्नं यद्वाहं प्रातः। पूर्वाह्ने सवेत्रा ननु वप्रातः पदं सगव पूर्वकालवा
 वि। तत्कथं तद्य पूर्वाह्णपरव मिति चेन्न। सत्यं। स्मृतिषु पूर्वाह्णपरव प्रतीतिः। ललाट
 संमिते तानो प्रथमः प्रहरः स्मृतः। सगवाश्चर्द्धं संयुक्तं प्रातरित्यभिधीयते। अर्द्धं संयुक्तं इति।
 अधिकेन प्रहरः द्वेन संयुक्तः। आमश्राद्धं नुमभ्याह्ने एको हिष्टे नुमभ्यमे। पावर्णाया
 पराङ्गे नु प्रातर्द्धं निमित्तकं। एवं सर्वे धानां दीमुखान्नं प्रातःकालप्रसक्ता वपवादमाह। अग्नि
 कं वपराङ्गतः। सप्तम्यर्थे तत्र। अग्निकमा मुत्पत्तिनिमित्तं। अग्न्याधाम मित्त मितियावत्। तदय
 राङ्गे स्वेन। आमश्राद्धं नु पूर्वाह्ने सिद्धाग्ने नुमभ्यतः। पावर्णाया पराङ्गे नु वृद्धि

१३४

५३

५३

श्राद्धे तथामिकमिति। सिद्धाग्ने नुमभ्यतः त्रयेको हिष्ट्याह विषयः। अत्र नैमित्रिकं नैमि
 त्तान्नं रमितित्तं युक्तं। नैमित्रिकं ध्यापिहृद्वाह्यं पूर्वाह्णपरारक्तयोर्विधानात्। अथ पुत्रजन्म
 निमित्तं अग्रहणं निमित्तं ध्यापिहृद्वाह्यं पूर्वाह्णपरारक्तयोर्विधानात्। अथ पुत्रजन्म
 र्यनियमात्। वाचा। अतो निमित्तान्नं रं सर्वं नैमित्रिकमिति सामान्यतो वक्तुं न युज्यते। अथ निय
 तनिमित्तं श्राद्धं निमित्तान्नं रमितित्तं ध्यापिहृद्वाह्यं पूर्वाह्णपरारक्तयोर्विधानात्। अथ पुत्रजन्म
 कृत्वा। अथावश्यं लाविधे नियतं। अन्नवश्यं लाविधमनियतं। अमिति चेन्न। न पुत्रजन्मादे।
 त्रिमित्रं ध्याप्य वश्यं लाविधानात्। अथ वं ध्यापिहृद्वाह्यं पूर्वाह्णपरारक्तयोर्विधानात्। अथ पुत्रजन्म
 त्तर्हि वीतरागविषये विवाहं ध्याप्य नियतिना। सिद्धाग्ने नुमभ्यतः। पावर्णाया पराङ्गे नु वृद्धि

[illegible]

वैतश्चाद्वन्तकालिकं स्मृतं प्राबुध इति पुत्रजन्मनीत्यनियतनिमित्तोपलक्षणम् ताका लिकं पु
त्रजन्मान्नरम् । पुत्रादुरोवेपुत्रपुत्रोऽहणे चंद्रसूर्ययोऽग्राधानन्नरमात्मन्या
निघ्नृन्ग्राह्ये तर्पयेत् । नाद्वीमुखनिमित्ताद्याहासीमंतव्रतचौदनामकराणां प्राज्ञानोपनय
नं प्रानाधानं विवाहयज्ञतनयोत्यतिप्रतिष्ठा सुधापुंसत्पावसथप्रवेशनसुताद्याद्यावलोका
ग्रमघ्नीकाराक्षितिपासिधेकदयिताद्यौ च नाद्वीमुखं सीमंतं सीमन्तोन्नयनं व्रतानि प्राज्ञाप्रत्य
ग्रयेवेश्वदेवसश्रगोदानव्रतानि चैष्टं ड्डाकरणं सुतद्यनामनिर्देशः । अन्नप्राशनं सुतद्य
यथमात्रं राजनं प्राणपायनं मुपनयनं प्राधानं समावर्तनं । आधानं मस्याधानं विवाहः सुतष्ट
तायाश्चायज्ञोदययोर्णमासज्योतिष्टोमादिः । तनयोत्यतिप्रवोत्यतिप्रतिष्ठा सुदेवताप्रतिष्ठा

धावापीकृतडागारामादिप्रतिष्ठासु। पुंसुतिः पुंसवनं। अथमथपवेडा। अथमथहपवेडा।
 सुतस्याद्यावलोका। अथमंमुखपेक्षास। आश्रमस्त्रीकारावानप्रस्थाद्याश्रमस्त्रीकाराश्रितिपा
 लिषेकोराज्यालिषेकादयिताहर्षुरायाया। अथमरजः प्रादुर्लोचनपतेषुनिमित्तेषुपुमाज्जादी
 मुखंविदद्यादित्यर्थः।
 विवाहेषुनां दीश्राद्धं विधीयते।
 कथापुत्रविवाहेषु धवेशनवेत्तननामकर्मणि
 बालानां ब्रूडाकर्मादिकेतया। सीमंतोन्नयने चैव पुत्रादिमुखनोतां दीमुखानपिष्टगणाकारये
 त्ययतो गृही।
 धीयते।
 पुत्रोत्पत्तिप्रतिष्ठासु तन्मौंजीत्यागवंधने। ब्रूडायाच विवाहेषु ह द्विश्राद्धं वि
 अथात्रानालिषेकेषुष्टापूर्वक्रियांस्ततो द्विद्विश्राद्धं प्रकुर्वीतयाश्रमयह

१३६

रांतथा।
 रश्म। ततोमातामहानां त्रिविधे देवास्तथैव।
 पश्चाद्यासुतिथिषु वर्ज्ययिवाचवर्द्धशी। कथादिकामिनः कुर्युः श्राद्धं पार्वणवशदा। क
 थादिकामिनः कथावेदिनश्चेत्यादिवाक्योक्तवर्द्धशफलकामिनः पंचदशसुतिथिषु प्रति
 पत्यष्टतिषु पार्वणविधिनायादं कुर्युः। तत्रवर्द्धशफलकामिनः पंचदशतिथिषु कथं श्राद्धं कुर्यु
 रित्याह। वर्ज्ययिवाचवर्द्धशी।
 कथाकथावेदिनश्च यश्चद्विणासपदः गृह्यते।
 कथं ववाणि। अंदिशफैकशफां सथा। ब्रह्मचर्ये ध्वनिः पुत्रान्नधारोपेसकुण्ठके। ज्ञातिष्वर्थसर्व
 कामोनाज्ञातिश्राद्धसदा। प्रतिपत्यष्टतिथेकां वर्ज्ययिवाचवर्द्धशी। काश्यांतरमाह। कृतिकादि

[illegible]

वारेषु हारोद्यादि फलेभ्यः कुर्यात्फलमिदं तेषां ववादिकरणेष्वपि
वसौलायं गच्छणं संपराजयं सर्वोक्तामात्रप्रियां विद्यां न माययेया क्रमो मर्यादा दिविसेवेत
ह्वाइं हलसते फलम्। ववादिकरणेष्वेतद्भाइं हलसते फलम्।
गात्रथाङानां विशेष उच्यते आहं द्विविधमुद्दिष्टमेकोद्दिष्टं च पार्श्वेणां। नित्यं नैमित्तिकं काश्चां मि
तत्त्वज्ञानविधा अदनीयश्चादीय इत्यथ पिह उद्दिश्य प्रेतं वोद्दिश्य यद्वा यद्वागस्तु भू
प्रेतं पिहंश्च निर्दिश्य सोऽप्यस्ति यमात्मनः अद्वादीय ते यस्तु शांतं त्यक्तं।
चित्तम्। अयमर्थः। तद्भाइमेकोद्दिष्टपार्श्वेण रूपेण द्विविधमुद्दिष्टमुक्तं। एकमुद्दिश्य यद्वादीय ते
तदेकोद्दिष्टमात्रिप्रस्योद्देशेन यद्वादीय ते तत्पार्श्वेणां। एकमुद्दिश्य यद्वाइमेकोद्दिष्ट

सुदीरितां त्रीनु द्विष्यन्त्यद्वा द्वे पाद्वेणं मुनयो विदुः। एको द्विष्टु पाद्वेणं च प्रत्येकं नित्येनेमि विक्
 काय रूपेण विधा प्रकारं सवति। मृता हे हर हर्महालये दर्शयद्वा द्वं तन्निष्ठां
 मृता हे हर हर्महालये तन्निष्ठां सति नित्यवत्तद्विधानतः। नवप्राद
 प्रवृत्तिसपिष्टीकरणं ज्ञेयं तत्राद्वयप्रहणे शुभं संप्रकाशितं त्रयप्राद्वं द्विप्राद्वं संवत्सरोदकुं स्या
 द्वं च नैमिषिकं। ज्ञेयं तत्राद्वयप्रहणे शुभं संप्रकाशितं त्रयप्राद्वं द्विप्राद्वं संवत्सरोदकुं स्या
 द्वं नैमिषिकं। तिथिवाचनस्य योगकारणेषु मन्वादिषु च यत्नस्य योगेषु च द्वेदियादिषु यत्न
 प्राद्वं तत्काष्ठं। तिथिवाचनस्य योगकारणेषु मन्वादिषु च यत्नस्य योगेषु च द्वेदियादिषु यत्न
 यत्नस्य योगकारणेषु मन्वादिषु च यत्नस्य योगेषु च द्वेदियादिषु यत्न

१३५

द्वं पंचविधं बुधैरिति तथा यस्यादहरहः प्राद्वं पाद्वेणं द्विष्यन्त्यद्वा एको द्विष्टु सपिष्ट्वमिति यं
 च विधं विदुः सति। तदा पाततः परमार्थतः पंचविधं स्यात्संलवाचैविध्यमेव प्रागुक्तमित्यफलं वा
 त्वं जङ्गलकैरवचं दशोणिपालजटमल्लखिलासो ग्रीधरश्चकनिनाः कृतिरेषा संततं कृतिमुदे
 समुद्देत्॥ तदुक्तं प्राचीननिबंधोक्तं कर्कटो मकरः सिंहः कुंरोलि
 र्द्विष्यन्त्यद्वा एको द्विष्टु सपिष्ट्वमिति यं
 विषुधेतत्परोद्भववारसदनं तराः। पडरी निमुखाः प्रोक्ताः त्रिद्विषिकाः। कर्कटादयो मिथु
 नानां तादृश संक्रमात्रयः। इति शब्दः प्रकारवचनः। एतेषु द्वादश संक्रमेषु मध्ये प्राद्वो संक्रम

मोदक्षिणोत्तरत्रयनेष्टांतां कर्कटोदक्षिणायनं मकरउत्तरायनमित्यर्थः। अमत्रराश्वचारः।
संक्रमाः। सिंह कुंर वृश्चिकहृषाविश्वपदाः। अततोमत्ररहोसंक्रमोदक्षिणोत्तरविषुवेष्टांतां
उत्तादक्षिणविषुवं मेघमत्ररविषुवमित्यर्थः। तदत्रराश्वचारकृत्याधनुर्मीनमिथुनाः। षड
शीतिमुखाः। अथयनेविषुवेष्टेयवतः। षडशीतयः। वतयोविश्वपद्यश्च
संक्राव्योद्वादशसृताः। षट्गकर्कटसंक्रावेष्टेउदयदक्षिणायनोविषुवेष्टेउलामेघोमलमद्येत
तोपराः। षट्गोमकरः। तथा। कृत्यायां मिथुनेमीनेधनुष्यपिरवेगतिः। षडशीतिमुखाः। अत्राः। ष
डशीतियुगाः। फलैः। षड्वृश्चिककुंरेषुमिहैवेयवेगतिः। नचमलमासेनसहकदापिउत्तोद
शसंक्रावयोत्तरवृश्चिकेवकारार्थः। तेवविशेषाः। समाः। अत्राः। संक्राविविहितकर्मणोः। साव
३२

१३७

३२

३२

संक्राविरकैकैवमेघादिरूपासप्तधाज्ञेयाः। तदृष्टुमंदामंदाकिनीध्वांक्षीघोराधैवमहोत्त
रीराक्षसीमिथिताधैवसंक्राविसप्तधादृष्टुमंदाऊवेपरिज्ञेयाः। तद्वैमंदाकिनीतथा। क्षिप्रैध्वां
क्षीविजानीयाः। तत्रयेधोरां प्रवक्षते। चरेमहोदरीज्ञेयाः। क्रूरहोराक्षसीसृताः। मिथिताधैवनिर्दि
ष्टा। मिथितहैक्कसंक्रमे। अवरणं। अथवराणिरोहिणीरघुजहेषुजायमानासंक्राविसंक्रानामा।
वंसर्वज्ञेयम्। मृहनिचवराधावित्रारेवती। षट्गशीर्षाणि। क्षिप्राहस्ताश्विनीपुष्याः। उयाः। उयाः।
चयंरणीमघाः। चवराः। पुनर्वसुधनिष्ठाअवणद्यातिशतसिपाः। क्रूरामूलज्येष्ठाश्लेषाः। मिथ
कृतिकाविशाखावाच्यामांफलविशेषोपिदेवीपुराणादाहुकः। मंदाक्षिप्रैविज्ञेयाः। राज्ञांमं
दाकिनीदृष्टुध्वांक्षीविशेषुविज्ञेयाः। घोराः। शूद्रश्चरपदाः। महोदरीवधोराणां। त्रौडिकानां। जय

१
 हाराक्षसीराक्षसानौदयेचाष्टेकरकर्मिणाः सर्वेषां चैव कारुणो मिथिता दृतिवर्द्धनी। नृपाः
 सीदंति प्रवृत्तिमया क्लेशो ज्ञानमा। अपराक्लेशतया वैश्याः। ह्यडाश्चासमितेरवौ। पिशावाश्च प्र
 दोषे च अहंशे च विवराक्षमाः। अहंशे च अहंशे च विवराक्षमाः। अहंशे च अहंशे च विवराक्षमाः। अहंशे च अहंशे च विवराक्षमाः।
 गोधामिनो जनात्रहंति प्रवृत्तितासर्वा संधाकालेन संज्ञया बलपुराणे पिबिशोष उक्तः।
 शुक्लपक्षे तु सप्तम्यां यदा संक्रमते रविः। महाजया तदा ह्यहं सज्जीता कर प्रिया। ज्ञानं दानं ज
 पोद्देमः। पितृदेवादिभ्यः संवर्कोटियुगं प्रोक्तं तपनेन महोजसः। यमस्यां सपयेत्स्यं गृतेन
 पयसाथवा। सोममेधफलं चाथ विरं स्येयुरेव सेवमाना। द्यर्थं प्रत्येकाल विरागमाह। कर्क
 टसंक्रमे पूर्ववर्तिथ। शिंशनाडिका। पुण्याः स्युः। मकर संक्रमे उत्तरवर्तिथो विंशतिनाडिका।

१४०

२
 पुण्याः स्युः। अंतीतानागते पुण्ये हे उददक्षिणा येनो विंशककर्कटकोनाद्यो मकरे
 विंशतिः स्मृता इति। एतयो रनन्तरे शुविश्वपद्याक्षयेषु संक्रान्तिवृत्तयेषु प्राक्कोडशनाडिकाज
 द्वेषोडशनाडिकाः। पुण्याः। पुण्याय विंशुपद्यसप्तपद्यादपि कोडशवि
 शुवाप्ययोः संक्रान्त्योः पूर्वपद्याद्वदशनाडिकाः। पुण्याः स्युः। दशप्राक् दशपद्याद्वपुण्याः
 सुविश्ववाक्षयोः। वनेमाने श्रुता मेघेनाथ मूलयतो दश। दशार्वाङ्गादि
 काः। पुण्यापद्यादपि विंशतिः। पडशीतिपुथतीतामुषष्टिर्वाद्यः। पुण्याः सुध। पडशी
 त्यां अतीतायां पष्टिसंक्रान्तिनाडिकाः। पडशीतिमुखेतीति हनेन विंशुपद्यो न विंश
 त्यने पुण्यमतीति चोत्तरायणे। अर्वाक्षोडशविजेयानां यः पद्याद्वप्राडशकालः। पुण्याः

संज्ञासौ विद्वद्भिः परिकीर्तितः। संज्ञासौ प्राणकालमप्योडशोऽस्यतः कलाः। वैद्वद्भ्यो
 परागेतुयावद्दृग्निगोचराः। षडशीत्यादिलक्षणज्ञातिः। आश्रयः। ध्वनिमिच्छुनकद्यासुमीनेव
 षडशीतिप्रः। षडश्चिकुंरेषु सिंहेविष्णुपदी स्मृता। कर्कटेनकरेविद्यादयनं दक्षिणोत्तरा
 मेधेवैवतलायां विषुवेपरिकीर्तितः। प्रकारानुरेण विशेषतः। अदः
 संक्रमणेपुण्यमहः। कर्मप्रकीर्तनेन। संक्रमणनिशीथेष्टात्यद्यामाः। पूर्वपश्चिमाः। संक्रान्तिका
 लेक्षित्याप्ततज्ज्ञानादिकंचरेत्। पूर्णवैवाह्येरात्रेयदासंक्रमतेरविगतदादिनक्षत्रं
 पुण्यं सुक्कामकरककर्कटावितिकर्कटेमकरेचविशेषमाहाप्रत्ययेवानिशीथेवायदिकर्कट
 संक्रमः। पूर्वस्मिन्नङ्गि कुर्वीतमानदानादिकंचरेत्। प्रत्ययेवानिशीथेवा मकरः। संक्रमोपरात्रे

१४१

ज्ञातिप्रकृतं प्रत्ययेवाप्रसातेवानिशीथेवाकर्कटसंक्रमोयदिष्टावदापूर्वस्मिन्नङ्गिमानदा
 नादिकं कुर्वीत। प्रदोषेवर्तनीमुखेनिशीथेअर्द्धरात्रेवा मकरसंक्रमोयदिसवेत्तदापरात्रेवज्ञाना
 दानादिकं कुर्यात्। नरइति सचेवर्णोपलक्षणम्। सुक्कामकरककर्कटाविनिरात्रो संक्रमणेपुण्य
 मित्यादिनिश्चयोमकरककर्कटवतिरिक्त्विविषय इत्यर्थः। पुनः। शुनाकर्कटसंक्रा
 धिर्यदिष्टादेशुमालिनः। प्रसातेवानिशीथेवा कुर्यादहनिश्चवेत्तः। कामुर्कंउपरित्यज्यक्रमं संक्र
 मतेरविः। निशीथादर्द्धा संक्रमोयदिसवेत्तदापुरातनश्राद्धो मध्याह्नात्यरः। मानादिकर्मणिपुण्य
 लवेत्तः। निशीथादहर्द्धयदि संक्रमो लवेत्तदोदयावर्तनादधः। कालः। संक्रान्तिपर्यन्तज्ञानादिकर्म
 णिपुण्यं लवेत्तः। निशीथादहर्द्धयदि संक्रमोयदिसंक्रमो लवेत्तः। श्रात्रः। निशीतिसिद्धावुवादः। निशी

तये२

यपदेनैव तदर्थं धृतं मानवान् । तत्र रात्रौ संक्रमणे पुण्यं हि नाहं मानवान् यो
 अहं रात्रौ दध्मस्मिन् मध्याह्ने अपरि क्रिया । अहं संक्रमणे रात्रौ मुदया खहरदयमिति । निशीथस
 मयेयदिसंक्रमोत्वेतं रात्रौ दितेयं मानादिकम् । पुण्यं मनीषिण आह । निशीथा तृप्ते मह उच्यते
 रं वाङ् । पुण्यमिदं यथै । प्रयुषेक कर्तुं रात्रौ प्रसेधे मकरं यदि । संक्रमेत्पुष्पि
 नायस्तु पुण्या । अत्रोत्तरा स्मृताः । काल इये विशेषमाह । यायाः समीहितानां यस्मात् । पुण्यतमाः
 स्मृताः । संक्रात्रौ पुण्यकालस्तपोऽत्रोत्तरायतः कलाः । वेदस्योपरागे तु यावद्द्वयनगोचरः । इ
 ति जावालि वचनं सर्वसंक्रास्त्रिपु कालात्तरं विदधानि । तत्कालात्तरं तु सकल संक्रास्त्रि विषयं नर
 वति किं तु विभुपदी विषयमिति । सर्वसंक्रास्त्रि विषयवे विध्युत्वात् संक्रास्त्रि वाक्ये दप्रसंगान् ।

१४२

राहुदशनसंक्रास्त्रि विवाहात् पुण्यं हि नाहं मानवान् यो
 कं कुर्यात्त्रिंशिकाद्युत्तेषु वेति । विषुवद्वयं संक्रमेत्पुण्यं ।
 दृष्टिमानवः । सप्तजन्मानि रोगीत्याहुः । यरागी च जायते । संक्रात्रौ यानि दृष्टानि हयक द्या निमान
 वे । तानि तस्मै ददातेत्यर्कः । सप्तजन्मनि निश्चयं चराद्या देवोपासनादेरप्युपसंयतः ।
 उयोधे चतुसंक्रात्र्यां मातेयोऽप्यर्चयेद्विंशं प्रातः । पंचोपचारैः सकाद्यफलं म कृतं तु
 यने विषुवे च विरात्रो योषितो नरः । आवाचपुत्रये दीशं सर्वकामान् सम कृतं । अयने विषुवे हि
 शुभद्योश्च दशी तिष्ठ । सदा मध्ये वा प्रगमे कुर्यात्प्राणादिकं परं । अयने कर्कटे मकरे च प्राणा
 दिकं सदा कुर्यात् । यावात्पुण्यकाल उक्तः । सप्तसर्वे कुर्यादिदं यथै । विषुवती तु लामेषं

कमणोमथेकुर्यात्/पडशीतिषपगमेकुर्यात्/अन्तिमलागे। कुर्यात्सदायने
 मथेविष्णुपद्याविष्णुवति/पडशीत्यामत्यरागेमानादिविधिनाहृत्ततिविष्णुमद्याहृये
 पडमानदानादिककृतस/सहस्रगुणसुहृषंषडशीतिसुखेषु/विष्णुवत्यनेलक्ष्यु।
 रांकोटिगुणक्रमात्/विष्णुवतिलक्षगुणअयनेकोटिगुणमित्यर्थः।
 यनेकोटिगुणितंलक्षवविष्णुवेफलम्/पडशीत्यासहस्रंउफलंविष्णुपदीषु/अत्रविशेषः
 तस्मात्। यसंक्रान्तिषुयःकालसदप्रिप्पयनेतथा। अयनेविशतिःपूर्वामकरे
 विशतिःपरतिमेघादिसंक्रान्तिषुयःकालः/पुण्यसदीयायनेषपिसर्वएवकालः/पुण्यः।मक
 रायनेउपूर्वराविनोविशतिघटिका/पुण्याःमकरसंक्रान्ताहृत्तत्रघटिकाविशति४५

१४३

एतत्तथः पर्वप्रति
 पदोःसंघोयहणंवेडसूर्ययोः/पूर्वाह्णित्योरद्वाहैकालः/आत्यशमोक्षयोः/पर्वपदेनामावा
 द्यापोरामा/आवृत्त्यन्तः। पर्वप्रतिपदेसंवावंतरालेसूर्यवेडमसोयहणंरवति। तवयंवेडस
 र्ययोराहृत्तशमोक्षकालोयावांशिवतुः/पंचनाद्यात्मकेज्योतिः/।शामोक्तगणनया/सिद्धम
 द्याहैपूर्वाह्नरतियोः/आत्र/अयमसिसंधिः। पर्वणोऽयोरागः/स्यशकालः/प्रतिपदारागोमाह
 कालः/आत्र/अहोर्दमितिसमस्तारागविदरूपा/नपुंसकनिर्देशः। तथाचयहणलक्षणमनेनो
 क्तमिति। तत्र/पर्वणोऽयोरागः/यावाकालः/पर्वणोऽनेतावान्युतिपदादिमः/रवीन्दुयहणेनेह
 मपुण्योमिश्रणाहवे/अनेह/कालः/तत्रकल्पमाह/रागतोरागाज्ञानं/प्रकृवीतयहणेने

इसूर्ययोगमहानदीपुत्राद्यासुमानं कुर्याद्यथाविधि। इन्दोर्दक्षगुणं पुण्यं रवेर्दक्ष
 गुणं तथा। गंगातोये तु सप्राप्ते ह्येकोटी निवेदशा। गवांकोटिप्रदानेन सद्यः सत्त्वेन युक्तं
 गंगास्नानेन तत्फलं दद्याद्गुप्ते निजाकरे हि वाकरे पुनश्च सुदृशं सख्यमुदाहृतमाकोटि
 कोटिगुणितमा दद्यात्सख्यकोटिगुणम्। तिस्रो नद्यो महापुण्या वेणा गोदा वज्र
 वी। गण्डके संगताः प्राप्ताः प्रागंगाः प्रतिकीर्तिताः। एतासां संस्तवे। वापीक्षपतडागेषु गि
 रिषु च वणेपि वा। नद्यो नदी देवस्नाने सरसीषु हताधुनि। नृलोदकेपि वा स्नायात्तु यद्दण्डे च
 सूर्ययोगः। अत्रोद्भास्मान्मातुः विषयम्। सर्वे गंगासमेतो ये सर्वे द्यासु समा द्विज
 सर्वे धूमिसमं दानं यद्दण्डे च सूर्ययोगः। आदित्यकिरणैः स्नते पुनः स्नतं च वज्रिना च

२४४

तो व्याध्यातुरः स्नायाद्दण्डे च सूर्यवारिणा। अत्र सामाद्येन गंगादिषु स्नायादित्युक्तं। फलतः
 तथं तु मार्कण्डेयपुराणोक्तं बोद्धव्यम्। भूमिषु सुहृता सुख्यततः प्रश्रवणे दकं। ततो
 पिसारं संप्राप्य ततः पुण्यं नदीजलं तीर्थतोयं ततः पुण्यं महानद्यं शुपावनं ततः सतोपि गंगा
 दुपुण्यं पुण्यमतो वृत्तिः। जीतमुद्भास्मान्मातुः विषयम्। स्नात्वा यथाविधि वेश्या
 दं कुर्यात्। शतीपातस्यो गवांश्चेत्सूर्ययहणं कृत्वा। गजवाया वृमात्रे
 स्नापि ह्येतां दत्तमक्षयम्। सर्वे नृणां प्रियं च यद्देवैराज्यं दर्शने। शृङ्गबोणेषु
 नक्षिकात्रपंके गोविन्सीदंति। अथ शृङ्गोपि च सूर्ययह्येयमुद्राद्देवि विधिवदा वरेण तेनैव
 सकला वृष्टी दत्ता विषयवैकरे। विधिवदामथाहं कुर्यात्। आपद्यनेन तीर्थे

अथ हृणोचं दस्ययोः। आनथा इहिनः कुर्यात्तु इहिनः कुर्यात्सिदेव हि दद्याद्भूमिर्विधेयः पात्रे सो
 ब्राह्मणाय वा। तस्मिन् वा सुवर्णं हिस्पर्शकाले प्रशस्तते। अथ नेविषु वैवेद्य
 हणोचं दस्ययोः। पात्रं धृत्य विप्राय दद्याद्भूमिं सदक्षिणां विद्यातपो ह्यत्र संपन्नो विप्रः पात्रं।
 न विद्ययः केवलं यात्र पसावापि पात्रता। यत्र ह्यत्र मिमेवोरेत द्विपात्रं प्रचक्षते। त
 थाविधपात्रा संलवेवाह्यणाथ श्रीविद्याय वा देयम्। वात्राद्वात्रो विद्यासवे ब्राह्मणं बुवायनामा
 धारकाय वा दद्यात्तस्य ह्यसामाथर्वणशाखानामन्यतमशाखा धायी श्रीविद्या। एकांशाखाम
 श्रीत्यथो विप्र इति बोधायन स्मरणाद्वागर्ताधाना हि संस्कारं संस्तुतो नधीत वेदो ब्राह्मणं बुव
 गर्ताधाना हि संस्कारं वेदोपनयने युते। न ध्यापयति नाधीति संलवे द्या।

१५५

लण्डुवगृहीत गायत्रीमात्रो वेदाध्ययनरहितो नाम धारकाः। गायत्री
 मावसारये संश्रामावउपासकाः। अज्ञाना कष्टकर्मोणो ब्राह्मणानामधारकाः। ब्राह्मणजातिमा
 त्रस्तसंस्काररहितस्त्वब्राह्मणः। ब्रह्मवीर्यसमुत्पन्नो संतुष्ट संस्कारवर्जितः।
 जातिमात्रोपजीवी च यो साव ब्राह्मणः स्मृतः। अथो विप्रः श्रीविप्रो वा अथ पात्रं वा
 त्रमेव वा। विप्रं बुवोपि वा विप्रो य हणे दानमर्हति। आसथ। सर्वगंगासमंतोयं सर्वेद्यास समादि
 जाः। ह्युत्संलवे तस्मिन् मुवणादिवादद्यात्। आदिपदाद्वाद्यादीनां परिग्रहः। तस्य नाम
 प्रमिगोवः सुवर्णं वा धातुं वा यद्यदीक्षितश्चान्तसर्वय हणे देयमात्मनश्च य इच्छता प्रतिग्रहीतु
 पात्रादि तारतथेन फलतारयं ददोक्तम्। समम ब्राह्मणदानं द्विगुणं ब्राह्मणं बुवो अथ विप्रः

तसाहसंपात्रेवानंत्यमकृतो किंचिमानादिकर्मेणः सर्वैः स्यर्जकालः प्रशस्तो मद्यमोमद्य
 कालः स्यान्मोहकालः कनीयसाः विदशाः स्यर्जसमये वृष्यंति पितरश्च याः मनु
 यामध्यकाले उमोहकाले उराकर्सः अत्र वृष्यतकादौ विप्रो उकोलिंगपुराणो जेडस्ये ग्रह
 आयास्यतके मृतके पिवा अमायी मृत्युमात्रो निमायी पापं विंदति मृतके मृतके वैव नदो
 घोरा कुदशनो तावदेव सवेष्टु द्विगो वस्तु किं नृदश्यते अत्र पूर्ववाक्यं मान विप्रियरं उत्र
 वचनं दानादिविप्रियरं अतो नयोनसुतं अत्र या वचन द्वयथे कस्युतिक वा लोनसुत्वा
 पत्रेति। माते कस्य परित्यागो राहो रन्यत्र दृश्यते औते कर्मेणितका
 लमातः शुद्धि मवानुयादिति। सर्वेवर्णाः मृतके पिमृतके रा कुदशनो मावात्रा

१४६

इयं कुवीरदानशास्त्रं विवर्जितः अतो ग्रहणे मृतके मृतके वानरः मानादावधिकारी किञ्च
 तो अशौचं जायते वृणाग्रहणे चंडसूर्ययोः राहुः स्यर्जतयोः आवादाना
 दौ कल्पते नरा कल्पते यो योलवति। सर्वेषामेव वर्णानां मृतके रा कुदशनो मा
 वा कर्मेणि कुवीरसूतमंत्रं विवर्जयेत् किंवा न्यदप्युक्तं म हास्यते अत्र या मत्रयादिविद्ये
 ग्रहणे लुप्तिमाचरेत् अत्र या मादयथे वराजयसे दिवाकरे। सूर्यग्रहे तु ना
 श्रीया त्वर्ध्या मचवष्टयं वेडह्यहेतुयामां श्रीवालहृद्वा त्ररे विना वालादि शुविशेषमा
 ह मस्या अपरान्ते वनमया क्लेमथा क्लेमसंगवो धुंजीत संगवे वेत्स्या नष्टवं लोजन क्रिया
 तथा मचः वेडसूर्यग्रहे नाद्यादद्यात्मावा विमुक्तयोः अत्र या मत्रयोः या मचवष्टये ननुं

१४७

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

रथां रावौ ननुं जीता यस्मात्सो ग्राहिनि यद्वा त्पुर्व्वे रथौ परस्मिन् न निवमनुं जतिनि।
 अहोरात्रं न सोक्तं चं द्रुम्यय होयदा मुक्तिं दृष्ट्वा लोकोक्तं मानं
 कृत्वा ततः परमिति ननु मेघाद्यावरणादिनायदिरवीष्टो मुक्तिर्न दृश्यते तदा सोऽमं न द्या
 मा मेवां वा कृषदशनं विना प्रियो मित्राश्चोक्तरीत्या दशनं संलवा न्न द्यत एवाद्यामा द्या विमु
 क्तयो रित्येतावदेवोक्तं न दृष्टेति मेघमासादिदोषेण यद्विमुक्तिर्न दृश्यते आक
 ल्यत्वं तु तं कालं तुं जीताया विशं कितः। यद्विष दृष्टेत्येव द्या न्दहा दशे द्या दुष्पज्ञान परवे च द्वा
 पेघदशनं नैतत्प्राज्ञानं नुतथे म्नां किंच वंद्य द्यय देना द्या म्भिह्न हनि प्रवतः। राहो विमुक्ति
 विज्ञायमावा कुर्वीत रोजनमायः समर्थोपि निषिद्धकाले तुं कृतं प्रत्याह कात्यायनः। वंद

१५७

द्यय देवुक्त्वा घातापत्येन मुद्यतितास्मिन्नेव दिने मुक्त्वा त्रिरात्रेण वथुद्यति। यद्वा काले सो
 जने प्राजापत्यमां नतः पूर्व्वनिषिद्धकाले च त्रिरात्रमिति विवेकः। अत्र विशेषात्तरमाह। रवे रि
 द्देष्वध्ववारये यद्विहणं तदा तत्र मानादिकं फलान् व्यायत्नवति। अथवा रेवे रि
 ग्रहश्च द्यामणिः स्मृतः। मानदानादिकं तत्र फलान् व्यायत्नवति। सूर्यवा रेवे रि
 मवारेशाशियहः। इहामणिरिति ख्यातः। मादानं तं फलं न वेत्त। दारेष्वेष्टेषु यत्पुण्यं ग्रहणे च द्वा
 ययोऽतत्पुण्यं कोटिगुणितं ग्रहे द्वा मणोः स्मृतं। उपोष्य खेकरात्रमावादानं समादरेनास्य
 पकोशं निमुक्ते द्वा लोके महीयते। कोवाः यं जराः न द्यामा न च यश्चिरावमुपोष्ये वयद्वा
 द्रुम्ययोऽहमावा द्वाय विविधो दत्ते व लणासह। एकरात्रमुपोष्ये वमावा द्वा यश्च कितः।

कंबुकादिचसर्वस्य निःकृतिः पापकोशतः निर्गच्छति ॥ तत्र हारां च संज्ञानि रहितो मासो मलमासः प्रकीर्तितः ॥ मलिमुवापराख्यश्च संज्ञानि
 द्वययुक्तः ॥ सद्यान्मासि सुवेक्षां प्रविष्टो यं शुद्धं न चरः ॥ मलिमुवापराख्य इति मलिमुच्यते ॥
 राख्या संज्ञायश्च सतथा ॥ संज्ञानि द्वययुगपितथा मलमासो सतीत्यर्थे ॥ समलमासः कापि मा
 सियदिष्टा त्रयार्थं पूर्वो मासो मलमासः ॥ आत्रा शुद्धो मासः उत्तरलादी आत्रा ॥ असंज्ञा
 नि मासो विमासः स्फुटः ॥ आदि संज्ञानि मासः कृयाख्यः कदाचिन् कृया कार्तिका दिव्येनान्यतः
 आत्रा दावर्षमद्ये विमास इत्यं यन्मासे संज्ञा दीरवेः सकलकर्म हस्तमलमासः ॥
 अमाच आद्यं यत्र विसंज्ञानि वर्जितं ॥ मलमासः सविज्ञेयो मासः शुद्धाख्य उत्तरः ॥

१४५

कति २

मासे संवत्सरे वैवर्तिर्दिष्टं यदा सवेत्ता उच्चममूखरो जेयं पूर्वो मासो मलिमुच्यते ॥
 गृह्यो यस्मिन् यस्मिन् संज्ञानि संज्ञानि द्वयमेव वा मलमासः सविज्ञेयो मासः आत्रा च यो दशा
 राजि द्वयं यत्र मासे संक्रमे तदिवाकरा नाधिमासो सवेदेय मलमासः सक्तकेवल मि
 ति ॥ असावधिक मासो न सवतिकेवलं मलमासः संज्ञाः सत्यर्थः ॥ अत्र कृत्य विसाग माह द्वादशाह
 सपिण्डात्कर्मग्रहणं जन्मनोः सीमंतेषु सवेद्याहं विदो जन्मकर्मचारो गशास्त्रिरलस्ये तं च
 योगे आहं जतानि च ॥ आयश्चिन्निमित्तं आशात्सर्वं परववा ॥ मरणादारस्य दहननमप्रह्लाद
 नं नितिलोदकपिण्डदानं तथा इह द्वादशाहं होमप्रोडशाहं सपिण्डनमित्येतत्सपिण्डीकरणं
 त्रैकमेत्यर्थः ॥ ग्रहणं द्वये पुत्रजन्म निसीमंतेषु सवने च विहितं आहं ता देवद्वौ सीमंतेषु सवौ ॥

तकर्मवाच्यं हिताग्नेरिष्टिः अनाहिताग्नेर्होमः रोगाग्निर्नक्षत्रशास्त्रात्मिका । दानात्मिका वा
 यश्चिन्नात्मिका वा । अलस्ययोगश्च होदय महाद्यतीपातकपिंजलप्रश्नादो विहितानि प्राज्ञानि
 वृत्तानि वशाद्वादानाद्यपरिग्रहः महाद्यतीपातलक्षणगोक्तं । पंचाननं ह्योगुरुधर्मिषु वा
 मेघेरविष्ठाद्यदिषु कृपकोमासासिधानाकरसेन युक्ता महाद्यतीपातश्च तीहयोगः पंचान
 नसिंहः मासासिधानाद्वा दशी । करलोहसूतस्त्रयं प्रायश्चित्तं । संघीपासनाद्यकरणयुद्धि
 । इतं गोवधादौ च युद्धिहितं । एतत्पूर्वैकं कर्म निमित्तव्यवशाद्यदा पूर्वमासे स्यात्तदा पूर्वमासे
 कुर्यात् । यदा तत्र मासे निमित्तमुत्पद्यते तदा तत्र च कुर्यात् । यदा मासद्वये निमित्तमुत्पद्यते तदा
 तत्र च कुर्यादित्यर्थः । जातकर्मणि यद्वा इदं न वथा इदं तथैव वा । ग्रहोपसंवादे च तस्य

१५०

वर्षपरवर्तेति । निमित्तवशादिति शेषः । आदिग्रहात्मीमंतालस्य योगरोगाणां मुपसंग्रहः ।
 जातकर्मणि यद्वा इदं न वथा इदं तथैव वा । अति संवत्सरं प्राद्वं पूर्वमासे पितृत्वं तं अपि प्राज्ञा
 त्पूर्ववपरववानि निमित्तवशादिति । अथ यथा । अथ पूर्वमासे पितृत्वं तं अपि प्राज्ञा
 देयं स्याद्वा तत्र मन्त्रयकारणं । अथ तत्रापि मलिमुवाक्ये मासे विषये तयदि द्विजः । तस्मिन् विषयक
 र्वेद्याः पिण्डदानोदकक्रियादि उपदेवणमात्रेण लक्षणम् । योगे चालस्य योगे वसीमंते पुं
 सवेपि वा । यद्वा नास्ति समुद्धिष्टं पूर्ववापि न दृश्यति । जातकर्मवर्षं स्मृतिः सीमं
 तोन्नयनं व्रतम् । मलिमुवेपि कर्त्तव्यं निमित्तयदि जायते तदा यकारादलस्य योगोक्तव्रतमात्रम् ।
 ब्राह्मकव्रतानां चोपसंग्रहः । तथा च यदपि अहोदशं सप्तमवादि महालययुगादिषु । आहं दशैश्च

हरहः आह्वनादिमासिकं मलिखुवाद्यमासेषु मृतानां आह्वमाहिकं। आह्वं च पूर्वहृष्टेष्टी
 र्येषु युगादिषु। मन्वादिषु वयदानेदानेन दिनं च यत्र तिलगोष्ठिराण्यानां संध्याया मनयोः
 क्रिया। पूर्वहोमश्चाययणं सन्नेरिष्ठिप्रपर्वणोः। नित्यामिहोत्रहोमश्च देवतातिथिप्रजनं। मानं च
 मानविधिनाप्यसत्यापेयवर्जनम्। तत्प्राणं च निमित्तस्थानित्यत्र। सुसयत्र च। मृत्युसंवसराद्वर्षा
 समिष्टीकरणे संवसरं यावत्। पत्यहं यत्सोदकुंरं आह्वं विहितं तत्रोदकुंरं मन्वादिषु युगादिषु।
 महालयै च विहितं आह्वं यावज्जीवं प्रतिदिनं आह्वं अहरदत्त्याह्वं। जनमासिकजनप्राप्तामसिक
 जनानां हि कात्रं मासिकमनमासिकं मलिखुवादेषु ममासेषु मृतानां माहिकं आह्वं पूर्वहृष्टेष्टी
 द्वेषु तीर्थेषु माह्वं गतवातो यद्विहितं आह्वं एषु हृष्टेष्टु मन्वादिषु युगादिषु यद्दानेन दिनं दिनं।

१५१

विहितं तिलगोष्ठिराण्यानां यद्दानं। आह्वणानां च ये स्त्रियगोष्ठिराण्यतिवादि
 लिसेध्यायाः क्रिया। सन्नेरनमेष्ट्यनमेरोयान्छा क्रिया। पूर्वहोम। पर्वणालीपाका। आययणं सा
 न्नरनमेष्ट्य। पर्वणोद्देशं पूर्णमासयोरिष्टि। नित्यामिहोत्रहोम। देवताया अस्मितायाः प्रतिदि
 नं। अतिथेष्टप्रजनम्। सन्नेरनमेष्ट्यमानविधिना मानं अस्तस्यानां कलं जादीनां अपेयानां मया
 दीनां च वर्जनम्। देवविधितृत्पणम्। सन्नेरनमेष्ट्य। उत्सयत्र पूर्वमासे परमासे दद्यान्निमित्तस्थ
 तत्र कर्मनिमित्तस्थ यद्दानं। नियतवाचानम्। मलमासे दर्शयाद्योक्तिर्युक्ता। संवसरातिरेका
 मासोयः। स्थानमलिखुवाद्यमासेषु मृतानां माहिकं आह्वं पूर्वहृष्टेष्टी द्वेषु तीर्थेषु माह्वं गतवातो यद्विहितं आह्वं एषु हृष्टेष्टु मन्वादिषु युगादिषु यद्दानेन दिनं दिनं।

विदिहितायथाधर्मायुरित्यादियाद्भवोक्तंवारविदिहंतयथाआशेयंवेवसौसाथमित्यादि
 बृहस्पतिवचनोक्तं। ननु। वात्रथाहृदयश्चैकस्मिन्निषेधान्नतद्विषयेत्येवप्रतिषेधः। नैवांया
 काशेयंथाहृदविदधातितम्यनथाहृदयानुष्ठानं। काश्यानुष्ठानेनैव नित्यथाहृदप्रवृत्त्यसिद्धेः। प्र
 संगत्यायात्रतिनकाश्याहृदविषयताऽस्यशृंगवचनश्च। नित्यंनेमिन्निकंवेव
 थाहृदं। कर्मात्मिलिखुचेतिथिनश्चकारोक्तंकाशेयंनेवकदाचनेति। ननुमलमासादयमासेष्टना
 नांसावश्ररिकाश्याहृदमासद्वयेपीत्येतत्तुक्तं। मलमासेष्टनानां। ननु। हृदप्रतिवा
 श्रमा। मलमासेष्टतकार्यनाशेपञ्चकदाचनेति। ननु। शत्रुपवाथे। वेवेवेवेवेयद्वाहृदं
 मृताहंतमललिखुचे। कर्मात्रवप्रमीतानामथेष्टामुत्तरवधिति। ननु। सृत्यत्तरवचनादुक्तयवध

१५२

कीर्तिता। दुर्गेष्ट्यापनोत्थानेष्टजोत्थानंववक्ति। पूर्ववप्रतिषिद्धाभिपरवाद्यत्रदेविकांअथा
 यानाप्रयाकर्मण्यकमः। सुष्टवल्लि। अष्टकाः। इशानवल्लि। विशोः। आयनपरिवर्त्तनोत्तर्जनंममा
 मिः। इशानादिदेवानांपविर्वाणंरंमनाप्येवहिमंतप्रवरोहोहेमंतप्रवरोहणमित्यर्थोऽस्येव
 लि। अष्टकाः। इशानवल्लि। विशोः। आयनपरिवर्त्तनं। पाश्वपरिवर्त्तनं। दुर्गायाः। इष्ट्यापनोत्थ
 ऋद्धजोत्थानं। पूर्वमनित्यमनिमित्तंवेत्यादिवचनप्रतिषिद्धालिअथदेविकंचपरवमासेक
 यत्रि। तत्र। देवकार्याणिवात्रे। नपाकर्मतथोऽर्गाकाश्यामुत्तरवमष्टकाः। मासह
 त्रोपराः। कार्यावर्त्तयिवाडपेष्टकां। सववेवस्तदशथादिदिनेष्टर्वाद्युक्तिः। रवौमेष्टगतेदशह
 यंचमिथुनेरवेष्टा। आषाढथद्विबाहृदोद्याषाढोपियथार्थतः। चित्रमासेकपदेदशमीप्रमृति

हिनेषु दर्शद्वयनिषु रवौ मेघगते सति मिथुने दर्शद्वयं सवेन रवौ मिथुने सति दर्शद्वयं स
 वेदित्यर्थः। तदा आषाढमास्यद्विराहने रसावाप्त्या षाढोय्यार्थः द्वाहना आषाढोय्यार्थः।
 पिहिराषाढ इत्यर्थः। कक्षपदे दशम्यादौ यदा संक्रमते रविः। द्विराषाढः
 सविज्ञेयो विष्णुः सपतिकर्कटे। मरीचिकः पक्षे दशम्यादौ मेघगते द्विराकरः। द्विराषाढः सवि
 ज्ञेयो ज्ञेते कर्कटके च्युत इति। दशम्यादौ नवम्यामित्यर्थः। नवम्या परतारगे मेघे संक्रमेति नवम्य
 द्वाहनेषु कक्षपद इत्यपरसंगे मिथुनसंक्रमसंपद्यते। ततो दिनद्वयहृद्वा वासुदर्शनमतिक्र
 म्य कर्कटकः संपद्यते। ततश्च मिथुनमे रवौ द्विराषाढः संपद्यत इत्यर्थः। विशाखाद्यथमासेषु पं
 चमेकत्रमासि चेन्न द्वौ दर्शविकः संक्रान्ते गौणद्व्याषाढ एव उ। आषाढो द्विराहते। द्विराषाढ इति।

२५०

अतो येषु वैशाखादिमासपंचकेषु एकत्रमासि। एकसंक्रान्ते द्वौ दर्शौ च। तं चेन्न यथमास एक सं
 क्रान्ते दर्शद्वययुक्ते मासो गौणो द्वाषाढः द्वाहः। एकसंक्रान्ते दर्शद्वययोगे लक्षणयुगयोगाद्गौ
 ण इत्यर्थः। माधवाद्येषु चैकमासि दर्शद्वययदा। द्विराषाढः सविज्ञेयो ज्ञेते कर्क
 टके च्युतः सचाधिमासो यं द्विराषाढो नाम न च्युतः। अधिमास प्रसेदो यं द्विराषाढो पि
 संमतः। योयमुक्तो द्विराषाढो नान्यः द्वाहविमासतः। संज्ञासेदात्त एवोक्तो विशेषः।
 अथ न हरेः। द्विराषाढ इत्युक्तः किं प्रयोजनमित्येवं। विज्ञोऽपस्त्रापनायाद्यं द्विराषाढविधिः
 स्मृतः। यथा गौणः द्विराषाढविकल्पो यं वैकं अथ न घतिः। उक्तापनेन शक्राद्यभिर्हणवावतिष्ठ
 ते। द्विराषाढविधेः कथं हरिवायनार्थं चमित्येवं। नृपामेवादिभृतये सद्यादागामिथ्यपि वक्रगोहं

दृष्टवहरिश्वापः कर्कटादिर्विकेयदिः कर्कियेवतयाहृदिमसिष्यवशाद्देवाअद्याप्यो
 महिराषाढमेयादिसंक्रान्तिकेयदिष्टात्रातदाआगामिद्यपिवस्त्ररेहृष्टवमिथुनएवहरिश्वा
 पोरवेत्तद्विराषाढकर्कटादिसंक्रान्तिकेयदिष्टात्रातदाआगामिनिर्वर्षेककर्कियेवसंक्रान्ता
 वेवहरिश्वापोरवेत्तद्विराषाढकर्कटादिसंक्रान्तिकेयदिष्टात्रातदाआगामिनिर्वर्षेककर्कियेवसंक्रान्ता
 तद्द्वैशाषशुक्लपक्षेप्रतिपदिहितीयायांवाद्यसंक्रमेमिथुनादिचतुसंक्रमेभुप्रतिसंक्रमणे
 दिनद्वयवृद्धौनवदशवादिनाथधिकानिस्युपुनरागामिनिर्वर्षेद्वयसमिथुनेदिनद्वयवृद्धौच
 वारिदिनाथधिकानिस्युपुनरागामिनिर्वर्षेद्वयसमिथुनेदिनद्वयवृद्धौच
 वारिदिनाथधिकानिस्युपुनरागामिनिर्वर्षेद्वयसमिथुनेदिनद्वयवृद्धौच
 वारिदिनाथधिकानिस्युपुनरागामिनिर्वर्षेद्वयसमिथुनेदिनद्वयवृद्धौच

१५९

कर्कटसुरवौकर्कटसुएवसतिलवतिगवंकद्यामे सिंहसुवरवौयोज्यश मेयादि
 मिथुनसुव हिराषाढःद्यात्रातदाशुक्लपक्षेप्रतिपदिहितीयायांवाद्यसंक्रमेमिथुनादिचतुसंक्रमेभुप्रतिसंक्रमणे
 दिनद्वयवृद्धौचवारिदिनाथधिकानिस्युपुनरागामिनिर्वर्षेद्वयसमिथुनेदिनद्वयवृद्धौच
 वारिदिनाथधिकानिस्युपुनरागामिनिर्वर्षेद्वयसमिथुनेदिनद्वयवृद्धौच
 वारिदिनाथधिकानिस्युपुनरागामिनिर्वर्षेद्वयसमिथुनेदिनद्वयवृद्धौच
 वारिदिनाथधिकानिस्युपुनरागामिनिर्वर्षेद्वयसमिथुनेदिनद्वयवृद्धौच
 वारिदिनाथधिकानिस्युपुनरागामिनिर्वर्षेद्वयसमिथुनेदिनद्वयवृद्धौच
 वारिदिनाथधिकानिस्युपुनरागामिनिर्वर्षेद्वयसमिथुनेदिनद्वयवृद्धौच
 वारिदिनाथधिकानिस्युपुनरागामिनिर्वर्षेद्वयसमिथुनेदिनद्वयवृद्धौच

विष्णोः सप्तशुक्लपञ्चगुरोर्वात्तसंनिकर्षाद्यदशनेतन्मौखमित्यक्तं। रवि
 णासन्निर्येषां ग्रहाणामस्य च्यते। ततोर्वाद्याहर्कमौख्याहर्कं वाच्यं प्रकीर्तितं ततोमौख्यादर्वा
 गवस्त्राशुक्लपञ्चगुरोर्वाहर्कमौख्याहर्कमवस्त्रात्तं वाच्यं प्रकीर्तितं।
 अर्वाहर्कमवस्त्राद्यामौख्याहर्ककशेषेति। पक्षं प्राप्तिश्चिह्नं च पञ्चात्यं वदिनं कवेः शिवावेधा
 कुपं वाहपञ्चाहर्कदिनं स्मृतं। कवेः शुक्लपञ्चादिशिह्नं च पक्षं स्मृतम्। पंचदशदिना निवृहवंश्या
 दित्यर्थः। पञ्चात्यतीत्यादिशिपंचदिनं हृद्वात्पुनरेव वात्तं तस्याप्यं पंचदिनं स्मृतं। पञ्चा
 त्यतीत्यादिशिदशदिनं शेषं स्मृतं। प्रागुक्ततः शिशुरहर्कतीत्यां शितः स्यात्पञ्चा
 हर्काहमपि पंचदिना निवृहः। प्राच्यां उपस्यममरेष्टगुरुस्तपक्षे आगप्यपक्षगदितो

१६०

प्राद्यालोदिवसवयंदशदिनं पञ्चाशितो हृद्वात्पक्षे वासरं पंचके सलसते पक्षे
 मुराः सर्वतः। तस्य द्युसशुक्लयोर्विमलयोः कुर्याद्विवाहं सितं कुरुवासरं पंचकं रश्मिदं नद्याह
 शाहः परा। प्राक्पञ्चादुदितः शुक्लः पंचसप्तदिनं शिशुः। विपरीतं च हृद्वात्तं हृदेव गुरो
 रपीति। ननु श्रीपतिनादा मोदरीयवचनयोः प्राद्याल्यं त्रिदिनमुक्तं। वाहस्यत्यवचनेन ननु पञ्चाहर्कं
 सप्तदिनमित्यक्तमात्रकालसेवोदशविशेषविषयत्वेन परिहृतेषां प्राप्यत्सकटादिवशेन या
 द्याः। तस्य च प्राक्पञ्चादुदितः शुक्लः पञ्चादुदितः शुक्लः पञ्चादुदितः शुक्लः पञ्चादुदितः शुक्लः पञ्चादुदितः शुक्लः
 पञ्चशेषे वदशे विदिनं वदहीति। आस्मिन्वाक्ये ये धिककालादयस्ते देशे देन द्यवस्मितावोदद्या।
 अतो न विरोधः। ततोर्वाद्याहर्कमौख्याहर्कमवस्त्रात्तं वाच्यं प्रकीर्तितं ततोमौख्यादर्वा

काशेषादेशेदाहुतायस्त्रिभुवनिकर्म्मणिमर्लिभुवोप्रतिषिद्धानितानिवाचापि वर्जनीयानि
 लिभुवेतिषिद्धानिकर्म्मणिष्यवापिवर्जयेदितिमर्लिभुवानिदेवानाद्यनित्यमनिमिमेवेत्यादिना
 प्रतिषिद्धानिकर्म्मणिगुरुशुक्रमौखवाहैकशेदविषयपिवर्जनीयानि। अग्राधानंप्रति
 श्रुत्वेतिअग्रेवयुरावितिनामान्नधाउनमितिवापीरूपेति। गृहप्रवेदोति। अनादिदेवतामिति
 आधानयज्ञकमेतिराजइति। यदास्वेमंडलमेतिकाद्योविनष्टतेजागुरु
 प्यथेवंकालसदीहाव्रतनीर्ययावाविवाहयज्ञोअवनाशहेतु। प्रसंगतःश्रुदतिशिरपिनिरुथते
 येदयादेतिमथा। क्लमखंडासातिथिसेवेनाखंडान्यथाव्रतारंसमाधिवाचवर्जयेत्। यानिधि
 रुदयादारूपमथा। क्लमेति। रुदयादारूपमथा। क्लपर्येनं वर्जतेइति यावच्च। सातिथिरखंडा

१६१

पतस्वरूपवर्गिणः॥ अथैव व्यापिमात्रेजानपरखंडायेवेतिथि॥ अतःप्रानंनर्णकस्यामस्तगुडगुरु
 स्मृता। अथथा रुदयादारूपमथा। क्लपर्येनं वर्जतेचेत्सातिथिरखंडितास्मृता। अथखंडितातिथि
 व्रतानामारंसं समाधिं वर्जयेत्। सातिथिरनष्टगुरुशुक्रमौखवाहैकशेदविषयपिवर्जनीयानि
 थो। खखडा। व्यापिमात्रेण। अथैव व्यापिमात्रेण। अथैव व्यापिमात्रेण। अथैव व्यापिमात्रेण।
 संसमापनं। रुदयस्यातिथिर्योहिनिरुवेहिनमथराक्। साखखंडानुकार्येव्रतानांथा
 व्रतारंसं समापनमिति। अतःगुरुशुक्रमौखवाहैकशेदविषयपिवर्जनीयानि। अतः
 अमनुः। सिंहककर्टयोर्मध्येमर्वांनद्योरजघला। तासुमानंनकुर्वीतवर्जयेत्। अमनुः। अथ
 दाह। सिंहककर्टयोर्मध्येमर्वांनद्योरजघला। विदिनंस्पृमहानद्योगोदावेणाचजाह्वी। सागि
 थीवकालिहीनदाजोणादिकाधिता। अथमया। ककर्टत्संक्रमादारस्यसिंहसंक्रान्तिपर्येनं

उक्तं २

सखाएवनद्योरजस्रलाःस्युःशेषंमुवेधोतडासमंनसोनसद्योर्मध्येसखीनद्योरजस्र
 लाःअप्रगसंततःमानंदयोदोनववारिणिमित्पधुरणिपि।यावन्नोदेतिरगवाहृक्षिणाशाविस्
 षणमतावडजोवहानद्यःकरतोयाःप्रकीर्तिताः॥करतोयाःमहानदीद्यनिरिक्तनद्यप्रत्यर्थ
 यद्वा।करतोयाअपविवनदीविशेषः॥अष्टदेशेक्षितमुद्याहृत्यर्थः॥सिंहककूटयो
 र्मध्येसखीनद्योरजस्रलाः॥तासुमानंनकुर्वीतवर्जयिवाःसमुद्रगाहृतिःसमुद्रगामहानदी॥
 वर्षादौसरितःसखीसवत्रीहरजस्रलाः॥तासुमानंनकुर्वीतवर्जयिवाःअगोतमं॥एवंसर्वप्रपला
 पवादमाह।विदिनश्चमहानद्यहृतिःमहानद्यस्त्रिदिनंवीणिदिनानिरजस्रलाःस्युः।
 आदौकक्षटकेदेविमहामद्योरजस्रलाः॥विदिनंनुवउर्थेक्षिप्रहास्युर्जाह्वीयथा॥

१६२

X का ३

महानद्योदेविकावकावेरीवंडालातथा।रजसानप्रदुष्टाःस्युकर्कटादौअहं
 पाएवंसर्वत्रमहानदीषुप्रशक्तावपादमाहमरीचिः।आदित्यदुहितागंगालक्ष्मजातासरस्व
 ती।रजसानसिंहयज्ञेवेणाचमसंजकाः॥आलिङ्गीगोमती।गंगालिकाचसर
 स्वती।सामथोदासिजात्याचरजोतासिभवत्यम्॥आसिजात्यंकुलीनवंदेवसंधुतवमिनिया
 वत्र।तदाहसृत्तिसंग्रहकारः।तपनद्यसुतागंगोगोतमीचसरस्वती।रजसानासिंहयज्ञेवेणा
 चनदसंजिताहृतिः।कल्याणतथा।आलिङ्गीदित्यसंतुतालक्ष्मजातासरस्वती।रजसानेवदुष्टयज्ञेनदी
 कक्षाववेणिका।आदित्यदुहितायमुना।नचगंगायाम्पिरजोदोषघृतीयते।चषुयेहमिश्र
 स्युर्जाह्वीयथेति।विषयपुराणवचनादिनिनवाच्यम।शुद्धिमावेहृष्टाद्येनरजोदोषव

वे। मंगाधिर्मेनवीवैण्यमुनावसरच्चतीअंतर्हितारजोदोषासौरसेय्यइवा।
 मला। तथाओणदिकानदा। तदुक्तंनदंमंजिताइति। नदानांपुरुषजानीयतयारजोदोषो।
 नासीतिरावामहानद्यद्युस्यपुराणोक्ता। सागीरथीअकालित्रीनमंदावसरच्चती। विशेष
 कावविहृत्वागौतमीकसवेलिका। पुंगरजासीमरथीतापीवैवपयोझिका। द्वादशोत्तम
 हानद्ययापिनपावयतिथा। गोदावरीसीमरथीपुंगरजावेलिकातापीपयो
 जीविंध्यद्यक्षिणोपरिकीर्तिता। सागीरथीनमंदावप्रहजानासरच्चती। विशेषाव
 विहृत्वाविंध्योत्तरतःसुता। द्वादशोत्तमहानद्योदेवविंध्यसंरवाइतिअत्रवकिरो
 पोरारतप्राक्। अपविमपिप्राथगंगायातिप्रविव्रताम्। पुण्यांरसासमा

१८३

योगादुष्टमप्युपावनम्। किंवाविशेषात्ररमाह। कालेनवमंशुहंकरत्ययमशुचिअह
 अकालेदुःशाहंतपीवानद्यादहमिश्रम्। महदंशुसमंवात्रयदिविद्यासु
 रातनम्। तवांशुमिश्रितेतेननदुष्टमितिस्वरयःआङ्गवितिशेषः। विशेषात्ररमाह। ग्रहण
 मरणोपाकर्मण्युगर्गकर्मणिआजीवनेचाप्यगतोरजोदोषोनविद्यते। वेदसूर्यग्रहण
 दिनमित्तमानादिकर्मणिरजोदोषोनह्दीधुनासीत्यर्थः। उपाकर्मणिचोमो
 धेतमानेतथेववा। वेदसूर्यग्रहेवेवजोदोषोनविद्यते। अगतोगत्यत्रारावेआजीवनेर
 जोदोषोनासीत्यर्थः। आजीवनंयामोपयोगः। अलावेकूपवापीनामनपा
 यिपयोवृतांरजोदुष्टेपिपयसियामरोगोनदुष्यति। आपगानांरजोदोषोइतिसंश्रयिनिश्च

यः॥ अथ न तैलास्यंगादिनिमित्तकालनिर्णयउच्यते।
 प्रतयषष्टमीरिक्ताप्रणिमासंक्रमेषु च। द्वादशीप्रतिपद्वैश्वमीपंचमर्षु। द्वादश्यानुव
 तीविष्वक्षेलास्यंगं विवर्जयेत्। प्रतयउच्यते। रिक्ताचउच्यते। नवमीचउच्यते। प्रणिमाप्रणिमासी।
 अमाशमावास्या। सक्रमार् विमंजात्रयगतत्वं कात्युक्तमानादिकाला इत्यर्थः। रंजनवमी॥
 प्रतादिषु तैलास्यंगं विवर्जयेदित्यर्थः। कुहूप्रणोदुसंजात्रिवउच्यते। प्रतयषष्टमीषु च।
 नरथाएतयो निष्ठात्रैलज्जीमांससेवनाच्चा कुहूरमावास्या। प्रणोदुप्रणिमासी। मोहा
 त्यतिपदं षष्टी कुहूरिक्तातिथौ तथा। तिलेनास्यं जयेद्यस्य वदुलिपिरीयतोयासः। पंचवदुपं
 उच्यते। पामष्टम्यार विमंक्रमे द्वादश्यां सक्रमीषष्ट्यां तैलास्यंगं परित्यजेत्। सप्तम्यांतस्य

१६५

शोत्रे लंनवम्यां प्रतिपद्यपि। दशैव यौगमास्यं। पंचमर्षु पंचमर्षु। एकादश्यापवासावती दश्या
 तैलास्यंगं विवर्जयेत्। काष्ठं शार्कं सुराक्षौ जंतथा वितथला मणन। व्यायामं च प्रवा
 सं च दिवा प्रापं वती। यजेत्। शिलापिष्टं मधुरं च दश्यादिषु वजयेत्। नवम्यप्रणिमासंक्रमे
 ष्टेः पर्वमुत्तैलनिषेधे सिद्धे पुनः पंचमर्षुदणमनर्थकं। मेव। सुराचारयोगानि मित्रास्यंगे नि
 षेधार्थं पुनः पर्वग्रहणमिति नानर्थक्यं। ननु तं कुर्यात्। तृतीयायां त्रयोदश्यां तिथ्यावपि। शश्वती
 प्रतिमं विभुजदशम्यामपि पंडिते इति। एताश्च पिनिधिषु तैलास्यंगनिषेधः। प्रतीयत इत्यत्राद्य
 योदश्यां तृतीयायां दश्यां। त्रिविधा दश्या। त्रयोवर्णाश्च वज्रे युज्याने तैलोपकल्पितश्च।
 त्रयोदश्यां तृतीयायां दश्यां चैव मर्षुया। सृजविहं कुर्यात्। आनेन कुपुसैलकल्पितो म

वैदितिवचनाहुतावह्यामीमंवातावह्यामपि। इधियादीनांतेलस्यंगनिषेधः। तथा। दशमी
 पुत्रनाशायविवाहः। ययोदशी। उतीयायनाशयति। यथा। वज्रयेवता।
 ययोदश्या। उतीयायां प्रतिपदशमीदिनौ। इमे तैलास्यंगं नकुर्वीत। पिवेद्वा दशमीं। विना। तत्रापि
 दैवयोदश्यादिनिषेधः। इधियादिविषयः। एवमन्यवाकोऽप्युत्रे यथा। तथा। पंचपर्वसुनदा सुवता
 हे हरिवासरे। एकादश्यां अतीपाते दिवसे या ह्ययज्योः। रं अस्ति सुखे दुखे विवाहे जन्मवासरे। १६५
 सत्तरिषोऽपि ते पत्नीन कुर्याद्वंतथावनमिति नन्दा। प्रतिपत्यश्चैकादश्यां। उताहे जतदिनो हरि
 वासरे एकादश्यां। आहृदिवसे यज्जदिवसे च। रं अवनम्या। पुत्रवर्णादि। लासादिनिमित्ते सुखे
 वक्षिते वज्रमाने। आत्मजमनिदिने। सत्तरिषोऽपि ते देवाः। अरगतां पंचपर्वदियुतिश्चिह्नं जम्

१६५

दिनपर्यन्ताम्। सुखे दुखे वक्षिते विवाहे च अतीदशभावनं न कुर्यात्। प्रतिपत्यश्चै
 षीधुनवथां हरिवासरे। दशानां काष्ठसंयोगो दहत्यासप्तमं कुलं। हरिवासरे द्वादश्यां।
 अष्टथां च वज्रयेवता। पंचदश्यां हराहनि। तैलं मांसं च दत्तकां च वज्रयेवता। हरा
 ह्येकादश्यां। अवायो मैशुनम्। आहृदे जन्मदिवसे विवाहे सुखदुःखयोः। उते चै
 वापवामे च वज्रयेवता। पंचपर्वसुनंदा सुद्यतीपाते वसंक्रमे। अयं तैलं मांसं
 दत्तकां च वज्रयेवता। गते देवाः अरगतां गंधमात्यां जनादिवा दत्तकां च वज्रयेवता। ब्रह्म
 ज्ञयेवता। मांती। पंचपर्वे दश्यादि त्रिदिनेषु उताहनि। अतीपाते कृते आहृदेषु। संयोगे वि
 ज्ञयेवता। विधुस्येन गच्छेत्प्राप्तकालमपि अयं तैलं मांसं दत्तकां च वज्रयेवता।

हेदयेनत्र। कुहप्रोहृतिपातः। एकादश्यां पंचमस्तु। आहीयाहेन
 ताहेन प्रियतेलेन वजयेन। पंचमस्तु पाते वदश्यादिदिनत्रयेन तथ। अक्षिआहृष्टप्रिहितं
 नेवसस्येन। मरी। आहीयाहेदश्यां वदश्यां वतवा सरो। एकादश्यां पातेनेलेमांसे
 ववजयेन। पंध्यापवेमुपकादे। रिक्तसडातिथिप्रप्रिपाते। आहृष्टताहेन। कौरवजं निगसुव
 पंचमुपंचमस्तु। अतीपाते। आहृष्टने। गामुवकौरवजयेन। पंध्यामाप्रणिमापात
 अत्रहृष्टमतीतया। आमुसंनिहितं प्रापनेलेमांसेहुरेसरो। हृष्टगर्गः। गन्याररविदारपुरावे
 पातेवताहनि। आहृष्टप्रतिपदिकासडा। कौरविवजयेन। नवमीसप्तमीदशमिकात्रियहणेभुव
 धात्रीफलश्च कक्केनपातमानं वनादरेन। श्रीकाम। सर्वदामानं कवीतामलके

१६६

त्रैरः। सप्तमीनवमीदर्शसर्वकालं विवजयेन। अमायांचेवसप्त्यां संक्रात्यांचेवैदिनांचं दश
 योपरागेवमानमामलकैस्सजेन। पंचमस्तु पंचमस्तु। वदहृष्टमतीतया। पदहृष्टेदर्शप्रणिमा।
 संक्रात्रियेपाहीणिपंचमस्तु। मरी। सुक्तकल्पस्योश्चउहृष्टमतीतया। दर्शप्रणिमासंक्रा
 त्रियेपाहीणिमहर्षयः। आहृष्टपदहृष्टेअष्टमौहृष्टउहृष्टयाविति सप्तपवाणिसर्वतिपंचमस्तु
 अष्टमीवेनवदहृष्टमतीतया। विनरूपेण। कासिधानादिति। वारेषाप्युलफलेष्वसंगादिकार्योद्भू
 तफलेषुनकुयोः। तयत्पराजम्। संतापः। कात्रित्यायुर्देनमारोथमेववादारिद्र्यं सर्वका
 मांश्चलसत्तेजाक्षरादिषु। पदहृष्टमतीतया। संतापः। कात्रिमरणधनमारोथमेववादारिद्र्यं स
 र्वकामाभिलसतेताक्षरादिषु। हृष्टवशिष्टः। सूर्यादिमंदाहृष्टदिनेश्वराणामेतेलोपसोराक्रम

अप्यलानि किंचायं विज्ञेयं यत्नेन संप्रार्थयितुं शक्यं तद्विधिं विहितं वा स्यो गते लादि ज्ञानं
 कार्यं अनिविद्यति यिश्च सुतवारयोगेन कार्यमिति तिष्ठति तत्र तिष्ठित्वारसमायोगवलीयाच्चा
 रयिष्यते तिथिरिकरणाप्रोक्ता नक्षत्रं च वृत्तं कर्णं करणं षड्गुणं चैव वारश्चाष्टगु
 णः स्मृतः किंचापकृतैर्लंघ्यते तैसार्थं पुण्यवासिनं वज्रोद्देश्यं दुष्टं तद्दृष्ट्वा चरयुतं तथा
 आर्यपंगं धत्ते लंघयन् पुण्यवासितं इत्याक्षरयुते तैर्लंघ्ये प्रायकस्य वन। १८७

तदाह याज्ञवल्क्यः
 ऋद्धिर्निशाः प्रीणांतस्मिन्मुष्मासु संविशेन्न वत्सं चार्यविपक्षेयाद्याश्चतश्च वृत्तयेत्राणवंगह
 विषयकामांमयोः संवर्जयेत्। वृत्तयेजायते पुत्रोत्पत्त्या युद्धं भवति। हीनावार

हीतावारयश्चिष्टो वणिं करकारकापं वम्यामधमानारीषध्यां पुत्रसुपुत्रकासप्रम्यां विध
 वानारी चष्टधामीश्च सुतान्वय्या सुतगामापीदं श्यां प्रवरश्चरणकादश्यां पुत्रं वंती ह्यदश्या
 उवनेश्चरणवृज्जप्रसाचयोदश्यां वृद्ध्यां प्रजापतिः पंचदश्यां महानागायो उश्यां वृज्जलेधर
 उर्येवामासिपुंसवनसंस्कृतं कर्म कार्यात्तदुक्तं तृतीये वा चतुर्थे वा मासिपुंसवनं स्मृतं सीमंतो
 यनं च चतुर्थे मासि यष्टेष्टमे वा कुर्यात् सीमंतो नयनं चतुर्थे मासि यष्टेष्टमे पिवा जन्मनेत्र
 रजातकर्म होमसमन्वितमिति जन्मान्नरं जातकर्म कार्यं होमसमन्वितमिति अत्राख्योक्तं
 स कर्मो धितं ब्राह्मणादि जात्युक्तं सतकाज्ञेनामकरणं सर्वज्ञविद्यथे मासि निजमाख्यं कर्म

कार्योपप्रेमाद्यत्र प्राशनमाहर्तयिवर्षेप्रथमेवावृडाकरणात्कर्मकार्योदेवाद्यत्ररितं
 पंचमेकार्यमासिंहश्रुतीनिषुवृडाकरणंनकुर्वीत। उक्तकालेपिसिंहादिराशिवयस्त्रितेसूर्ये
 नकुर्वीत। सिंहेवद्विमीनेवस्त्रितेसवितरिष्णवं। शौरमघंनकुर्वीतविवाहंनकुर्म
 वेति। वचनात्। गसिंधानृत्तौपुंससवनंश्रुदनासुरा। षष्ठेष्टमेवासीमंतोमाद्यं
 तेजातकर्मवाचनंवनप्राशनं। अहयेकादशेमासयथेमासिनिःक्रमः। षष्ठेनप्राशनंमासि
 वृडाकार्यंयथाकलमिति। शिवस्वाम्यपि। तृतीयेवावृथेवामासिपुंसतिरिच्यते। त्रयेषु
 ष्टमेवापि सीमंतोन्नयनंनवेत्त। आद्येदेवाहर्तयेवाविष्येद्वैप्रकल्पयेत्तदेवात्र
 द्याक्षरायेवपंचमेपिनदुष्यति। तृतीयेवापंचमेवावृडाराजंविशामपिनिगदद्यात्स्वामितत्र।

१६७

नं

दयः। मातेः सुधौतवस्त्रैश्चमसान्ध्यासमीपगैः। अजातिर्घृहेतुर्देययथाउक्त्यासमाहितैः। मा
 र्गयेषुवसादिषुकुंतेषुसुवकेषुव। सुपकैस्तेषुसोऽप्येष्टपायसैः। पानकैश्च। फलेर्मूले च। नो
 अष्टयाः। कथाददेवताः। कैश्चिदर्थ्यप्रदातयैकैश्च। सुष्यं चशोसनम्। हयोदीपमथामाद्यैकै
 श्चिदेयं चराचितैः। तत्रयात्राणि। पूर्णानिउमजानान्नेविधाययेत्तकिंश्चिदेया निसर्वाणिपानीया
 यद्वतानिचानिदेदयेतिवक्तव्यंतेः। सर्वैरुपहृतैः। नमः। कथादमुख्येसोदेवेस्यइतिसर्वदाये
 स्मिन्नमजानेदेवाः। स्युर्लोकवतः। मनातनः। तेस्मत्तकाशाहं। नृवलिमष्टांगमक्षयम्। पितृणां
 शुभलोकां प्रयच्छं विधातृनाम्। अस्माकमायुरारोग्यं सुखं च ददातु। एवं कृत्वा वलीक
 वशिष्टीरेणासुख्यवायतेः। विसर्जनं च देवानां कर्तव्यं च समाहितैः। ततोयज्ञियहस्तोऽथांशाया

मादायवाग्रतः। अथ सद्यः कमाह संकष्टा कश्चिन्मोवज्जघित्त्याहीनियुक्तातिप्रधानज्ञेज्ञा
 वानिवापं वगद्येन समाश्रितो मय्येवावेष्टावापक्षिद्यमुपयेराएनवेसाह्वादनमुत्ते। अथ ये
 कस्यलेवाबुद्धे संज्ञायतायथा तत्त्वान्निनि कैशैवाकदा विज्ञा क्वचित्ते। कश्चिद्विपति मय
 वोदोहिबोका समाहितः। एहीवाहीनित्तु स्मनीवातेषे विमिक्षिपेत्ततः संमार्त्तने धर्मोक्त
 द्योगो मयो बुद्धिः। प्रजापुष्पपुष्पाद्यैर्बुल्लिखितैर्वर्षवत्क्रमात्। धूमराह्वादनार्थं बुद्धिपुष्पकरो
 यवापहकोवा प्रकर्त्तव्यतत्र सर्वे श्रवणं बुद्धिगताः सुवेत्तमानं उक्तं यं ते विधानतः। अष्टौ ना
 ज्ञानि। पश्यन्तो ज्योपायसंपादनकमेकमंगो फलमले द्वितीयं। अर्घ्यं तृतीयं। अर्घ्यं चोपि गंधः। मा
 हवयन्ति त्रयमंगो पुष्पमाद्यं च पंचमं। द्विपक्ष्यं। द्वितीयः सप्तमं। यववाद्यादिपुष्पावाद्याश्चमं।

२३७

अथाद्यप्यंगानि समाकृत्वा दमुखे त्वत्पनेन देयानि। ये स्मिन्मज्जान इत्यादि दत्तांवरमिय
 त्वेन वलिदानं। ततः हीरक्यज्ञां पूर्वकं कथा दसुखादेवा। अष्टानां गच्छन्तु ते स्योनम इति विस
 र्जनेन। अथ मंशिरो म्हीनि। ततो हृदयां म्हीनि। दोमं अतसी। सुवनिर्मिता। पुष्पकरो देवकालादिः।
 पट्टकाः पटे हर इति प्रसिद्धाः तथा। अहाशौने द्वितीये क्लिप्तं अष्टवि संशयः। सद्यः शौचेत इरां उ
 कर्त्तव्यं इति निश्चयः। तत्र देवता। अथाहः सुनिवृत्तेषु सुमताः क्लृता
 मंगलाः। आशुयादि प्रमुयत्ते वात्सल्यं च सुसिद्धाश्च। यद्यप्यष्टवर्गं यद्यद्यथास
 थिमं बद्धं तत्र वदति बुद्धिं यदहं बुद्धिं कारयेत्तसमाश्रयः। अमं गिरं यथावा सुमुदाहृतं याम
 हस्मिन्तो वातातेन प्रवेष्टव्यं ससी। अस्यानामा श्रितानां वत्सला। आनं करोति च। अमं फलो मनसा

ब्रह्मयज्ञाज्यंतकृतिवाद्यपिगोरसर्पप्रकृतेनतिलतेलेनसंयुताशिरःस्नानंततःकृत्वातो
 येनावशवाश्रयतः॥वासोभुगंतवंशुक्रमवर्णाशुद्धमेववाएहीवर्णांमुचार्णवमंगलानिमुचानिवा
 एष्ट्यासंकीर्तयिवावपथाहृदोसवेनर॥पश्चिममशौवात्रश॥एहशुद्धिलेपनंपर्वसाष्टदिया
 गश्च॥ शोभुतोशिमुपसमाश्रायतंत्रोक्तेनचिक्षिनायाशुदकंजुयोत्र॥ विप्रभु
 श्रयत्पःएष्ट्याकृविद्योवाहनायुधोवैश्यपतोदंरस्मीवायष्टिहृदःकृतक्रियः॥ अशौच
 वद्वितीक्ष्णियादद्याद्विचक्षणशिकावनंपुरुषतद्वत्फलवत्समवित्तम॥वयोत्सर्गविक्रवीत
 देयाचकेपिलाश्रुता॥ ॥वालबेडकुलकैरवचंडोणिपालजटमलविलासे॥श्रीधरशुक्ल
 तिनःकृतिनेषांततंतंरतिमुद्रेममुद्रेव॥

२४०

॥तवादौरजतादिदृष्ट
 शुद्धिः॥तत्र्याजवत्कथं सौवर्णरजताज्ञानाभृद्धपावयहाश्रमनाशशाकरजुमूलफलवासोविद
 सवर्माणाम्पात्राणांचसमानांयवारिणाशुद्धिश्चितोसौवर्णमुवर्णविकारग्राजतंत्रजतवि
 कारः॥अज्ञंशंयशुद्धिक्लिमुक्ताफलादि॥अज्ञपात्रंयज्ञियोलुखलादि॥ग्रहादेव्योडजिष्टतय
 अग्रमाहृषदादिः॥सुलमाईकाक्षिविदलंवेणुदलादि॥विदलयदणंतद्विकाराणां॥अवादीनामु
 पलक्षणाथैश॥वर्मानादीनांतद्वतद्विवाकराणांवरवादीनामुपलक्षणाथोपात्राणिपोक्षणीपात्रा
 दीनिमेहरहितानि॥यमसाहोवृत्रमसादयः॥एतेषालेपरहितानांभूवोद्विष्टादिमार्गमात्रेवारिण
 शुद्धिः॥प्रहालनाजशुद्धिः॥वमशुक्रशुक्लमेहपावायुभेनवारिणाचक्रः॥वमहाली॥

शिवलीलां लोप महिमानमेव पूजोक्तमुक्तिः । तथा वसतुः । निलेपं कायनेत्रां माझनेव विमुक्ति २

अभिवि

मयी सुकृत्तुवाद्वादिः सुवक्ष्यसिद्धिः मिहपात्राणिपपात्रिहरणादीनि लिप्यरहितानि च ब्रह्म
 निष्ठानि नवारिणाशुद्यंति त्रिभुजमयं मयैव वराजतं चानुपपन्नं तत्राशुपपन्नं तत्रैव लेखादिरूप
 विकारमैरहितं त्रिपात्यतियत्रैव चतुर्वाक्याद्याहरेष्विति वैकृतोत्थं सुदोषविधानाधुरेखादिषु
 हिद्येनाधिकमलसंवेद्याशयायशुद्धिः सुदोषविष्टैरविषयातत्रांशेन शुद्धैतत्कथनात्
 भूतेषां नानाप्रमाणानां सर्वथाग्रमयद्यथासमनासिद्धेनैवैव हि रक्तमनीषिणिः क
 कमुखं हृषितं शुद्धं तत्समाह ॥ कश्चिद्वक्त्रं निमुखावशुष्टं निर्वैद्येनाप्यपदमुखावशुष्टं
 च न पश्येत्तीति नित्येन नानाश्रयपरितनाययवानामपकर्षणं तद्गणमिति यावत् ॥ यथापस
 वेनोक्तं ॥ गवाघ्रातमिकोद्यानिडोणोऽष्टिष्टानिया निचः शुद्धं निदशसिः क्षरैः स्वकाकोपद

283

53

तानि च त्रिंशत्स्वल्पोपघातविषयमाश्रयवद्भारोत्समा एवंच्युनाधिकशोषकल्पाः। स्वल्पाधिको
पघातविषयश्चेन्ननुवक्षितावेदितव्यः। उभेन वारिणां शुद्धांतीत्यनुवक्षे। स्वस्वस्थो
जिनवाच्यानां मुशलोत्सुखलानसंभास्यत्वाद्ययज्ञायज्ञांगभूताः। अतः शक्यं अत्र पुनरपि
जिनमुद्रणप्रयत्नां गानि न प्राप्य श्रेष्ठोपेतामुभेन वारिणां वक्ष्यमाणमुद्रादिष्वयत्तमसहितेन मस्य
संयोगेन विपरितोत्सुखं स्यात्तत्रोपघातविषयस्य स्वस्वस्थोत्समानां परिमाणेन मते ज्ञानमेव च तानमु
यगमिति। अस्मिन् योगेन उच्यते कर्णमावर्त्तनमाश्रयमात्रं कर्णमात्रं कर्णमात्रं कर्णमात्रं कर्णमात्रं
वक्ष्ये नमो वारणं रजताद्वा मा मित्युपकथ्य वारिणां शुद्धिरिष्टतश्चिकित्वालोदकमेवोपात्रं तदा
पि मुद्रादिमहितमेव। अदिदेव रिति ज्ञेयम्। विशेषमाह द्वाहीतः। अस्मिन् कोचन रजतं गोखमुदी

नांतनुमावर्जनमेहवैवर्थापहतामांयवगोष्ठमकलायमायमसुखमुज्जयवृत्तौदोवरया। अ
सलवणांर्यातायाणांस्मनाकाशान्प्रशान्तिलसिकतावृषणोकाप्रयसानाशशिलाव
घर्षणमाज्जनैर्मणिमयानामिति। शाणलोहैस्तेषांसाधनमातनुमावर्जनमातजं धापकर्मणो
मेहवैवर्थापहताः। उच्छिष्टादिमेहमविवायित्यालवमितथोपहताइत्यर्थेक्षयवादिश्रृणोना
मेककार्यकारिवाहिकल्पः। उदकं शुद्धं सर्ववशोधनइत्येसहसमुच्चयः। सुतिको
च्छिष्टाः। उच्छिष्टा मद्यहतशुद्धा। त्रिसप्तमाज्जनाहुत्विर्नवकांशुद्यतापना। सुतिकोच्छिष्टादिभि
कांशुद्यतिभिरुक्तैर्नृसानामल्पकलोपयति यववृणादिभिर्मालिने शुद्धिहेतुः। कांशुद्यतयानि
अपि उतापनमाज्जनमपि शुद्धि साधनमित्यर्थः। प्रतिमाजनमुदकं यज्ञालनमावर्जतेति

२४२

जातिमुक्तोच्छिष्टसंस्पर्शविशेषमाह स एवाजस्रस्रविशेषेव सक्तमार्जनाहुत्विपुस्येन
यदुक्तं वृत्तिस्त्रिवर्जमानेन। अथौषधियुक्तीयाद्विषादौषध्याल्ययवतः। गोष्ठं गण्डं संस्पृष्टं
त्याजं शुधितामियात्र। गवाघ्रातानिकांशानि शुद्धोच्छिष्टानियानि च। मणिमुक्ताघवला
नां शुद्धिश्चक्षुःस्नेहः। एतदल्पोपयातविषयमाशुद्धाहानामल्पोपहताः। पुनः
पाकावहीमयमिति। मद्याद्युपघाते तु त्यागएव। मद्यैर्मेव पुरीषैर्बोधीवैभः प्रय
जाणितैः। संस्पृष्टं नैव शुद्धोत्पुनः। याकेन शुभ्रमयं स्पृष्ट्य त्रैरुत्समनामुद्धातेकांशुपुरयात्रै
लियते। मुरा मूत्रपुरीषैश्च शुद्धतेतापलेपनैः। मुरादिग्रहणं शुद्धशोणितादीनामुपलक्षणं।
ताम्रमस्त्रेन शुद्धेन वेदा। मिश्रलेपनमाश्रमियेन च यद्विषं पुनर्दाहेन शुद्धयति।

होमं तं यो नो मा मा शुद्धय शुद्धि कृत्वा यद्यद्यो शुद्धय शुद्धि शुद्धि संयोगो तं ज्ञेयं नावरो
 वामलं येन जसादिनोदक सहितेनोपहृत्य तेन यत्तद्यो वामं नवतीत्यर्थः॥
 तत्र यमः। यद्यदिष्टं वृषीयास्येतसारं विरेणवा धितं सप्त
 पृथ्वेतश्चि प्रकालयेत्तत्र यदं समानं शुद्धयेत्तु वृषीयास्येतसारं विरेणवा धितं सप्त
 न्मात्रं सुपहृत्यते। वृषीयास्येतसारं विरेणवा धितं सप्त पृथ्वेतश्चि प्रकालयेत्तु वृषीयास्येतसारं
 तन्मात्रं मेव यद्येणुधेनलादिविकारो वेदलम्। सृष्ट्यादि। यदा शुद्धं निष्ठाया वास प्रवृत्ती
 निराशीकृतानि वा एलादिसिः सृष्ट्यानि तत्रापि सृष्ट्या न्यत्यानि सृष्ट्यानि सृष्ट्यापेक्षया
 धिकानि तदा सृष्ट्यामवमुद्रित्यतद्योक्तं प्रकालनादिसिः शुद्धिः काया। अवशिष्टं यद्योक्तं

२४४

यो ह्येतां शुद्धिं अनेनैवासि प्रायेण याजवत्कश्चिद्वर्णसं हतानां च वृहन्नां वाद्यवाससां।
 वषट्वाद्यादिरात्रीनामेकदेशाश्च यणो तावन्मात्रं समुद्रत्यग्रेष्वोक्तं।
 हति। यत्र ग्रेष्वथोक्तं रात्रिना दुहृत्य प्रकालनादिसिः शुद्धिं चितिगच्छते। यदा शुद्धं नि
 राशीकृतानि सवर्णानि सृष्ट्यानि तदा प्रोक्तं देव शुद्धिः। यदा पुनः सृष्ट्यानि वृद्धं निष्ठाया
 निवाल्यानि तदा संक्षेपमपि प्रकालनमेव। अक्षिप्तं प्रोक्तं यो वृहन्नां वाद्य
 वाससां। प्रकालनेन वृत्त्यानां शुद्धिः यो वृद्धीयते। रात्रिगतं वृद्धं चैव पुरुषासंसारं
 द्वैवेदितं यथा अनेनैवायं दाम्नि विधमिसमेष्टं निवोद्भायनेनानेको दार्यं चैव दद्यात्तत्र
 शुद्धं यो वृद्धं जनाम्। सैवेतदुक्तं गार्ग्यैः शुद्धाया धिककोशिका स्या

फलेरं शुभं हे सारिष्टिकु तपंतथा। सगौरसर्धपैश्चौरमिनि। जयेजघरमुत्रिकाविशेषा।
 तत्सहितेनोदकेन गोमुत्रेण वा विककौशिकं च निजगामयमाविकं। कोशप्रसवंतस
 रीपदादितज्ञचंकोशिकं। वत्कलतं उक्तमं शुभं। श्रीफलवित्त्वफलां नेपालदेवी
 यः। ह्यागलोमकतः कंवल विशेषकृतपः। अरिष्टकं फेणिलका। अतसी। अत्रनिर्मितं कौमी
 एतच्चाधिकोषघाते। अल्पोपघाते। शुभोक्षणमेव। इत्याविनाशेनेव इत्युच्चैरिष्टवादिता।
 तेषां ह्यलनानां महवान्। अतएव देवला। जगं कौशेयकृतपपट्। सोमदुक्कलजा। अल्प
 शोचात्तत्रयेते शोषणप्रोक्षणदिशिः। ताद्येवा मेद्ययुक्ता निशोधये ह्यलनेः। चकैः।
 लिका। उपधानं च सुष्य रक्ताम्वरं तथा। शोषयिवातये किंचिकरे संमाज्जयेन्मुद्रपञ्च

२४५

वारिणा प्रोक्ष्य विनियुं जीतकर्मणि। ताद्यप्यतिमलिङ्गानियथा वत्परिशोधयेदिना। शुष्क
 कयहणं प्रहायना सह हरिडादिरकृष्टा पिदृशनाद्यौ। अयम सिप्राय। यकुमुं नादिनार
 कं। ह्यलना सहंतदात्तप्रशोषणादिना शुभं। यच्चमो लिश्रादिकं ह्यलनेन विनश्यति
 तत्तद्दालनेनेव मातप्रशोषणमात्रेण। शुनोपहतं वेलमवगाहेत प्रहाय्यावातं
 शोमनिना संस्पृश्य पुनः प्रहाय्यापदेवावद्यप्रयतो लवति। विअसहितं धैवतं नेरुदं स्पृशे।
 अथगाहः। अथ घ्रास्ते ह्यलनमिनि विवेकः। विलासामुपहताना मुद्येदनां। अथ सेयानया
 नमः। तन्मात्रे दनं वा नवाना वा। तस्मात्सुहाणादिना उमेदने कायनां नवानां वा संसा
 यं वा शुद्धीणानां। अहतानो प्रोक्षणमिनि। अहतं यं च निमुक्तं। अयना

२४६

5

इत्याणि सर्वाणि यस्मिन् विचार्यन्तः पुष्पफलानां विकिरावहता नोपक्षालन
 मरुत्तुणा मित्येके पणोना मरुत्तुणा मरुत्तुपयुक्तानां मरुत्तुणा विकिरायाद्यकुक्कु
 दयः। अवहते पादावकीर्णो विकिरावहता नो मिति। सर्वत्रावेति। असंस्कृतायां
 धर्मो यस्मान्नोपक्षालनं। परोक्षाहता नो मरुत्तुणा मेव ह्युत्समिधामसंस्कृतायामेव
 द्युपहतानां मेकपुरुषोद्धार्याणां ह्युत्समिधायज्ञियवेन प्रसिद्धं पलाशादिद्युतिशि
 रःकानामपामागादिसमिधा। मृत्युणोत्तुणाकाशानां श्रुतिश्चाणवयमैः स्पृशेते
 विहितं शौचं सोमस्य यामिमास्तैः। प्रोक्षणेन दुपुष्पकमिति। रथ्याकदमेते
 यानि नावप्यथिष्टानि च। मारुतेनैव शुद्धीति पक्षेष्टकवितानि च।

२४७

तत्रमन्त्रः। पक्षिजस्रगवाघ्रातमवहते मवहते। इषितं केशकीटाद्यैर्दृष्टव्ये
 पेन शुद्धीति। एतच्च नश्यपक्षिविषयस्य। अवहते पक्षिस्मिन् इष्यो इष्यत्यक्तं वा अवहते। या
 द्योपविशुत्तं कृतं। मृत्तुणा मुय रिसमनोपिषदज्जनायम्। मलिलेन समष्ट
 द्यापिषदज्जनाय विषुदयो यत्र पाकान्नं रं केशकीटैर्दृष्टितं तद्युत्समिधायिकीटावपन्नमिति।
 एकं द्रोणाधिकं त्र्यंकाकश्चाद्युपघातितम्। यासमुद्गत्य तन्मात्रं यत्तुलात्कृतं तवे
 त्ना। द्रोणस्त्रापद्यं वा शदधिकं पलशान्त्रयम्। अग्निहोत्रसंस्पृशोत्तुवणे मपि सपि
 षा। विषाणां त्र्यंकाद्येणाष्टतं तत्पचतस्त्रेव। यत्र जमदग्निना सिद्धितम्। अन्नमेकाहिकं पक्षि
 खकाकाद्युपघातितं। केशकीटावयमं च तदप्येवं विषुदयति। कीनस्यापि विधिर्दृष्टव्यमेवम्

नीयितीति तन्मात्रमत्रमुद्धृत्य शेषं संस्कारमर्हति। देवलोणी देवयात्रा। देवलोणी ग्रहणां व
 द्भवप्रदर्शनाथम्। प्रकृते प्रकृतवेदा संस्कारश्च तेनैवोक्तः। इवाणां ज्ञावने नैव घनानां प्रोक्ता
 गेन वृद्धिगिनमुखं संस्पृष्टमंत्रं तद्बुधिरामियात्रा घनाः पर्यटवटिकादयः। इवाणां ज्ञावने नै
 वेत्येषां बुद्धिगोरमथा। अथ एतन्मैला नां ज्ञावने गोरमथवा। साष्टा निज्ञावयेद
 द्विः आकमलफला निच। अथ एतां संसवे सजातीयदय ज्ञावने नैव बुद्धिः। तथा एतदधिपय
 सूक्ताणामाकरसा एष्टितानामदोषः। आधारदोषे वनयेत्यवेत्यत्रा त्रैलोक्यं घृतं वपायमं
 हीरंतयेवेक्षुरमोयुडः। इह सा एष्टितं तज्जंतयाम बुनडुथनि। आममांसं घृतं ही
 रं दोषं मेहाश्च फलसंलवा। सिद्धसा एष्टिता इष्टानि जात्राः शुचयस्तुता। एतच्चाकरसा ए

२५७

एविषयम्। अनाकरे पिडोणादिकान्नोपसेवनसमर्थं घृतादिविषयमपि ततो न्यूनथापित्वा
 कलाद्यपि ज्ञायाथपणादेः शुद्धिर्भवति। देशकालंतथात्माने इद्यं इद्यं प्रयोज
 नम्। उद्यपन्निमवस्त्रां वजाश्चाशौचं कल्पयेत्। गोकुले कंदुशालायां तिलयंत्रे
 यंत्रयोग्यमीमांसा निगोत्राग्निस्त्रीषुवाला त्रैलोक्यं। कविबुगो कुले कंदुशालायां मितिपा
 तस्त्वकुंदशाला यज्ञशाला। नियमानां गुडानां थलवणानां तथैव च। कुपुंसकुपुमा
 नां च कुलां कर्प्यां सयोम्रया। नैषां च कथिता शुद्धिरित्याह रत्नवाच्यम्। नियोसा हिंय प्रष्टत
 यः। इदं च थलपरिमाणविषयं वहुनां बुधोवायनोक्तं वहुनां कुपुंसकायां सगुडलवण
 नां सपिषा कविनीधृतानां वा एलाहिराज्ञे प्रोक्षणैव शुद्धिरिति अत्यल्पेन परित्यागात्।

जापितशकालाद्यपेक्षयापरित्यागा। उद्धिष्टेननुसंस्पृष्टोदयहस्तकथंवनत्रापये
 वयुतद्वयमावात्रसुविनामियात्र। तत्रमनुः। आपः शुद्धाधूमिग
 तावितशायत्रगौरवेन। अद्याप्राश्चेदमेधेनगंधवणरसाधिता। शुद्धिगोः शुद्धि
 कृत्रोयंप्रकृतिमुंमहीगतम्। धूमिष्ठमुदकं शुद्धेऽनुविनोयंशिलाप्रातम्। गंधवणरसेर्दुष्टेष्वो
 र्जितंयद्विद्वद्वेषाशिलागतं। अस्मपात्रम्। अविगंधाः सीपितमिमेलोऽपृथिवीग
 ता। अहीणाश्चेकगोयानादाप्युद्धतराः। अविगंधाविगर्हितागंधरहिता।
 धूमिष्ठमुदकं शुद्धं गंधवणरसाधितं। केशाश्रितावपिष्ठमसंयोगेऽसकृत्तयदि। प्र
 णामरप्येयत्कंयत्कपेक्षोऽजलंकोशगताप्रथापरः। अतपिष्ठदात्रदपेयमाङ्गराजताधूमि

२४९

गताः सिधेनु। यथापपाश्चित्तलम्। यत्कलामाद्यजलोद्धारणार्थं स्थापितः। करकादि। डोणीका
 षाधुवाहिनी। कोशश्चमपुत्रः। अतपिष्ठदात्रमुदकं त्वत्काहिजधा। सिकमपिष्ठपादि स्तितजलमपे
 यमिति श्लोकार्थः। रात्रावेतावसुणं प्राविशोऽस्मात्त्रात्रोत्क्रीयता। धामोऽधमरुत्पुपरि
 द्याद्वारयम्। उद्धिष्टंमस्तिनंस्त्रिमंयच्चविष्ठासुलेपितम्। अद्भिः शुद्धातितमस्रमयो
 मुद्धिः कथंरवेत्। सूर्येऽधुमिमपातिनमास्तस्यार्जनेनचा। गवोऽमुत्रपुरीषेनशुद्धं व्यापयति स्त्रि
 ति। घृतपंथनखाकृपादत्यक्षीपहतावथा। अयस्समुदरेत्सर्वाजोपंगत्रेणजीवयेन्वाव
 क्षिप्रहालमंक्रुपेपकेष्टकाधिता। पंथगाद्येनवेत्यस्यानवतोयेसमुद्भवोजलाशयेप्रथाये
 शुद्धावरेषुर्वसुंधरेऽक्षयवकधिता। शुद्धिर्महमुवनहृदितोऽन्यतोपहतादिति। आरपरिमे

लोचुनसि मयेय दुपहतंतदरातोयहतमिति विभक्ता परिचायितव्यः श्रेण कदाहादिमा।
 उपासनव्यवस्थामिषुवडीरजोमद्यसेववाणिसिद्धिदधितेकपेकुंरामायिमुद्धरेत्
 अश्विचर्मविनिमुक्तैर्द्वयितेष्टसखादिलिः। उहृत्यतल्लसर्वेशो धनं परिमाज्जनैवा
 पीकृततदगिषुद्धिदधितेषुविशोधनमाधवानंज्ञातमुद्धृत्यपंगद्यंततः। क्षिपेत्प्रवसिष्टश्रपा
 कवाणलैर्द्वयितेषुविशोधनं। उद्धरेदुदकंसर्वेशो धनं परिमाज्जनैवा अश्विचर्मोव
 सिकेतस्यमाज्जरेष्टमुषकैश्चदधितंतुत्यजेन्नोयंतवाधमाधुशोधनं। अश्विचर्मोद्विपतितं
 खरवानरभूकरैः। उद्धरेदुदकंसर्वेशो धनं परिमाज्जनैवापीकृततदागेषुद्धिदधितेषुकर्य
 वनाउहृत्यवेकुंरान्ज्ञातपंगद्यंततश्चद्वि। अश्वसिकेतस्यचर्मकेनसेवागेनेतियावनापति

२५०

तमुद्धरेदित्यव्या। खरवानरभूकरैर्द्वयितमित्यव्या। परिमाज्जनमपद्व्यतिरसनम्। वापीकृत
 तदागेषुविचित्रापीसोपानयुक्तः कृतपततडागः। पडाकरः। श्वशृगालवरोक्षेत्रकद्याद्विशुद्ध
 गुप्तितम्। उद्धरेदुदकंसर्वेष्वप्यिष्टान्मुदस्यथा। येषामलक्ष्यंमोमेयतद्वररिपुतंव
 यत्र। वापीकृततदागेषुजलेसर्वेष्वुद्धृतिशरीरिभृतिशरीरे। सकर्तुमंभकुणप्रतिलक्ष्मीयमपा
 द्यतम्। प्रतिक्षिपेत्यंगद्यं वसमं वंसर्वेषु द्विकत्राव्याष्ट्र। कुणपंतेर्यावज्जतेयस्यएवच। ज्ञातं
 पथ्यथवापिशतोयकुंरान्। उद्धरेत्। पंगद्यंततमेवुप्रक्षिपेत्तंच संयुतम्। अत्रनिवचकारा
 णामियंयवम्। अत्यल्पतोयेसकलजलोद्धारः। एकरूपीपद्यातेपियक्षुसतरजोधनंतद्दृष्ट्या
 नस्यतापेक्षया। हृषकउरुवल्लुवापेक्षया। अत्यन्तमहसुखउपघातकसंयुक्तदेशातिरिक्त

जटमल्लविकारा पत्राणि १०० खंडिते वै०१६

देशे च दोषाना वणवाजलोद्धारकं सानां विंशत्यष्टिंशत्संख्या कथनं जलतारतम्योपेक्षया
अज्ञागावोमहिषश्च ब्राह्मणविप्रमुक्तिकाद्वारात्रेण शुद्धंति धूमिष्ठं च नवोदकं। एकरात्रोपिना
सांमुत्पजेदायः ससुहृताः अत्रपयुषितश्चमात्रं विवक्षितं सारविगतं वैकचमविषक्षितं।
विविधाशोधाधूमिनातत्रदेवलायत्रप्रसूयते नारी प्रसूयते दह्यतेथवावा
णालाभ्युषितं यत्रतत्रमुवादिगच्छति। एवंकश्मलधूमिष्ठाधूरमेध्या प्रकीर्तिताः। अशुकरखरोष्ट्रा
द्यैः संस्पृष्टा दुष्टतां व्रजेत्। अंगारत्रयकेशाश्चिस्माद्येर्मलिनाः सवेत्रा एवं विविधाया अपि धूमे
शुद्धिप्रकारमाहमएवाप्यंधावावउद्धावाधूरमेध्याविशुद्ध्यति। दुष्टाहिधाविधावापि शुद्धते
मलिनेकधा दहनं खननं धूमेरुपलेपनवापनमापज्जन्त्यवर्षणं चेति शोचं पंचविधं सृतां अशुका

२५१